

Oversendes UB dato 24.04.1991
Kan/kon ikke utleies.

Eksamensinspektør

Wari Saugland

Einar Eythorsson

RESSURSER, LIVSFORM OG LOKAL KUNNSKAP

Studie av en fjordbygd i Finnmark

Hovedfagsoppgave i samfunnsvitenskap, våren 1991

INSTITUTT FOR SAMFUNNSVITENSKAP

UNIVERSITETET I TROMSØ

ISV/200 87

Eks. 2

91C007584

Einar Eythorsson

**RESSURSER, LIVSFØRM
OG LOKAL KUNNSKAP**

Studie av en fjordbygd i Finnmark

UNIVERSITETET I TROMSØ

Hovedfagsoppgave i samfunnsvitenskap, våren 1991

INSTITUTT FOR SAMFUNNSVITENSKAP

UNIVERSITETET I TROMSØ

910007584

UNIVERSITETET I TROMSØ

REKTORER I TROMSØ
OG LOKAL KONTOR

Stavle og en fjerde del i Finnmark

Universitetsbiblioteket

1 Tromsø

UNIVERSITETET I TROMSØ

REKTORER I TROMSØ

UNIVERSITETET I TROMSØ

FORORD

Når dette arbeidet, som har fått navnet "ressurser, livsform og lokal kunnskap" endelig har tatt form, vil jeg først takke min veileder, professor Svein Jentoft, som har vært en etusiastisk støttespiller under hele prosessen. Han var med på utformingen av problemstillingen allerede høsten 1986, lenge før han formelt kom inn i veilederrollen. Ellers vil jeg takke Ragnar Nilsen, Steinar Pedersen, Ivar Bjørklund, Siri Dikkenen, Sissel Saugestad, Jostein Hansen, Jens Petter Nilsen, Hans Petter Theisen, Gunnar Iversen, Birger Riise og Thorvald Barbo, som alle har tatt seg tid til å diskutere større eller mindre deler av problemstillingen med undertegnede, og har gitt konstruktive bidrag, hver på sin måte. Jeg vil også rette en stor takk til befolkningen i Lille Lerresfjord. Jeg håper at de ikke føler at jeg har misbrukt deres tillit, og sist men ikke minst vil jeg takke Gunn Randi, Helga, Snorri og Harald for tålmodighet med en åndsfraværende ektemake og far. Alta lærerhøgskole har bidratt med delvis lønn og kontorplass under skrivingen. Uten denne støtten ville det ikke blitt noen oppgave.

Hvis oppgaven skal plasseres faglig, vil den trolig havne i kategorien samfunnsvitenskap med antropologisk slagside. Selv om jeg bruker for det meste kvalitative metoder, kan jeg ikke med god samvittighet kalle meg antropolog. Men jeg håper at oppgaven kan oppfattes som et positivt bidrag innenfor den tverrfaglige tradisjon ved Institutt for samfunnsvitenskap i Tromsø.

Alta, i januar 1991

Einar Eythorsson

INNHOOLD:

<u>Innledning</u>	side 6
Om feltarbeidet.....	8
<u>1. Problemstilling og teoretisk tilnærming</u>	10
Teoretiske tilnæringsmåter.....	10
Ressurser og kunnskaper om dem.....	13
"Almenningsressurser".....	14
"Almenningens tragedie".....	16
Kritikk av teorien om almenningens tragedie.....	17
Yrkeskombinasjoner og hushldsøkonomi.....	18
De sjøsamise yrkeskombinasjoner.....	19
Multitilpasning som "peasant"-tilpasning.....	21
Multitilpasning som et svar på marginalitet.....	23
Multitilpasning og "Chayanov-økonomi" på be- driftsnivå?.....	24
Lokal kunnskap og etnisitet.....	25
Lokal kunnskap- vitenskapsbasert kunnskap.....	26
Multitilpasningen i krisetider.....	28
Lokal kunnskap og nisje.....	30
Lokal kunnskap, -lokal ressursforvaltning.....	31
Bruksområder og bruksrett i "almenningen".....	32
Bruksområder på havet.....	33
Sammendrag.....	35
<u>2. LOKALITET OG HISTORIE</u>	side 37
Fjordbosettingene i Finnmark.....	37
Lille Lerresfjord.....	38
Etnisitet.....	39
Næringstilpasning og ressursbruk i historien... ..	41
Ressursområder/høstingsområder.....	41
Sjøsamenes gradvise overgang til bofasthet.....	42

Var utslåttene opprinnelig sommerseter?.....	45
Mobilitet og allsidighet som tilpasningsform...	47
Utviklingen av bosettingen i Lille Lerresfjord og Bekkarfjord.....	48
Ressurskriser og økologisk endring i eldre tid.	50
Skogen.....	50
For og beiter.....	52
Bæreevne, kunnskap og ressursforvaltning.....	53
3. ØKONOMI OG ETNISITET PÅ 1900-TALLET..... "	55
Fjordbosettingene på 1930-tallet.....	56
De statlige tiltak til støtte for fiskerne....	59
Hvorfor nådde støttetiltakene ikke sjøsamene?.	61
Kritisk blikk på den gamle livsform.....	65
4. HUSHOLD OG YRKESKOMBINASJONER I LILLE LERRESFJORD	67
Næringskombinasjoner i 1989.....	67
Rekruttering til kombinasjonstilpasninger.....	68
Husholdenes utviklingsstadier.....	70
Hushold i avviklingsfasen i Lille Lerresfjord.	71
Hushold i oppbruddsfasen.....	71
Hushold i ekspansjonsfasen.....	72
Inntektskilder og ressurs høsting for sjølberg- ing.....	72
Eksempler på husholdsstrategier innenfor et kombinasjonsmønster.....	75
Er dagens kombinasjonsbruk etterlevninger av den gamle multitilpasning?..... "	79
Allsidighet som ressursbevarende mekanisme....	81
Højrups livsform-begrep.....	83
Fjordtilpasningen som livsform?.....	84
De ytre betingelser for fjordtilpasningen i dag	85
Kriminalisering av fjordtilpasningen.....	87
Ny omdefinering?.....	89
5. RESSURSHØSTING..... "	92
Ressurshøsting og husdyrhold.....	92

Utslåttene.....	96
Dyrking av innmark.....	96
Foring.....	97
Fisket.....	99
Fiskets plass i næringstilpasningen.....	100
Lokalitet og terretorium i fisket.....	103
Parasitter og sel.....	106
Selvtilvirking og leveranse.....	107
Seifisket.....	108
Uerfiske.....	109
Kveitefiske.....	110
Ressurskonflikter i fjordfisket.....	110
Lokal kunnskap og økologiske forhold i torske- fisket.....	113
Kunnskap om fiskens plass i tid og rom.....	116
Jakt og høsting av andre utmarksressurser.....	118
Hva består utmarksnæringene i ?.....	119
Spesifikke samiske trekk ved ressurs høstingen?	121
Utmarksnæringer i dag. -Forvaltningskonflikter	121
Ressursområder.....	124
<u>6. FORVALTNINGSKONFLIKTER OG FORSKNING.....</u>	126
Fjordfiskernes kritikk av fiskeriforvaltningen	126
Reguleringstiltakene 1989-90.....	126
Ulike økologiske modeller.....	130
Forskning om fjordtorsk.....	131
Teori og praksis blant fjordfiskerne.....	133
Lokale reguleringskrav og fiskeriforvaltningen	135
<u>7. AVSLUTNING.....</u>	139
Lokal kunnskap, -lokale normer.....	142
Alternativ forvaltningsordning for fjord- ressursene.....	148
Hva med framtiden?.....	150
<u>LITTERATURLISTE.....</u>	153

TABELLER, FIGURER OG VEDLEGG

Tabell 1: Motoriserte fiskefartøyer i Lerresfjordene 1926-1966 mellom side 100 og 101.

Tabell 2: Motoriserte fiskefartøyer i Rognsund 1926-1966 mellom side 100 og 101.

Figur 1: Årssyklus for Varangersamene på 1600-tallet. Side 20.

Figur 2: Fiskesesonger for fiskere i Lerresfjord og Rognsund a) før 1917, b) på 1930-tallet, c) på 1980-tallet. Mellom side 100 og 101.

Figur 3: Gyteplasser for torsk i Vargsundet. Mellom side 125 og 126.

Figur 4: Eksempel på et medpunkt. Mellom side 125 og 126.

Figur 5: Medpunkter for "uersklakker" i Vargsundet. Mellom side 125 og 126.

Figur 6: Eksempler på høstingsområder ved Vargsundet. Mellom side 125 og 126.

Figur 7: Sei plasser i Vargsundet. Mellom side 125 og 126.

Vedlegg: "Rasering av utkantstrøkene". Anonymt leserinnlegg fra "Altaposten" 26 mars 1990. Side 152.

1. INNLEDNING

*"Hva med fiskeriene i de store fjordene? Vil de rike fiskeriene i fylkets mange fjorder få en renessanse i 1990-åra? Svaret avhenger av politisk vilje. Hvis det settes inn forskningsinnsats med det for øye å få utarbeidd bruksplaner for fjordområdene, hvor hensynet til økologisk riktig redskapsbruk og forsvarlig ressursuttak er tilstrekkelig vektlagt, vil fjorddistriktene kunne gi sikre inntekter og sikre arbeidsplasser. Torsk, hyse, sei, sild, lodde, laks, kveite, flyndre og rognkjeks vil gi grunnlag for sikkert og lønnsomt kombinasjonsfiske. Dessuten vil oppdrett av ulike fiske-
slag ligge vel til rette i mange av fjorddistriktene, hvis det satses målbevisst og med innsikt. Og investeringene for å oppnå lønnsom drift vil være beskjedne. Og det er kanskje det som er ulempen. Kapitalavkastningens profeter har ikke sine markeder i de finnmarkske fjorddistrikter"*

*(Redaktør Erling Arvola i "Finnmarken"
11. januar 1990)*

Det ovenstående sitat, tatt fra en artikkel om framtidsutsiktene i et kriserammet Finnmark, synes jeg danner en passende innledning til denne oppgaven. Som Arvola her er inne på, er studier av næringstilpasninger i fjordstrøkene i Finnmark, med utgangspunkt i ressurser og økologi, ikke bare av historisk interesse. Ressursene i fjordområdene, og kunnskapen om dem,

har lenge vært en viktig del av næringsgrunnlaget for Finnmarks befolkning, og slik kan det også bli i framtiden, hvis vi vil.

Dette er i seg selv en tilstrekkelig begrunnelse for hvorfor jeg har valgt et slikt tema. Men temaet for oppgaven føyer seg også inn i en verdensomspennende faglig debatt om forvaltningen av de åpent tilgjengelige fornybare naturressursene. "Almenningsdebatten", eller debatten om "almennings tragedie" går på tvers av faggrensene, med deltakelse av bl.a. økonomer, biologer, historikere, jurister og antropologer.

Uttrykket "almennings tragedie" henviser til ødeleggelsen av åpent tilgjengelige ressurser, når stadig flere og mer effektive aktører høster av slike ressurser uten tanke på annet enn kortsiktig egeninteresse (se Hardin 1968). Mens økonomene gjerne ser en universell lovmessighet i at åpent tilgjengelige ressurser må bli ødelagt på denne måten over tid, har spesielt antropologene vært opptatt av å vise hvordan forskjellige folkegrupper har unngått slik ødeleggelse av sitt ressursgrunnlag. De har vært opptatt av elementer i folks tradisjonelle næringstilpasning og kultur, som har fungert som lokale ressursforvaltningssystemer. For økonomene ligger løsningen på "almenningsproblemet" i privatisering av de åpent tilgjengelige ressurser, eller i reguleringsordninger basert på biologiske modeller, håndhevet av offentlige kontrollorganer. Antropologene, derimot viser til at løsningsforsøk av denne type svært ofte synes å mislykkes, og mener det kan skyldes at de bioøkonomiske modeller gir et sterkt forenklet bilde av virkeligheten. De vil supplere disse modellene med lokal kunnskap og tradisjonelle ressursforvaltningssystemer, som ifølge de antropologiske studiene ofte kan bidra med økologisk innsikt og helhetssyn på naturen.

Dette er i korte trekk det faglige utgangspunktet for denne oppgaven. Jeg vil se på et fjordområde i Finnmark fra et antropologisk ståsted, med vekt på lokale kunnskaper og lokal næringstilpasning, sett i forhold til forvaltningen av de

åpent tilgjengelige naturressursene, og da spesielt fiskeressursene. Hovedspørsmålet er om det finnes lokale kunnskaper og lokal "forvaltningspraksis" som bidrar til økologisk forsvarlig bruk av naturressursene. Kan det her hentes innsikt som kan legges til grunn for et framtidig ressursregime for disse områder?

Metoden jeg har brukt er "åpne" informant-intervjuer under gjentatte opphold i felten i løpet av en periode på ett år.

Om feltarbeidet

Feltarbeidet begynte i det små vinteren 1988/89. I mars 1989 ble jeg med en fjordfisker fra Alta på fiske og fikk en vis følelse av hva forskjellen på fjordfiske og bankfiske besto i. Senere på våren samme år bestemte jeg meg for å konsentrere feltarbeidet om Lille Lerresfjord, etter å ha besøkt stedet. Valget var på mange måter tilfeldig, jeg var på det tidspunkt ikke klar over at det fantes etnografiske feltstudier fra bygda, fra en del år tilbake. Det samiske innslaget i bygda var heller ikke avgjørende for valget av sted, selv om etnisitet etter hvert fikk en stor plass i oppgaven.

Første gangen jeg kom til Lille Lerresfjord var høsten 1988. Da kjente jeg ingen i bygda, foranledningen for det første besøket var en invitasjon til familien fra en kvinne som min kone hadde truffet på fødeavdelingen i Hammerfest samme år. Ut over i 1989 og 1990 ble det mange opphold i bygda, 3-8 dager om gangen. Det var ikke fritt for at jeg følte meg som en slags "spion" de første gangene, en spion under overvåking fra de mange kjøkkenvinduer. Den mentale omstilling til feltsituasjonen begynte vanligvis på den tre timer lange bussturen og på fergen fra Nyvoll til Korsfjord. På fergen var det mange ganger en anledning til å starte en samtale med medpassasjerene (som aldri var særlig mange), og fortsette den på bussen videre. Tre ganger tok jeg min 7 år gamle datter med meg på feltarbeid. Hun lot seg overtale til å "prøve" å gå på

medpassasjerene (som aldri var særlig mange), og fortsette den på bussen videre. Tre ganger tok jeg min 7 år gamle datter med meg på feltarbeid. Hun lot seg overtale til å "prøve" å gå på den udelte skolen i Lille Lerresfjord. Det gikk så bra at prøven ble gjentatt senere, etter ønske fra henne selv. Det var en hjelp for å knytte kontakter med både unger og foreldre, og "menneskeligjøre" meg selv for lokalbefolkningen. På slutten av feltarbeidet ble også hele familien med.

I begynnelsen var butikken et viktig kontaktpunkt, der gikk det an å sitte på en trekiste ved siden av døren og betrakte folkelivet. Butikkbetjeningen var også til stor hjelp. Men sommeren 1989 ble butikken, sammen med fiskebruk, kai og posthus, forvandlet til en branntomt.

Senere var hele bygda blitt noenlunde orientert om hvem jeg var og hva jeg holdt på med, og det var ikke nødvendig å innlede hver samtale og hvert besøk med en utredning om det. Jeg lærte også å kjenne folks vaner slik at jeg unngikk å forstyrre dem i middagskvilen. I sluttfasen hadde jeg fått mange venner i bygda, jeg begynte egentlig å føle meg "hjemme", noe som feltarbeidere bør oppfatte som et kraftig faresignal, ifølge litteraturen (jfr. Hastrup og Ramløv 1988).

Når det gjelder det faglige utbytte av feltarbeidet, har jeg i ettertid en følelse av at det ville blitt større hvis feltarbeideren ikke hadde vært belemret med en forsiktighet og feighet som i visse situasjoner førte til at mulighetene ikke ble fullt utnyttet. Senere har jeg lest dødsannonser fra Lille Lerresfjord, både med sorg og en viss selvbekreftelse for at en kilde som kunne vært intervjuet, var gått bort for alltid. Men når jeg ser tilbake på feltarbeidsperioden, er det det personlige utbytte som har satt dypest spor. Jeg tenker da på de mennesker jeg har møtt, deres livserfaring og livsvisdom. Den omsorg og velvilje jeg ble møtt med overalt, gjorde også et sterkt inntrykk.

1. PROBLEMSTILLING OG TEORETISK TILNÆRMING

Teoretiske tilnæringsmåter

Bosetningen på Finnmarkskysten har, som ellers i Nord-Norge, tradisjonelt vært preget av yrkeskombinasjoner (Brox 1966). Mens yrkeskombinasjonene har gått sterkt tilbake i Nord-Norge generelt, (Saugestad 1979) er de samiske områder i Finnmark og Nord-Troms fremdeles preget av et betydelig innslag av yrkeskombinasjoner (Mosli/Gjerde 1983, Mosli 1988).

I Finnmark står yrkeskombinasjonene i dag sterkest i fjordene. De rike utmarksressursene i fylket har vært en viktig del av næringsgrunnlaget for fjordboerne, i tillegg til kystfiske og jordbruk. Man kan si at grunnlaget for yrkeskombinasjonene i fjordene i Finnmark har vært høsting av forskjellige almenningsressurser. Naturressursene på hav og land har vært åpne for felles benyttelse i større grad enn i andre deler av Norge. Denne åpenhet skyldes ikke minst at størstedelen av landjorda i Finnmark og Nord-Troms blir definert som statseiendom, privat eiendomsrett til jord ble ikke innført i Finnmark før 1775. (Tønnesen 1972). En ekstensiv, mangesidig ressurshesting blir ofte regnet for å være et kjennetegn ved den sjøsamiske bosetting i Finnmark og Nord-Troms. (Se f. eks. Bjørklund 1978).

Det er mange måter å formulere en problemstilling med utgangspunkt i fjordområdene i Finnmark og forvaltningen av de fornybare ressursene i disse områder. En umiddelbar problemstilling er rett og slett å spørre hvorfor disse bygdesamfunnene, som i hele vårt århundre har vært regnet som noe av det mest marginale og akterutseilte i Norges

land, fremdeles er levende. Men, som ellers i bygde-Norge, er svært mye forandret siden 1960-tallet. Da Ottar Brox skrev "Hva skjer i Nord-Norge" (1966) og satte kombinasjonsbruket på dagsorden innen samfunnsvitenskapen, var næringskombinasjonene så å si enerådende i fjordene. I dag er det bare et lite mindretall av hushold som holder seg til den tradisjonelle kombinasjonstilpasning.

Vi kan stille historisk spørsmål, for eksempel hva har forandret seg, hvordan og hvorfor? Fokuserer på næringskombinasjonene før og nå, økonomiske rammebetingelser og rekruttering til bygdenæringene.

Alternativt kan vi konsentrere oss om den etniske assimilasjon som har forgått i de sjøsamiske fjordområder, eller om trekk ved den samiske kultur, f.eks. autoritetsforhold og familieorganisasjon som kan ha vært med å skape en særskilt måte å organisere den næringsøkonomiske aktiviteten i disse områder (Bjørklund 1978 og 1985). Videre kan vi stille spørsmål om den historiske utvikling i dette århundre kan forklares med henvisning til undertrykking og usynliggjøring av den sjøsamiske folkegruppen. (Eidheim 1971).

Den tredje tilnæringsmåten, som i den senere tid er kommet sterkere i forgrunnen i samfunnsforskningen, er å se nærmere på hvordan folk forvalter sitt lokale næringsgrunnlag. Ressurskrisen i fiskeriene har tydelig demonstrert at måten ressursene forvaltes på er en variabel som ikke kan utelates eller tas for gitt når vi skal studere lokalsamfunn i kyst- og fjordstrøk i Finnmark.

Denne tilnæringsmåten byr også på flere muligheter.

Vi kan se på den mer eller mindre vellykkede offentlige ressursforvaltningen, med utgangspunkt i teorien om "almenningens tragedie" (Hardin 1968) og modeller for optimal høsting fra en fornybar ressurs (Flåten 1983).

Eller alternativt kan vi konsentrere oss om konflikter som har oppstått mellom lokalbefolkningen og de sentrale myndigheter angående forvaltning av ressursene. Dette ut i fra

en hypotese om at det lokalt eksisterer en form for uformell ressursforvaltning, som utkrystalliserer seg i normer og uskrevne lover om hvordan man bør forholde seg til ressurshøstingen. Når jeg velger å legge størst vekt på det sistnevnte alternativet, har det sammenheng med to ting. For det første har ressurskrisen i Finnmark gjort en slik tilmæringsmåte tidsaktuell, og for det andre foreligger det etter hvert en betydelig mengde interessante forskningsresultater innen denne "genre" fra andre deler av verden. (Se f.eks. McCay og Acheson(ed.) 1987, Freeman/Carbyn(ed.) 1988, Pinkerton (ed.) 1989, Berkes (ed.) 1989)).

Hovedproblemet er å finne ut hva en lokal ressursforvaltning eventuelt består av. Min hypotese er at svaret må være å finne i lokalbefolkningens tradisjonelle, erfaringsbaserte kunnskap om forholdet mellom ressurser, teknologi og naturgitte og sosiale omstendigheter.

De sentrale myndigheter og den skolebaserte kunnskap har tendens til å se bosettingen i fjordstrøkene som historiske levninger og definere næringsproblemene som utslag av befolkningens mangel på kompetanse og kapital for å ta i bruk mer effektive metoder innen fiske, jordbruk og andre næringer. Løsningsforslagene er ofte større, selv bærende enheter, lønnsom bedriftsetablering osv. Den sentralstyrte ressursforvaltning bygger vanligvis på biologisk og sosial-økonomisk kunnskap og sektortenkning. En alternativ måte å se bosettingen i disse områder kan være følgende: Næringskombinasjonene i fjordene representerer en allsidig og fleksibel tilpasning til økosystemet i fjordområdene. Tilpasninga bygger på et fundament av lokal, erfaringsbasert kunnskap. Tilpasningens fleksibilitet bidrar til å bevare de fornybare ressurser, og fungerer derved som en form for lokal ressursforvaltning. Næringskombinasjoner av denne type kan være livskraftige også i dagens samfunn, og ny næringsvirksomhet kan tilpasses de eksisterende kombinasjonstilpasninger, på husholds- og bedriftsnivå. Jeg vil

komme tilbake til hvorvidt denne beskrivelse er i overenstemmelse med virkeligheten i fjordene, slik den fremsto i feltperioden 1989-90.

Ressurser og kunnskaper om dem

Begrepet ressurs brukes her i betydningen naturressurs, og de ressurser som først og fremst er relevante i denne oppgaven er de biologisk fornybare ressurser.

Definisjonen av hva som er ressurs, er imidlertid kulturelt betinget. At en ressurs finnes i et område betyr ikke automatisk at de folkegrupper som bor i området utnytter den. En enkel definisjon av en naturressurs er "en komponent fra naturen som bidrar med midler til opprettholdelse av menneskeslekten" (Gibbs 1989:23). Men slike komponenter blir først ressurser i kraft av kunnskaper, teknikker og sosiale institusjoner. Å si at definisjonen av en ressurs er kulturelt betinget, kan rent konkret bety at det er et spørsmål om kunnskap/informasjon, eller "kompetanse" om man vil. Definisjonen er også resultat av verdsetting/verdisetting med referanse til behov og knapphet i det aktuelle samfunn. Innen antropologien er det vanlig å bruke uttrykkene lokal kunnskap, tradisjonell kunnskap eller erfaringsbasert kunnskap (i motsetning til vitenskapsbasert). En folkegruppes kulturelle tilpasning til miljøet har nær sammenheng med den informasjon om miljøet den har akkumulert over generasjoner og nedfelt i språk, f.eks. taksonomier¹⁾, ritualer, normer og skikker. Begrepet etnoøkologi omfatter både kunnskaper som kan defineres og settes ord på, og folks praksis, hvordan de mer eller mindre bevisst forholder seg til naturen og omgivelsene, inkludert ressursene:

1) Taksonomi er læren om hvordan planter og dyr kan gis navn og systematiseres i "familie", "slekt" osv.

"The ethnoecological approach operationalizes the seemingly obvious fact that what people know about the environment and how they categorize that information will affect what they do to their environment" (Moran 1979:59).

"Almenningsressurser"

Det norske begrepet "almemming" og det engelske "commons" brukes ofte om hverandre i litteraturen. Meningsinnholdet er likevel ikke alltid det samme. Commons-begrepet brukes i amerikansk kontekst bl.a. om de enorme landområder på det nord-amerikanske kontinent som etter hvert ble tatt i bruk av europeiske innvandrere. I tråd med den fremherskende liberalistiske tankegang på denne tiden ville man beholde åpen tilgjengelighet til viltressursene i disse områder, i motsetning til det konservative Europa, hvor ressursene var forbeholdt den rike overklassen.

Det norske ordet almemming brukes som juridisk begrep om landområder hvor eiendoms- og bruksretten er felles (bygdealmemming og statsalmemming). Noen forfattere bruker imidlertid begrepet alemming som en oversettelse av det engelske "commons" (Brox 1989). Commons-begrepet, slik det brukes av Hardin i hans berømte artikkel fra 1968, betyr egentlig en fullstendig åpen ressurs, som kan høstes av hvem som helst. Men den vanligste bruken av begrepet alemming i den antropologiske litteraturen, er i betydningen en ressurs hvor bruksretten er felles, men med varierende grad av åpenhet. Bruksretten kan være begrenset til en gruppe mennesker, f.eks. de som bor i et område, tilhører bestemte slekter, eller er tilsluttet bestemte organisasjoner. Vi har også eksempler på begrensning til konsesjons- og kvoteinnehavere, spesielt i fisket. Som et analytisk begrep blir commons/almemming noe upresist.

Begrepet felleseide ressurser (common property resources)

understreker at vi har å gjøre med en type eiendom som hverken er privat eller statlig/kommunal. Bruken av eiendomsbegrepet er likevel problematisk, da vi som regel ikke har med eiendomsrett å gjøre i vanlig juridisk forstand, men forskjellige former for hevdvunnet felles bruksrett. Alternativt kan vi bruke "common pool resources", ressurser med felles bruksrett. Ressurser med felles bruksrett kjennetegnes ved:

1. Det er vanskelig å utøve kontroll med hvem som får høste av ressursen (excludability).

2. Hver enkelt bruker har mulighet til å høste av ressursen på en slik måte at det går ut over de andre brukerne (subtractability).

Berkes (1989:7) definerer "common property resources" som:

"a class of resources for which exclusion is difficult and joint use involves subtractability".

Oakerson (1986) bruker de ovennevnte begreper, "excludability" og "subtractability" sammen med et tredje begrep, "indivisibility" som utgangspunkt for en nærmere spesifisering/gradering av felleseide ressurser. "Indivisibility" eller udelbarhet, henviser til hvorvidt det lar seg gjøre å dele ressursen opp i privateide eller privatkontrollerte deler, og hvilke kostnader en slik deling i tilfelle ville innebære. (Jentoft og Kristoffersen (1989) illustrerer en slik problematikk i sin artikkel om Lofotfisket).

For Finnmarks vedkommende er felles eiendom/felles bruksrett over ressursene regelen, ikke unntaket. Det gjelder de fornybare naturressurser på både hav og land, i elver og fiskevann. Privateiendomsretten til jord er av forholdsvis ny dato, og ressursene de tradisjonelle

kombinasjonsbrukene i fjordene bygde sin eksistens på, var (og er) i felleseie. (For nærmere drøfting av eieforhold og bruksretter til ressursene i Finnmark henvises til NOU 1978:18 A; Finnmarksvidda, natur-kultur, kap.4 og Tønnesen 1972).

Skiferdrifta i Alta er et eksempel på at gruvedrift etter en lagerressurs kan også organiseres som en form for felleseie. (Minde 1983).

"Almenningens tragedie"

Uttrykket "almenningens tragedie" brukes om en modell satt fram av bl.a. G. Hardin (1968), som beskriver den "tragedie" som under gitte forutsetninger oppstår når en ressurs er i felleseie og åpent tilgjengelig for alle. Modellen bygger på tre hovedforutsetninger:

1. En knapp ressurs
2. Fri tilgjengelighet
3. Rasjonelle aktører

Gitt disse forutsetninger vil utviklingen uunngåelig gå i retning av rovdrift på den aktuelle ressurs, med sammenbrudd som endelig resultat.

Aktørene (brukerne), som alle har til målsetting å maksimere eget utbytte, vil i en valgsituasjon finne ut at økt innsats, f.eks. i form av flere dyr på et fellesbeite, vil for dem som enkeltaktører innebære en økning i utbytte som kan uttrykkes med formelen $U = (1 - 1/n)$, når n = antall beitende dyr. Det den enkelte vinner, kommer fram som tap fordelt på alle de involverte aktører.

Når en del av brukerne har økt sin innsats på denne måten, vil de som ikke valgte å øke innsatsen i første omgang oppleve redusert utbytte som "tvinger" dem til også å øke sin innsats for å oppnå samme utbytte som tidligere.

Forutsetningene for et slikt reaksjonsmønster, er at det finnes en øvre grense for det totale utbytte, og at det er små muligheter for alternativ virksomhet. Så lenge høstingen ikke har nådd den øvre grense for hva ressursen kan tåle uten å miste evnen til å fornye seg, kan en enkeltaktør øke sitt utbytte med økt innsats, uten at andre aktører blir tilsvarende skadelidende. Men straks metningspunktet er nådd, blir det snakk om et "null-sum-spill", og i neste omgang et "minus-sum-spill" mellom aktørene. (Jentoft 1983). Resultatet blir at ressursens bæreevne overskrides, og tragedien er et faktum. Fri adgang kan derfor føre til sammenbrudd, uavhengig av om aktørene hver for seg innser at den økte innsatsen til slutt må føre til en katastrofe for alle. Løsningen på problemet vil derfor måtte bestå i enten reguleringer "ovenfra" (evt. en kollektiv overenskomst aktørene i mellom) eller privatisering av den felleseide ressurs.

Kritikk av teorien om "almenningens tragedie"

Det finnes etter hvert en omfattende antropologisk/samfunnsvitenskapelig litteratur med kritikk av Hardins teori om almenningens tragedie. Det meste av kritikken er motivert av den politiske anvendelse teoriene har fått. De blir ofte brukt som argument for privatisering eller for statlige inngrep i næringer basert på felleseide ressurser. Kritikken underbygges med forskningsresultater fra forskjellige verdensdeler. Den går først og fremst ut på å vise at forutsetningene som Hardin legger til grunn for sin modell opptre sjelden i det virkelige liv (Berkes 1985, Jentoft 1987). Det er vanskelig å finne en felleseid ressurs som er "åpen" d.v.s. ikke er regulert på en eller annen måte, med hensyn til tilgjengelighet eller uttak. Likeledes har aktørene sjelden maksimering av eget utbytte som eneste målsetting. Aktørene opptre ikke i et "sosialt vakuum", men som en del av et samfunn, med de rettigheter og plikter som det innebærer.

Mange forskere har etter hvert dokumentert hvordan samfunn som lever av høsting fra felleseide ressurser utøver en form for lokal forvaltning av disse ressursene, (Berkes 1979,1988, Freeman 1985,1988, Bjørklund 1989) uavhengig av om det finnes offentlige reguleringsordninger til dette formål. Men som bl.a. Brox har vært inne på (Brox 1988) rammer kritikken ikke nødvendigvis teorien som modell eller idealtipe. Teorien kan tjene som en beskrivelse av det som ofte skjer når entreprenører uten lokal tilknytning setter kortsiktig forrenting av kapital fram for langsiktig utbytte i høstingen av felleseide ressurser.

Som sådan kan den være et nyttig hjelpemiddel for å sette ressursspørsmål inn i fruktbart analytisk perspektiv. Teorien har dessuten vært en suksess med tanke på at den har stimulert til stor forskningsaktivitet omkring disse spørsmål.

Yrkeskombinasjoner og husholdsøkonomi

Aarsæther (1979) definerer yrkeskombinasjon som en type økonomisk tilpasning som særpreges ved at en person, i løpet av en årssyklus, skaffer seg inntekter, eller livnærer seg, ved arbeidsinnsats i flere enn en næringsgren. Den klassiske yrkeskombinasjon, slik den framtrer i Norge kan sies å være en variant av peasanttilpasninger (Saugestad 1980) :

1. Tilpasningen er knyttet til en meget differensiert økologisk nisje, (Barth 1956) oftest fordelt på land og hav.

2. Tilpasningen kombinerer produksjon for eget forbruk og produksjon for salg på et marked. Begge elementer er nødvendige, men det er rom for variasjoner i forholdet mellom de to.

3. Tilpasningen utføres av et arbeidsteam, en korporasjon, vanligvis innenfor rammen av et hushold.

Den "klassiske" nord-norske yrkeskombinasjon, slik bl.a. Brox (1966) beskriver den, var basert på fiske og jordbruk, ofte supplert med litt lønnsarbeid i perioder. Denne tilpasning, som på 60-tallet var fremdeles svært vanlig, synes i dag langt på vei å være redusert til fordel for spesialisering (Saugestad 1978) eller nye former for yrkeskombinasjoner (Nilsen 1987).

De sjøsamiske yrkeskombinasjoner

Både ut i fra historisk og samtidig kildemateriale kan man finne belegg for at yrkeskombinasjonene i de kystsamiske områder, d.v.s. spesielt fjordstrøk i Finnmark og Nord-Troms, har hatt en del spesielle kjennetegn i forhold til den såkalte klassiske yrkeskombinasjon. (Bjørklund 1978 og 1985, Mosli 1988, Pedersen 1986, Nielsen 1985).

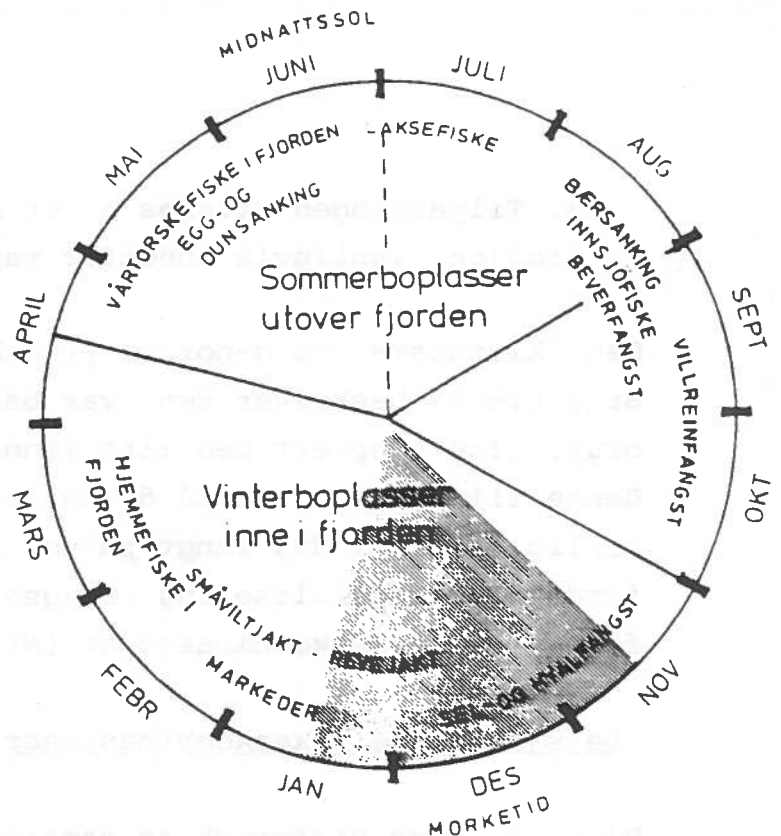
Samenes tilpasning til naturgrunnetilstanden i fjordstrøkene har vært preget av stor allsidighet og ekstensiv høsting av mange slags naturressurser i løpet av en årssyklus. I tillegg til husdyrhold og fiske i sjøen representerte høsting av utmarksressurser som innlandsfiske, jakt, bærplukking, eggsanking osv. en vesentlig del av husholdenes økonomiske grunnlag. Stikkordsmessig kan man si at den norske og kvenske tilpasning i Nord-Norge var mer innrettet på intensiv ressurs høsting og bofasthet, dyrking av jord og pengeøkonomi, mens den typiske samiske tilpasning var basert på ekstensiv ressurs høsting med stor vekt på jakt, mobil bosetting og husdyrhold basert på høstingsbruk.

Fig. 7

Årssyklus for Varangersamene under verdeulturen, til ca. midten av 1600-tallet.

(Tegning: Tore Poppe)

Husdyrholdet som på 1600-tallet var godt utviklet, er ikke med på syklus-kartet, men må tas med som en del av hverdagen året rundt.

Fra Øystein Nilsen: Varangersamene (1990)

Et annet trekk ved de sjøsamiske hushold, slik de framstår i mange historiske kilder, er at i motsetning til norske kvinner, deltok samiske kvinner i fisket sammen med mennene. Det skjedde både sjøfiske og innlandsfiske. Jeg vet ikke om dette kan tolkes som uttrykk for større likestilling mellom kvinner og menn blant samer enn blant nordmenn, men det var opplagt et kjønnsrollemønster som muliggjorde større fleksibilitet i husholdenes ressursutnytting. Et båtlag kunne bestå av mann og kvinne, uavhengig av samarbeid mellom flere hushold, eller av to eller flere kvinner, uavhengig av om mennene var hjemme, eller om det var menn i husholdet i det hele tatt.

En av de mest kjente kildene om dette er Thomas von Westens beskrivelse av samenes dugelighet og nordmenns udugelighet fra 1700-tallet (Heitmann 1984:6). Falkenberg (1941:139) bemerker også i sin beretning fra Laksefjord i 1938 at "det er langt fra usædvanlig å se også kvinnfolk på fjærefiske".²⁾ I mangel på et bedre uttrykk, vil jeg bruke begrepet multi-tilpasning om denne

form for allsidig yrkeskombinasjon.

Multitilpasning som "peasant"-tilpasning

Den klassiske yrkeskombinasjon er her foran definert som en variant av "peasant"-tilpasninger. Wolf (1966:10) bruker betaling av landskyld (fund of rent) som et avgjørende kjennetegn for å skille peasant fra "primitive cultivator". Den klassiske peasant må legge en betydelig del av avkastningen (social surplus) til side for å forsørge jordeiere og nessekonger. Peasant-begrepet er forbundet med et avhengighets- og underordningsforhold til mellommenn og jordeiere. En peasant tvinges til å produsere en betydelig avkastning, som han så må gi fra seg. Ifølge Chayanovs teori om peasant-økonomi ville peasant-husholdene, hvis de fikk velge selv, velge å begrense sin arbeidsinnsats, frem for å produsere avkastning ut over det som husholdet selv definerer som nødvendig for å dekke egne behov. Man kan her i økonomiske termer snakke om "arbeidets grensenytte":

"In Chayanovs view peasant motivations are different from those of the capitalist, they aim at securing the needs of the family rather than to make profit. That is why a central role is given in Chayanovs theory to the notion of balance between subsistence needs and subjective distaste for manual labour (dis-utility) for this determines the intensity of the cultivation and the size of the net product" (Kerblay 1971:151)

2) En rask opptelling fra fiskarmanntallet for Alta kommune 1988, viser at av 282 fiskere er det bare 9 kvinner, og av disse er det 6 heltidsfiskere (blad B). Av disse 9 er 6 fra bygdene i Rognsund og Vargsund, d.v.s. områder med sjøsamiske trekk.

bygdene i Rognsund og Vargsund, d.v.s. områder med sjøsamiske trekk.

Empiriske funn tyder på at Chayanovs observasjoner fra det russiske bondesamfunn også er gyldige for samler- og jagersamfunn (Netting 1977:12). Brox bruker også denne teori i sin analyse av de Nord-norske bygdesamfunn:

..."det er altså ikke mangel på tid som hindrer at kapitalakkumulasjonen kommer i gang blant folk som lever av å høste grunnrente 3), men mangel på knapphet" (Brox 1989:20)

Det vi må legge til her er at begrepene behov og knapphet vanskelig kan defineres uten å referere til kultur. Definisjonen vil i alle fall variere sterkt fra samfunn til samfunn. Men poenget her er at "mangel på knapphet" kan være en begrensende faktor for hvor stor avkastning som produseres i et hushold, på samme måte som begrensede ressurser og mangelfull teknologi.

Sjøsamenes multi-tilpasning var lite kapitalkrevende og hadde høy grad av selvforsyning. Høy selvforsyningsgrad i kombinasjone med byttehandel, både med fjellsamer og russere muliggjorde en langt større uavhengighet av "nessekongene" enn hva tilfellet var for den norske, mer ensidige fiskeritilpasning i de ytre kyststrøk. Behovet for å legge til side deler av avkastningen kan følgelig ha vært mindre i de samiske hushold enn i norske hushold på Finnmarkskysten.

3) Grunnrente (ressursrente) er betegnelsen på den avkastning ressurs høstingen gir ut over kostnadene ved selve høstingen. Når kostnadene er like store som utbyttet, er grunnrenten = 0.

Multitilpasning som et svar på marginalitet 4)

Brox (1964), Wadel(1969) og flere har vært opptatt av næringskombinasjoner som en rasjonell måte å innrette seg på for å få et økonomisk utkomme i marginale områder. Selv om dette tema er forholdsvis godt belyst fra før, er det fristende å knytte noen tanker til multitilpasning i denne kontekst.

Med beskjeden kapital var det mulig å høste "litt" fra mange kilder, mange naturressurser, og dermed skaffe seg et brukbart utkomme, mens spesialisering på bare en ressurs, f.eks. landbruk eller torskefiske, ville krevd investeringer, som det ikke ville vært mulig å forrente på basis av ressursene i lokalområdet alene. I de samiske fjordområder kunne det lokale ressursområde være geografisk vidstrakt. Sesongflytting og relativt hyppig skifte av bosted gjorde det mulig å tilpasse seg variasjoner i ressurstilgangen, både i løpet av en årssyklus, og fra år til år.

I en slik kontekst vil det være klare grenser for hvor store investeringer husholdet kan foreta uten å måtte bryte med grunnlaget for multitilpasningen. En større investering som må forrentes vil både gjøre krav på bredere ressursbasis og legge beslag på husholdets tid, slik at mulighetene til å høste et videre spekter av ressurser begrenses. Selv om dagens yrkeskombinasjoner i fjordstrøkene ikke på langt nær har den samme bredden i ressurshøsting som den form for multitilpasning som var

4) Med "marginale områder" menes det som i Norge vanligvis blir kalt for utkant. Wadel (1969:2) snakker også om marginale tilpasninger i "the outports" på Newfoundland: "With their small populations, isolation, lack of facilities, traditional and seasonal fishery, and low cash income the outports might be considered as having a marginal adaption"

vanlig disse områder før andre verdenskrig, kan husholdene fremdeles stå overfor dilemmaer av denne type (se kap. 3). Variablene investering, tidsforbruk og ressursområde kan med andre ord settes inn i en sammenheng, for å vise hvordan investering i en ressursøstende næring vanskeliggjør fortsatt allsidig ressursøsting. Både fordi arbeidskraften bindes opp, og ressursgrunnlaget lokalt blir utilstrekkelig for å forrente investeringen.

Når det er begrenset hvor stort utbytte eller grunnrente som kan hentes ut av de ressursene som er innen rekkevidde lokalt, er det logisk at et hushold ikke kan øke den økonomiske avkastning ved å investere i teknologi som vil kreve økt spesialisering. Den eneste måten å øke det økonomiske utbyttet, innenfor de rammer som de lokale ressurser setter, er derimot å øke allsidigheten i husholdets nærings-tilpasning, d.v.s. tilføre flere komponenter i den eksisterende næringskombinasjon.

Multitilpasning og "Chayanov-økonomi" på bedrifts-nivå?

Det er kanskje ikke særlig originalt å påvise slike sammenhenger på husholdsnivå, (Jentoft 1980) men under feltarbeidet begynte jeg å lure på om man kunne anvende samme modell på bedriftsnivå. Det typiske fiskemottak på et lite sted i Altafjorden er også et kombinasjonsbruk. Det vanlige mønster er en familiebedrift, hvor mange økonomiske aktiviteter inngår, i tillegg til kjøp av fisk. Butikk, post, ekspedisjon for buss og lokalbåt inngår som oftest, dessuten inngår kjøring av skolebarn flere steder, og på 1980-tallet har flere av brukene engasjert seg i oppdrettsnæringsgen.

Lokal kunnskap og etnisitet

Jeg har i det foregående brukt mye plass på å diskutere næringskombinasjoner og husholdsøkonomi, mens begrepene lokal kunnskap og etnoøkologi bare såvidt er introdusert.

Begrepet etnoøkologi henspeiler på kunnskaper om sammenhenger i de naturgitte omgivelser som folk baserer sin tilpasning på. Etnoøkologien setter slike kunnskaper inn i en kulturell sammenheng, fokuserer på hvordan de er kodifisert og virker inn på folks bruk og forvaltning av naturressursene, hvordan folk innretter seg i forholdet til naturen. Problemet blir da å identifisere hvordan slik økologisk kunnskap er kodifisert i den lokale kultur og om den representerer noe som kan ligne på et lokalt ressursforvaltningssystem? Bjørklund (1989) ser for eksempel et slikt "indigenous resource management system" i reindriften. Slektskapsrelasjoner er nøkkelen til et system for oppsplitting og omgruppering av reinflokkene, med optimal høsting av beiteressursene som formål/resultat.

Den sjøsamiske multitilpasningen representerer også en form for ressurs høsting med lange tradisjoner bak seg. Det kan derfor være like naturlig å spørre om den kan representere en form for ressursforvaltningssystem.

Nordisk Sameråd har i vedtak av 1983 understreket kombinasjonsnæringenes betydning som bærere av samisk kultur:

"1. Samiske næringer er primærnæringer (jordbruk, reindrift, fiske, jakt og annen utnyttelse av utmark) som er i samsvar med samisk økologisk tradisjon for utnyttelse av ressurser og bærere av samisk kultur.

2. Samiske næringer er sekundær- og tertiærnæringer som utnytter eller bearbeider produktene fra de

samiske primærnæringene eller produserer/bearbeider for disse næringers behov.

3. Samiske næringer er kombinasjonsnæringer som foruten næringene nevnt i pkt. 1 og 2 også omfatter næringer som kan drives i samsvar med disse."

Her brukes uttrykket "samisk økologisk tradisjon for utnyttelse av ressurser". En slik tradisjon blir også fremhevet i andre samepolitiske sammenhenger, f.eks. i valgprogram til Sametingsvalget fra "Samefolkets fellesliste for Nord-Troms" (1989):

"Vårt folk har alltid forvaltet landet og vannet med innsikt i økologisk balanse og med respekt for naturen. Vi må bygge på denne kunnskapen slik at jorda, vannet og lufta sikres både for oss selv og våre etterkommere. Kortsiktig vinning må vike for langsiktig planlegging som tar sikte på å bevare grunnlaget for menneskenes og dyrenes liv og trivsel"

Her framheves tradisjonelle kunnskaper og økologisk innsikt, som kjernen i en samisk måte å forvalte ressursene.

Lokal kunnskap - vitenskapsbasert kunnskap

I hvilken utstrekning man i dag finner slike kunnskaper og innsikt i de sjøsamiske fjordområdene er i og for seg et empirisk spørsmål, på samme måte som det er et empirisk spørsmål i hvilken utstrekning fjordboerne utøver en form for tradisjonell ressursforvaltning, med bakgrunn i slike kunnskaper.

Det er lett å legge en slags mystikkens slør over begrepet lokal kunnskap. Hva består egentlig denne kunnskapen i ? Dreier det seg om en slags udefinerbar natur-

følelse i "folkedypet" som vi urbaniserte europere vanskelig kan forstå? Eller er forskjellen på den vitenskapsbaserte kunnskap og den erfaringsbaserte lokale kunnskap først og fremst metoden som brukes for å samle og sortere observerte data? Freeman (1985:275) uttrykker det slik:

"In reality both Native systems and western science rest on the same foundation - namely empirical evidence. Both systems place value on the systematic accumulation of detailed observations and the abstraction of norms from disparate data sets. At this point however, the two systems diverge. The Native system assesses deviatons from the norm in a qualitative sense: e.g. animals become fewer, or fatter, or more exited, there are fewer calves in the herd, more injured bulls, more barren covs, etc.etc."

Den vitenskapsbaserte kunnskapen er avhengig av omfattende metodiske observasjoner for å danne seg et bilde eller modell av situasjonen, for eksempel for en bestand vilt eller en fiskebestand. Før en biolog kan trekke en slutning om utviklingen av bestanden, må det samles store mengder kvantitative data over et visst tidsrom. En lokal jeger, eller fisker, som har ferdes i området hvert år i hele sitt voksne liv, vil derimot spontant reagere på observasjoner som avviker fra det vante mønster. Han vil være oppmerksom på kvalitative endringer, tegn som tyder på at noe er i ferd med å skje, uten å måtte samle store mengder kvantitative data før han danner seg en oppfatning om saken. Måten å observere, sette sammen og analysere data er med andre ord ulik, men i begge tilfeller trekkes det slutninger på grunnlag av empiriske data.

Ut i fra et slikt synspunkt kan man argumentere for at det i og for seg ikke trenger å være noe motsetningsforhold mellom den lokale, erfaringsbaserte, og den viten-

skapsbaserte kunnskap. Disse kunnskapstypene burde derimot kunne utfylle hverandre, og danne sammen et mer fullstendig datagrunnlag for ressursforvaltningen. (Se kap.5).

Den gamle sjøsamiske næringstilpasning, bygger på omfattende kunnskaper om naturen og måter å utnytte den på. For det første gjelder dette kunnskaper som ligger bak definisjonen av hvilke komponenter i naturen defineres som ressurs. For det andre kunnskaper om metoder, teknikker og måter å nyttiggjøre seg disse komponenter, og tradisjoner knyttet til slike aktiviteter. For det tredje kunnskaper om økologiske sammenhenger, ressursers bæreevne og normer/ uskrevne regler om hvordan ressursen skal høstes slik at overskridelse bæreevnen kan unngås. Vi må gå ut i fra at de lokale kunnskaper om omgivelsene er samlet av mange generasjoner som har måttet livberge seg i det samme området, under skiftende betingelser. Kunnskapene i seg selv er ikke "årsak" til den form for næringstilpasning de er en del av, men vi må anta at de er blitt til i løpet av en lang tilpasningsprosess mellom individ, samfunn og natur.

Multitilpasningen i krisetider

Når sjøsamene på seksten- og syttenhundretallet i følge kildene klarte seg bedre økonomisk enn den norske befolkning i Finnmark, er det rimelig å tro at samene må ha hatt bedre kunnskaper om sine naturlige omgivelser. (Nielssen 1985:124). Nordmennene holdt opprinnelig (1300-1500) til i ytterdistriktene, og baserte seg ensidig på fiske. Når tørrfiskprisene sank på 1500-tallet, og situasjonen ble ytterligere forverret på 1600-tallet på grunn av svikt i fisket, valgte mange å forlate Finnmark. Noen trakk inn i fjordene og la om til husdyrhold ved siden av fisket. Befolkningsutviklingen i tiden fra 1550 til 1800 gir en klar indikasjon på forskjellen

mellom de to befolkningsgruppene når det gjaldt evnen til å tilpasse seg nedgangstider. I denne tidsperioden ble den norske delen av Finnmarks befolkning halvert, mens den samiske delen ble fire-femdoblet (Aarseth 1982:25).

De historiske kilder viser at de norske hushold ikke hadde på langt nær samme grad av selvbergingsøkonomi som de samiske. Nordmennene hadde ikke samme bredden i sin ressursutnytting. (Nielssen 1985:124)

Manglende kontinuitet i den norske befolkning, d.v.s. at den besto av innflyttere som ofte ikke ble boende mer enn en generasjon, vanskeliggjorde selvsagt læring fra generasjon til generasjon. De enkeltstående norske hushold hadde ikke slekt eller storfamilie å støtte seg til. Mye tyder også på at kontakten med samene ikke var av slik karakter at de norske lærte av samenes måte å takle omgivelsene. (Den utbredte forestilling om samenes trolldomsevner kan kanskje tolkes som uttrykk for en form for respekt for samenes overlegne kunnskaper i så måte?)

Kunnskaper som muliggjorde allsidig og fleksibel tilpasning til naturgrunnlaget har med andre ord vært en styrke for den samiske befolkning, ikke minst i perioder når en ressurs (f.eks. fisket) kastet lite av seg. Da var det mulig å kompensere for dette med større innsats i høstingen av andre ressurser, som fugler og pelsdyr. Kalstad (1982:32) mener denne mekanismen kom klart til uttrykk på 1920- og 30-tallet. Da fikk utmarksprodukter større betydning for de sjøsamiske hushold, som følge av pomorhandelens bortfall og drastisk fall i fiskeprisene.

Fiskerikrisen i Finnmark på slutten av 1980-tallet gjør det aktuelt å spørre om fjordbefolkningens næringstilpasning, slik den framstår i dag, har mistet evnen til å motstå svingninger i ressurstilgangen. Jeg kommer til-

bake til dette senere i oppgaven.

Lokal kunnskap og nisje

En økologisk tilnærming, som låner begreper fra biologien, kan være nyttig når vi skal beskrive folkegruppers forskjellige tilpasning til samme naturgrunnlag. Barth (1956) har lånt nisjebegrepet fra økologien, og definerer nisje som: "the place of each group in the total environment, its relation to resources and competitors". Slik jeg forstår Barth, er det først og fremst gruppens forhold til naturressursene og konkurranse om disse det fokuseres på, selv om en vid definisjon av begrepet ressurs her kunne gi nisjebegrepet et svært omfattende innhold.

På bakgrunn av historiske kilder kan vi slå fast at de samiske, kvenske og norske folkegrupper utnyttet forskjellige nisjer i sin næringstilpasning, selv om disse nisjene overlappet hverandre, f.eks. når det gjaldt fiske og husdyrhold.

Men forskjell i kunnskaper kan neppe alene forklare forskjellen mellom ulike gruppers næringstilpasning, under like betingelser. Gruppens indre organisering, s.s. familie- og slektskapsstruktur, autoritetsforhold innen husholdet, kjønnsroller og sosialiseringsformer, kan for eksempel sette betingelser for gruppens økonomiske tilpasning. Ivar Bjørklund (1978:48) forklarer samers, kveners og nordmenns tilpasning til ulike nisjer i Kvæningen ut i fra slike faktorer.

Jeg vil ikke forsøke å rekonstruere de kulturelt betingede forskjeller i samisk og norsk (eller kvensk) næringstilpasning, men ulike historiske kilder tyder på at forskjellene har vært betydelige, også i Altafjorden, og de har vært lett synlige helt frem til andre verdenskrig. (Se f.eks. Kolsrud 1978).

Lokal kunnskap, -lokal ressursforvaltning

Nyere etno-økologisk forskning har forsøkt å avdekke om de akkumulerte kunnskaper om naturen, som de forskjellige folkegrupper er i besittelse av, omfatter normer og forestillinger om ressursbevaring, d.v.s. måter å beskutte ressursene som bidrar til best mulig langtidsutbytte. Steinar Pedersen (1989) nevner eksempler på slike normer i forbindelse med bl.a. innlandsfiske og rypejakt i Tana. Lokalbefolkningen i Tana går sterkt i mot at rypejakta skal starte opp den 10. september, slik myndighetene har bestemt, og lokale jegere starter jakta senere på høsten. Pedersen forteller også at lokalbefolkningen ikke setter garn på de steder på fiskevannene hvor fisken har sine gyteplasser. Men i begge disse tilfeller har lettere adkomst til utmarka ført til at normene har mistet sin betydning som ressursforvaltning. Lokalbefolkningen klarer ikke å sanksjonere slike normer overfor et stadig økende antall tilreisende jegere og fiskere. En "uformell" (=ikke norsk) grensetrekking mellom bygdelagenes ressursområder kan også fungere som en form for resursbevaringsnorm, i den grad bygdelagene har hevd på å nytte fiskevann, bærmyrer og jaktområder. Så lenge slike grenser blir respektert, vel å merke. Når lokalbefolkningen ikke lengere har noen kontroll over høstingen av ressursene, blir det også meningsløst for dem selv å spare på ressursene med tanke på langtidsutbytte. ("De andre tar jo alt likevel").

I den antropologiske litteraturen omkring former for lokal ressursforvaltning brukes gjerne begreper som normer, uskrevne regler og "nedarvede" kunnskaper. Her er det viktig å presisere at den mest sannsynlige grunnen til at de uskrevne regler i vårt tilfelle er uskrevne, er at de er/har vært forankra i et samisk samfunn, og ikke hatt sitt utspring i den norske øvrighet.

De "nedarvede" kunnskaper er heller ikke nedarvet som om de var genetiske egenskaper ved en populasjon. Det spesielle med dem er at de ikke er nedskrevet, men overføres fra en generasjon til den neste, muntlig eller i gjennom praktisk arbeid. Men som i eksemplene ovenfor, kan endringer i teknologi og kommunikasjoner frata lokalbefolkningen muligheten til å forvalte ressursene etter slike uskrevne regler.

Bruksområder og bruksrett i "almenningen"

Som nevnt tidligere, kan bruk av almennings-("commons") begrepet være villedende. Når konteksten er samisk ressursbruk i Finnmark, er det all grunn til å være forsiktig med begrepet. Myndighetene bruker vanligvis ikke den juridiske betegnelsen "almenning" om statens umatrikulerte grunn i Finnmark. Derimot er det i lover og regler fastsatt forskjellige grader av åpenhet for de forskjellige ressurser, vilt, innlandsfisk, beiter, moltebær osv. På den andre side har vi befolkningens egne uskrevne regler, hevd og sædvane omkring bruken av disse ressurser, som i mange tilfeller står i konflikt med det offentlige regelverk. Dette er tilfelle innen kyst- og fjordfisket, fiskerimyndighetenes regler og forvaltningsordninger kommer svært ofte i konflikt med lokal sedvane og lokalbefolkningens rettferdighetssans. Satt på spissen kan vi si at det offentlige forvaltningsapparat legger en form for "almenningsfilosofi" til grunn for sin forvaltning av ressursene i Finnmark. Fisk og vilt for eksempel, betraktes i utgangspunktet som åpne, felleseide ressurser.

I vårt tilfelle blir spørsmålet om det fortsatt er mulig å sette en lokal (samisk?) forståelse av virkeligheten opp mot en slik almenningsfilosofi. Går det an å sette en lokal forvaltningspraksis opp mot den sentrale, og

vise hva slags kunnskaper og uskrevne regler ligger/har ligget til grunn for den lokale ressursforvaltning? Steinar Pedersen (1989) har forklart hvordan bruken av utmarksressursene i Finnmark tidligere ble regulert ved at enkelte bygder hevdet sædvanerett til bestemte bruksområder. Bestemte fiskevann, bærmyrer, jaktområder o.l. ble betraktet som tradisjonelle høstingsområder for bestemte bygdelag. Pedersen viser hvordan dagens lovverk og myndighetenes forvaltningspraksis, sammen med radikale endringer i adkomstmulighetene til utmarka (sne-scooter, terrengsykler, firehjulsdrevne kjøretøyer og nye veier) skaper betingelser som tar bort grunnlaget for denne type lokal forvaltningspraksis. Lokale normer om adgang til bruksområder, høstingsperioder og høstingsmetoder mister sin betydning når høsting av "almenningen" formelt er åpen for hele den norske befolkning (jakt, innlandsfiske), eller fylkets befolkning (moltebær).

Den norske øvrighets virkelighetsdefinisjon kommer klart til uttrykk i fylkesmannens reaksjon på Pedersens framstilling (innlegg på utmarksseminar i Tana i 1989 gjengitt i "Sagat" 18.mars.1989). Fylkesmannen, som representerer statens forvaltning av utmarksressursene i Finnmark, kjente seg ikke igjen i Pedersens beskrivelse av situasjonen i Finnmark. Først og fremst fordi "bruken av utmarka i Finnmark i dag er, med få unntak, fritids- og rekreasjonsbruk, ikke næringsbruk".

Bruksområder på havet?

En annen side av samme problematikk er den lokale bruksrett til ressursene i havet. Fra tidligere tider har man dokumentert forskjellige former for lokale særrettigheter til fiske i sjøen. Lofothavet var for eksempel i forrige århundre delt opp i "teiger" hvor de lokale

nessekonger forvaltet fiskeretten. (Jentoft og Kristoffersen 1989). Fisket i fjordene i Finnmark ble juridisk betraktet som en eksklusiv rett for lokalbefolkningen inntil fiskeriloven av 1830 åpnet dette fisket på linje med havfiske (Pedersen 1988). I dag er det bare laksefiske i sjøen med krokgarn og kilenot som fortsatt reguleres med formaliserte geografiske bruksrettigheter for lokalbefolkningen. I tillegg kommer oppdeling i forhold til hvilke fiskeredskaper som kan brukes, f.eks. i "garnhav" og "snurrvadhav". Lokale særrettigheter til fjordfisket i Finnmark har i lengere tid vært blandt kravene fra de samiske organisasjoner, Norske samers riksforbund og Samenes landsforbund. På sitt landsmøte i 1989 har Arbeiderpartiet også åpnet muligheten for slike særrettigheter i sitt samepolitiske program (Finnmark dagblad.7.3.1989). Senere i oppgaven kommer jeg inn på hvordan kravet om fjordfredning har endret karakter fra å være nærings- og distriktspolitikk til å bli minoritetspolitikk og til dels naturvernpolitikk. Kravet om at fjorden stenges for aktive redskaper (trål, snurrvad, seinot og reketrål) har også lenge vært satt fram av lokale fiskere, som i de fleste tilfeller fisker med passive redskap (garn, juksa og line). Konflikten mellom fiskere med henholdsvis aktive og passive redskaper blusser opp fra tid til annen, som for eksempel ved Altafjorden høsten 1986. Da raste lokale fiskere mot en "invasjon" av båter med snurrevad (Altaposten august 1986).

På bakgrunn av dette vil det være interessant få dokumentert empirisk hvorvidt det finnes en uformell oppdeling i bruksområder i fjordene. Finnes det f.eks. normer som bestemmer i hvilke områder en fisker kan sette torskegarn? Og hvis slike normer finnes, finnes det da normer/uformelle regler om hvordan en fisker skal opptre innenfor sitt lokale område?

I studier fra andre land, ikke minst Nord-Amerika, (Acheson 1987, McCay, 1987, Davis 1984 m.fl.) har man dokumentert en lang rekke tilfeller av slik ikke-offisiell inndeling i bruksområder, hvor bruksrettighetene er geografisk definert. Uformelle forvaltningsordninger i fisket som hittil er studert av antropologer, synes i de fleste tilfeller å være basert på en eller annen form for oppdeling i områder med bruksrettigheter basert på sædvane. Det er ikke uvanlig å betegne slike rettigheter som "kollektiv eiendomsrett". (Jfr. Durrenberger og Palsson 1987). I det følgende vil jeg se nærmere på forholdet mellom lokal kunnskap, næringstilpasning og forvaltning av felleseide ressurser, hovedsakelig gjennom en feltstudie fra et lite lokalsamfunn i Finnmark.

Sammendrag

Med bakgrunn i tilsvarende forskning fra andre land, kan spørsmålet om hva den lokale ressursforvaltning består av deles i to:

1. Kan vi identifisere egenskaper ved selve nærings-tilpasningen (allsidig næringskombinasjon) som fungerer ressursbevarende, eller bidrar til optimal høsting av de felles ressursene? (Jfr. Bjørklund 1989).

2. Kan vi finne lokale normer/uskrevne regler som regulerer ressurs høstingen? Blir de i så tilfelle:

- a) Grunnlagt av lokalbefolkningen med henvisning til økologisk innsikt/lokal kunnskap, d.v.s. som en bevisst forvaltningsstrategi.

Eller

b) Grunnlagt med andre ting, eventuelt ikke grunnlagt i det hele tatt? Kan man med andre ord se på den ressursbevarende virkning som et tilfeldig utslag? (Jfr. Feit 1973 og 1986).

Under punkt 1 er det interessant å se på hvordan allsidige ressurshestende hushold reagerer på situasjoner med fare for at "almeningens tragedie" inntreffer. Hvordan opptrer for eksempel aktører som står i en husholdsøkonomisk (peasant)-tilpasning i en slik sammenheng? (Jfr. Brox 1989). Punkt 2 krever innsikt i den tradisjonelle, erfaringsbaserte kunnskap i lokalsamfunnet. Først og fremst gjelder det kunnskap som kan klassifiseres som økologisk innsikt, kunnskap/oppfatninger om ressursers bæreevne osv. Denne kunnskap må settes inn i en sammenheng, både historisk og i forhold til næringstilpasningen. Dessuten må vi forsøke å finne ut hvorvidt slik kunnskap kommer til uttrykk i folks handlemåte, i normer og regler osv. Med andre ord, vi må få innsikt i den lokale etnoøkologi.

2. LOKALITET OG HISTORIE

Fjordbosettingene i Finnmark

Bosettingen i de store fjordene i Finnmark og Nord-Troms, fra Varanger i øst til Lyngen i sør, er i utgangspunktet sjøsamisk. De har varierende norsk og finsk innblanding og varierende grad av fornorsking av den samiske befolkning.

Problemstillinga for oppgaven kan i videste forstand gjelde samtlige av disse fjordområder. Men for å kunne gjennomføre en noenlunde overkommelig feltundersøkelse, var det nødvendig å velge ut et lite område. Selv om området jeg har valgt ikke nødvendigvis er noe gjennomsnitt for sjøsamiske fjordbosettinger, mener jeg det egner seg for belysning av en generell problemstilling som også gjelder andre fjordstrøk. Oppgavens problemstilling er av en slik karakter at det ikke går an bruke tilgjengelig statistikk eller skriftlige kilder i noen særlig grad. Den eneste farbare vei, slik jeg ser det, er ved en tilnærmet etnografisk metode, å danne seg et detaljert bilde av ett lokalsamfunn. Hypoteser som kan kaste lys over en almann problematikk, som også vil gjøre seg gjeldende i andre fjordstrøk med samisk bosetting, vil da kunne prøves i forhold til dette ene lokalsamfunnet. Det er naturlig å anta at næringstilpasning, ressurshøsting og lokal kunnskap vil variere med variasjoner i naturforhold og kultur. I den grad jeg har tilgang på relevante data fra andre lignende lokalsamfunn, vil jeg ta de med som fotnoter når det er naturlig for å belyse et poeng eller gjøre en sammenligning.

Lille Lerresfjord

Lille Lerresfjord er en sidefjord på østsiden av Vargsundet, ytterst ute i Altafjorden. To store øyer, Stjernøya og Seiland ligger i munninga til Altafjorden. Mellom Stjernøya og fastlandet på vestsiden går Stjernesundet, mellom Stjernøya og Seiland går Rognsund og mellom Seiland og fastlandet på østsiden går Vargsund.

Bygda hører i dag til Alta kommune. (Inntil kommunesammenslåinga i 1964 hørte den til Talvik kommune). Inntil bygda fikk veiforbindelse i 1983, sognet den i like stor grad til Hammerfest som til Alta, rent kommunikasjonsmessig, og butikken i Lille Lerresfjord (før brannen i 1989) fikk sine varer med lokalbåten fra Hammerfest. På veien til Alta er det et fergesamband. Reisetid med buss fra Alta til Lille Lerresfjord er to og en halv time.

Kommunikasjonsforholdene tilsier at bygda er uten dagpendlingsmuligheter til noen større sentra, men etter veiutløsningen i 1983 er det mulig å dagpendle til nabofjorden Korsfjord, hvor det finnes arbeidsplasser på ferge, båtslipp og ungdomsskole. En veistrekning på 15 kilometer mellom Lille Lerresfjord og Saraby i nord ville åpne en pendlingsrute til Hammerfest, og samtidig åpne for gjennomgående trafikk mellom Alta og Hammerfest. Denne veien er ikke prioritert av myndighetene så langt.

Fjorden ligger lunt til, beskyttet av fjell på alle kanter. I vest ligger Seiland og Stjernøya, med sine bratte fjell, og skjuler mot sørvest og vestavind. Hoveddelen av bosettinga ligger innerst i fjordbunnen, hvor det finnes en del flate dyrkbare jorder. Innover Lerresfjorddalen og fjellet er det gode beiteområder. Kai og fiskebruk ligger på sørsiden av fjorden.

Bygda besto sommeren 1989 av 36 hushold og en befolkning på ca. 80 mennesker. Befolkningen er dermed omtrent halvert fra 1970, da det var registrert 158 mennesker i bygda. Av de 36 husholdene var det 21 som besto av en eller to pensjonister. Barnetallet er lavt, på slutten av 1970-tallet var det bare 3-4 barn på skolen, men nå er det 8-9 skolebarn. Økningen settes i forbindelse med at stedet har fått vei, og etableringen av en lakseoppdrettsbedrift på 1980-tallet.

Hovedinntektskilden i over halvparten av husholdene er alderstrygd. To hushold bestående av enslige eldre er blitt avvirket i løpet av feltarbeidsperioden, de har fått plass på Alta kommunes "vertshus for eldre". I flere av husholdene diskuteres flytting på vertshuset (kvinnene er her pådrivere). I de kommende år er det overveiende sannsynlig at antall hushold vil gå betraktelig ned ved "naturlig avgang". To yngre ektepar har også forlatt bygda i løpet av feltarbeidsperioden. Bare tre hus i bygda er reist etter gjenreisningsperioden på 1940-og 50-tallet, deriblant en kommunal lærerbolig. Få hushold er etablert de siste ti årene. Det er to bedrifter i bygda, et kombinert fiskebruk/butikk/posthus/båtekspedisjon, som drives av en fiskekjøperfamilie av tredje generasjon, og et lakseoppdrettsanlegg etablert sent på 1980-tallet. Butikken og fiskebruket brant ned til grunnen i 1989, sammen med posthus og ekspedisjonskai. Brukseierfamilien er i gang med gjenoppbygging, hovedsakelig ved egeninnsats.

Etnisitet

Lille Lerresfjord er historisk sett en sjøsamisk bygd, med en liten innblanding av norsk og finsk befolkning. Personer over 50 år, eller de som ble født og lærte seg å snakke før evakueringen, behersker samisk, og bruker den til en viss grad seg i mellom.

I folketellingen fra 1930 oppgis 83.6% av befolkningen i Lille og Store Lerresfjord som samisk. Nielsen (1985) har sett på folketellingsdata fra 1970, og funnet at 70.3% av den voksne befolkning i Lille Lerresfjord oppga å ha samisk tilknytning, dvs. svarte ja på spørsmål om de selv, foreldrene eller besteforeldrene hadde samisk som førstespråk. Samisk avstamning blir sjelden framhevet, annet enn f.eks. i en bisetning, når gamle ord og uttrykk blir forklart; "før krigen var det jo bare samisk man snakket her i fjorden". En eldre mann uttrykte bitterhet over at folk ikke lenger ville lære seg samisk "enda dem bor i sameland". Han hadde forsøkt å lære samisk til ett av sine barnebarn, men da fikk han beskjed av foreldrene om at dette ville dem ikke ha noe av. Jeg ble forklart at "før var det jo slik at man helst ikke skulle snakke samisk til ungan". En bortflyttet person fra Lille Lerresfjord som vokste opp på 50- og 60-tallet, har fortalt at den gang var det ingen unger i bygda som var samisktalende, unger som brukte samiske ord på skolen ble ertet av de andre. Det virker derfor som om krigen og evakueringa utgjør et skarpt skille når det gjelder språket. Fra da av sluttet man å snakke samisk til ungene. Som utenforstående fikk jeg sjelden høre samtaler på samisk, men når de eldre møtes på veien, går praten gjerne på samisk.

Omtrent 15 år etter krigen går et annet skille; etter den tid ble det nesten ikke etablert hushold basert på tradisjonelle næringskombinasjoner.

Ut i fra det ovenstående kan vi slutte at Lille Lerresfjord kan egne seg for å få belyst problemstillingen. Bygda er "typisk" fjordsamisk, etnisk homogen, utenfor dagpendlingsavstand med større sentra og uten veiforbindelse helt til 1980-tallet. Bygda har fortsatt visse trekk av den tradisjonelle næringstilpasning, og en skulle forvente at lokal kunnskap om naturen og naturressursene fortsatt spiller

en rolle i folks daglige virke. Den svake rekrutteringen av nye hushold etter 1960 er imidlertid et minus. Det er små muligheter til å studere overføring av lokal kunnskap til den yngre generasjon, eller næringstilpasning hos yngre hushold.

Næringstilpasning og ressursbruk i historien

Det har vært fristende å fordype seg i historiske studier om den sjøsamiske bosetting i fjordene i Finnmark. Men formålet med oppgaven er ikke å kaste nytt lys over sjøsamenes historie, men å sette næringstilpasningen i et sjøsamisk område inn i et ressursforvaltningsperspektiv. Når det likevel må trekkes opp noen historiske linjer, er det for å illustrere hvordan den økonomiske/økologiske tilpasning i disse områder modifiseres og endrer innhold under skiftende ytre betingelser, og gi en viss ide om de tradisjoner og erfaringer som kan ligge bak det vi i dag registrerer som lokal kunnskap.

Endringer i de ytre betingelser, slik jeg bruker begrepet her, kan bestå i enten:

Endringer i næringsgrunnet, enten som følge av naturens egne svingninger eller menneskeskapte endringer (endringer av økologisk art), eller endringer av samfunnsmessig art, i de rammebetingelser storsamfunnet setter, herunder markedsforhold, teknologisk utvikling og politiske/organisatoriske endringer.

Ressursområder/høstingsområder

Begrepet ressursområde brukes her om et mer eller mindre klart definert geografisk område hvor et bygdelag tradisjonelt høster/har høstet ressurser.

Under feltarbeidet har jeg forsøkt å trekke opp grenser for slike områder for høsting av forskjellige ressurser, slik denne høsting foregår i dag. På havet består ressursområdet

av en rekke fiskeplasser (med) for forskjellige fiskeslag, og for forskjellige årstider. På land kan det trekkes opp en omtrentlig grense for beiteområder, jaktterreng, områder for ferskvannsfiske og for hogst av ved til brensel.

For å forstå ressursområdene slik de er/brukes i dag, er det nødvendig å sette bruken av dem inn i en viss historisk sammenheng. De historiske kilder er sparsomme når det gjelder Vargsund-området, men ut i fra tilgjengelige kilder om bosetting og næringstilpasning i sjøsamiske fjordområder generelt, er det mulig å danne seg et bilde av utviklingen også i dette område.

Sjøsamenes gradvise overgang til bofasthet

Jeg vil ikke gå detaljert inn på overgangen fra mobil bosetting til bofasthet, men det er viktig å presisere at denne overgangen er en gradvis prosess, som påvirkes av vekslende ytre betingelser for sjøsamenes næringsutøvelse.

Jordresolusjonen av 1775, som innførte privat eiendomsrett til jord i Finnmark er her viktig, men den danner likevel ikke noe punktum for sesongflytting. I indre Varanger forekom sesongflytting mellom sommer- og vinterboplasser langt inn i dette århundre (Nilsen 1990). Overgangen til bofasthet kom tidlig i stand i Altafjorden, trolig allerede på 1700-tallet (Minde 1975:299). Men fastsetting av et slikt tidspunkt er avhengig av hvordan begrepet bofasthet defineres. Sesongflyttingen hadde direkte sammenheng med høsting av forskjellige ressurser til forskjellige årstider.

I innledningen til "Norske gaardnavne", 18. bind (Rygh 1924:3) sier J. Qvigstad:

"Sjølappene var endnu mindre stationære end Nordmændene. De havde i gammel tid almindelig 2 eller 3 Bopladser; "Sommersæde", "Vintersæde" ofte også "Høstsæde" (lappisk Gæssesaddje, Dal'vesaddje, Cak'casaddje, som ofte forekommer i Stedsnavne). Forfatteren af "Om Findmarken" (1570-1590) fortæller endog, at Sjølappene boede hvert Aar paa fire Steder: om Sommeren i Fjordene og ude paa Øerne, om Høsten paa Fastlandet ved søsiden hvor det var Skov, om Vinteren tilfjelds i Skoven, om Vaaren ved Søside".

Qvigstad siterer videre Schnitler (1744) om Varanger-samene:

"Sommerbye have de ude i Fjorden for Fiskeriets skyld, Vinterbye for Brændved og Mose Skyld for deres Creaturer til Fjelds; Høstbye haves i Fjordbottene for Græssets skyld".

Falkenberg (1941:65) fortæller i sin beretning fra 1938, at "like til en del år siden har det således vært almindelig i Laksefjord å flytte forholdsvis ofte fra den ene plass til den annen". Han beskriver også nødvendige egenskaper ved en vinterboplass:

"Ved valg av vintersete spilte en rekke forhold inn. For det første gjeldt det å finne et noenlunde tørt sted i ly for vær og vind... Dessuten måtte alltid en bekk eller elv finnes i nærheten. En god fjære var av betydning, ikke bare fordi det var nødvendig å kunne trekke båten lett opp og ut, men også fordi fjæren om vinteren tjente som beitemark for dyrene. Og det var også av betydning at det fantes vilt i nærheten... Viktig var det også at stedet hadde skog. Det første finnene så etter når de valgte

seg vintersete, var i det hele hvordan skogen så ut. Den måtte være for hånden, slik at de ikke behøvde å gå så langt. Når den var uthugget i noen hundre meters omkrets fra gammen, så de seg om etter et nytt vintersete."(s.64)

Sommerboplassen, derimot, måtte ha gode beiter for husdyrene, og i Pomor-handelens tid var det viktig at det var godt seifiske i nærheten. Forsankinga måtte også foregå på utslåtter ved sommerboplassen. Kolsrud (1955:147) beskriver en form for sesongflytting i Rognsund, d.v.s. "seterstell" som fortsatte til inn på 1930-tallet:

"Sjøfinnane dreiv eit seterstell som på mange vis minner om seterbruket i sørlege landsluter. Ved St. Hans-tiden drog dei på sumarsete, på stader der det elles ikkje var fast busetjing. Sumarseta låg ikkje alltid på same staden frå år til anna, men dei einskilde huslydane hadde likevel utvikla ein slags hevdsrett til visse område. Sumarseta samla seg for eit par mannsaldrar sidan for ein stor del i Kufjord og traktene ut mot Sørøysundet. Fyremålet var å nytte ut dei stroka som elles låg ubrukt. Sumarseta låg i regelen så utsett til for snøskred og storm at det ikkje kunde bli tale om fast busetjing og vintersete"

Her var det imidlertid bare kvinnfolka, ikke hele husstanden, som flyttet: "mannfolka heldt seg heime og fiska til pomorane" (samme sted). To kvinner i Lille Lerresfjord kan huske at de som barn (1920-årene) var med foreldrene på sommersete i Store Bekkarfjord. Hele familien bodde der i tiden fra St.Hans til september. I tillegg til sine egne sauer, passet de og melket sauer for andre hushold i Lille Lerresfjord. De passet også geiter for en reindriftsfamilie som holdt til i Bekkarfjord om sommeren. Ordningen med

sommersete trenger ikke nødvendigvis å være en direkte fortsettelse av den gamle sesongflyttingen som er beskrevet foran. Oppholdet på sommersetet var, slik folk i dag kan huske det, konsentrert om pass av husdyra, ikke så mye om annen ressurshøsting. Riktignok dorget man etter sei til mat, og det var heller ikke uvanlig å sette ørretgarn i elveosen. Det samme gjaldt under oppholdet på utslåttene i Bekkarfjord på sensommeren.

Var utslåttene opprinnelig sommerseter?

Innføringen av privat eiendomsrett til jord i Finnmark i 1775 hadde nok som en del av sin hensikt å få til mer "ordnede forhold" i de sjøsamiske områder, d.v.s. bofasthet. Myndighetene håpet at privat eiendomsrett ville gjøre samene mer interessert i å dyrke jorda og ta vare på skogen.

I Vargsund-området fant jordutvisninga sted i årene 1781-82. Jordutvisninga skulle gi folk privat eiendomsrett til sine hevdvunne bosteder, og det viser seg at hvert hushold i Lille Lerresfjord har fått utvist to eller flere matrikulerte eiendommer. I tillegg til hjemstedet fikk de utvist utslåtter og/eller sommerseter på motsatt side av Vargsundet, i Store Bekkarfjord. I 1781 ble det utvist et stort antall matrikulerte eiendommer der (i matrikkel fra 1878 er det 192 matrikulerte eiendommer i Store Bekkarfjord alene, 203 med eiendommene i Lille Bekkarfjord og på Bekkarfjordnes). De fleste av disse eiendommene var utslåtter og sommerseter, for befolkningen i Lille og Store Lerresfjord, Komagfjord og Korsfjord og noen så langt borte som i Kviby. Den fastboende befolkning i Bekkarfjordene og Bekkarfjordnes besto i 1801 av 13 hushold, i følge folketellinga. Utslåttene ("slåtteliene") i Bekkarfjord blir karakterisert som svært gode, med sikker gressvekst, og noen av dem var i bruk til første del av 1950-tallet. Spørsmålet melder seg om utvisning av matrikulerte

slåtter/sommerseter kan betraktes som et forsøk på formalisering av et bosettingsmønster hvor hvert hushold hadde minst to forskjellige boplasser. Var for eksempel utslåttene opprinnelig sommerseter, hvor det foregikk en mer sammensatt ressurs høsting enn navnet skulle tilsi? Ifølge Tønnesen (1972:267) var myndighetene i 1775 inne på tanken om å tildele sjøsamene både sommer- og vinterboplass, men:

"etter Fildsteds påvirkning ble det til at 1775 resolusjonen forutsatte bare en boplass for hver familie. En del sommer/vinterflytting ble det dog foretatt langt ut på 1800-tallet som før vist".

Slåttene ble med andre ord ikke betraktet som sommerboplasser av de jordutvisende myndigheter. Kolsrud (1955:154) mener likevel at mange av utslåttene i Rognsund var tidligere sommerseter:

"Utslåttene ligg til vanleg i dei ytre, ulendte delane av Rognsund, ut mot Sørøysundet, i ubygde fjorder som Kufjord eller høgare til fjells. Mange av utslåttene har tidligare vore sumarsete som ved setringa har fått ein grasvoll. Eller dei kan være buplassar som nå er blitt liggjande øyde som i Store Kjerringfjord".

Overgangen til bofasthet var med andre ord en gradvis prosess, som strekker seg langt inn i vårt århundre, og høsting av slåtter kan ha vært en del av en sammensatt høsting av flere ressurser på sommersetet. Dette kan bidra til å forklare hvorfor sjøsamene ikke begynte å dyrke jorda før etter andre verdenskrig, hundre år etter sine norske og kvenske naboer lengere inne i fjorden 5). Men hypotesen om sammensatt ressurs høsting på sommersetet synes likevel ikke å være så opplagt når vi ser på vårt århundre. Nålevende personer som husker sommersetring og utslåtter i Bekkar-

fjord kan ikke huske annen ressurs høsting enn sei- og ørretfiske til daglig bruk. 6) Ser vi lengere tilbake i tid, kan et sesongflyttemønster som ligner på beskrivelsene fra Varanger og Laksefjord likevel virke sannsynlig. Lille Lerresfjord har de nødvendige egenskaper for en vinterboplass, fjorden er lun og skogbevokst, mens Bekkarfjord er mer åpen for vær og vind, men ellers rik på ressurser, både på hav og land. Sonja Westrheim (1978) har ikke registrert seterdrift i dette område i manns minne, men i andre deler av Finnmark (særlig Øst-Finnmark) har hun funnet at årsaken til seterdrifta i noen områder var sammensatt ressurs høsting; d.v.s. laksefiske, sjøfiske og sanking av høy, kvister, løv, mose, tang og tare, i tillegg til beiter for husdyra.

Mobilitet og allsidighet som tilpasningsform

Når jeg har brukt forholdsvis stor plass på disse historiske betraktninger, har det sammenheng med at en mobil

(5) Det er et kjennetegn ved sjøsamiske bygder, at høysankinga foregikk nesten utelukkende på utslåtter helt fram til andre verdenskrig, dette gjelder Lille Lerresfjord, Kokelv (Paine 1957), Rognsund (Kolsrud 1978) og Laksefjord (Falkenberg 1941). Dyrking av jord startet imidlertid tidlig i indre deler av Altafjorden (Drivenes 1975), og i de norske kystbosettinger på Årøya og Isnes-toften var dyrking vanlig midt på 1800-tallet.

6) I Nesseby lå utslåttene på fjellet, og der brukte man å fiske ørret og røy, ikke bare til det daglige bruk, men også til vinterforsyning, tønnevis med fisk ble saltet ned og tatt hjem med hest. Tid og sted for utmarsslåtta lå godt til rette for kombinasjon med annen ressurs høsting. Ungene plukket moltebær for salg, de skulle fylle sin "kvote" på f.eks. 50 kg. Inntekten gikk til skolebøker og skoleklær.

og fleksibel bosetting er viktig trekk ved folks tilpasning til de naturgitte forhold. Den var viktig for tilpasningens allsidighet, med tanke på de forskjellige ressurser husholdene høstet fra. Den var også viktig for ressurshøstingens ekstensivitet, da den muliggjorde høsting fra et geografisk stort ressursområde, som vanskelig kunne høstes fra ett og samme bosted til alle årstider. Det er viktig å understreke fleksibiliteten i tilpasningsformen, bostedene kunne variere fra år til år, i takt med variasjon i tilgjengeligheten av viktige ressurser.

Selv om denne tilpasningsform nå er borte, har visse elementer av den levd videre, i form av tradisjoner, kunnskaper og erfaringer som fortsatt kommer til uttrykk i lokalsafunnet. Sesongflytting er ikke aktuell i dag, men høstingen av de tradisjonelle ressursområder er ikke slutt. Tradisjonelle kunnskaper om ressurser og høsting er fremdeles aktuelle.

Utviklingen av bosettinga i Lille Lerresfjord og Bekkarfjord

Folketellingsdata fra femtenhundretallet viser en forholdsvis stor bosetting i Lerresfjord, stedet var da den største samiske bosetting i Altafjorden, med mellom 12 og 20 husstander. En gang i tiden 1620-1645 ble fjorden imidlertid avfolket og forble folketom resten av 1600-tallet. (Nielsen 1990:130) I 1801 var det 12 husstander i Lille Lerresfjord, og like mange i Store Lerresfjord. (Minde 1982). I 1825 var husstandene 14 i Lille Lerresfjord, men 50 år senere, i 1875 var de blitt 30, og i hundreårsskiftet 50 husstander. Ekspansjonen i antall hushold stopper der. Under gjenreisningen etter andre verdenskrig var husholdene også omkring 50, og antallet var det samme i 1962 (Eidheim 1977). I begynnelsen av feltarbeidsperioden i 1989 var husholdene 36, men ett år senere var antallet sunket til 33.

Bekkarfjord ser ut til å få fast helårsbosetting på 1700-tallet, og i 1801 var det 13 husstander i fjorden (hvorav 2 norske). I 1875 er antallet gått ned til 6 og i 1900 til 3. Den siste familien forlot fjorden på 1950-tallet, og bosatte seg i Lille Lerresfjord.

Ved intervjuing av folk i Lille Lerresfjord kommer det fram at mange av besteforeldrene og oldeforeldrene kom fra Bekkarfjord (til tross for dette faktum sier man at de var "herfra" d.v.s. begge stedene omtales som ett samfunn). De siste 2 husstander flyttet fra Bekkarfjord til Lille Lerresfjord i løpet av 1940 og 50-tallet. Beboerne i Bekkarfjord betraktet Lille Lerresfjord som sitt "hjemsted", de måtte dit for å hente post og handle på butikken, og ungene fra Bekkarfjord gikk på skole i Lille Lerresfjord. Det er derfor uten tvil en sammenheng mellom avfolkninga av Bekkarfjord og befolkningsøkninga i Lille Lerresfjord ut over 1800-tallet. Denne flyttinga var en form for "sentralisering" innen en og samme krets.

Sagn forteller om stor bosetting i Bekkarfjord i "gammel tid", og at bygda skal ha hatt både skole og kirke. I denne forbindelse fortelles det om en lærer som omkom på fjellet på vei fra Bekkarfjord til Rognsund, og om kirkegjester som kullseilte i Vargsundet på vei fra kirka i Bekkarfjord. Et annet sagn forteller at årsaken til at folk bosatte seg fast i Bekkarfjord var at de fryktet de russiske røverbandene som herjet i Finnmark. Russerne hadde ikke båter, og derfor var det tryggere å bo ute på øyene.

Eldre informanter mener bosettinga i Bekkarfjord gikk til bake på slutten av 1700-tallet fordi skogen var nedhogd. Når skogen var borte sto boplassene enda mer åpne for fallvinden, og mangelen på brensel gjorde det nødvendig å finne et bedre bosted, i alle fall om vinteren. (Bruk av torv til brensel ble ikke vanlig før midt på 1800-tallet).

Bosettingshistorien for disse to stedene, Bekkarfjord og

Lille Lerresfjord, gir et innblikk i hvorfor befolkningen i Lille Lerresfjord fremdeles betrakter Bekkarfjord som et naturlig oppland og ressursområde.

Ressurskriser og økologisk endring i eldre tid

Jeg har tidligere definert de "ytre betingelser" for den sjøsamiske næringstilpasning, som bl.a. endringer i naturgrunnet; forårsaket av naturens egne svingninger eller menneskeskapt påvirkning. Vi kjenner til en rekke slike økologiske endringer som i historisk tid har ført til endringer i næringstilpasningen blant sjøsamene i Finnmark.

Den første "ressurskrisen" en mener å kjenne til, var tilbakegangen i viltbestandene (villrein, pelsdyr) på 1500-tallet, som antas å ha flyttet tyngdepunktet i sjøsamenes husholdsøkonomi fra jakt til husdyrhold, ved siden av fiske. Den hårde beskatninga av viltbestandene kan ha hatt sammenheng med høye skattekrav, i perioder fra tre stater (Pedersen 1986). Ressurser som vilt, skog, og slåtter har helt fra 1500-tallet vært knappe i den forstand at de har satt grenser for hvor mange hushold kunne livberge seg på hvert sted. Knappheten har gitt grobunn for konflikter og i noen tilfeller overbeskatning. Fisken i havet har derimot ikke vært knapp ressurs før i de senere år. Med unntak av enkelte "svartår" i historien, har forekomsten av fisk vært stabil og rikelig. Tidligere tiders fiskemetoder fikk ikke noen innvirkning på bestanden.

Skogen

Som nevnt tidligere, økte den samiske befolkning ved Finnmarkskysten ut over 1700-tallet, samtidig med at dårlige fiskepriser førte til tilbakegang i den norske bosetting. Folkeauken i seg selv må ha økt presset på de knappe ressurser. Dette gjelder ikke minst den del av skogen som var innenfor boplassenes rekkevidde. De norske

myndigheter nærte etter hvert stor bekymring for samenes framferd i skogen. Når skogen rundt boplassene var hogd ned, fant de seg nye bosteder, hvor tilgangen på brensel var bedre. Et av de viktigste argumenter for innføring av privat eiendomsrett til jord i Finnmark, var at denne ødeleggelsen måtte opphøre. Jordresolusjonen av 1775 viste seg imidlertid ikke å hjelpe, så lenge jorda ikke kostet noe. Qvigstad (1924) gjengir en uttalelse fra Finnmarkskommisjonen av 1826 om dette:

"den Misbrug fremdeles finder sted (i Finnmarken) at adskillige Søfinner egenraadigen sætte sig i Besiddelse af Statens Jord; de vælge saadanne steder hvor der er Skov, og der opføre deres Gamme. Efter nogle Aars forløp naar den nærmest liggende Skov er borthugget, flytte de til et andet med Skov forsynet Sted, som de ligeledes, Naar Skov ei mere findes i Nærheden, forlade."

Alten-Talvik var ett av de områdene som kommisjonen nevner i denne forbindelse 7). Utvisning av jord, som i Altafjorden skjedde i 1780-årene, hadde altså ikke gjort sjøsamene til bofaste bønder, slik myndighetene hadde håpet, og i 1863 kom det en ny lov som bestemte at jorda ikke lengere kunne utvises gratis.

I mellomtiden (i Altafjorden fra ca 1840-tallet, men andre steder, f.eks. Laksefjord først rundt 1910), hadde man

7) Det kan føyes til, at i Finnmarkskommisjones beretning fra 1826 nevnes et av de sjøsamiske områdene som et hederlig unntak fra den tilsynelatende skjødesløse utnyttning av bjørkeskogen, nemlig Nesseby. Som en fotnote til denne observasjon, kan det fortelles om en skikk en informant i Nesseby har fortalt om: i vedskogen skulle man ikke gå i gang med å hugge ned et tre uten først å slå treet ihjel med et slag med øksehammeren. Hensikten var å skåne treet for unødvendig lidelse.

begynt å beskatte en annen ressurs, torv, som kunne erstatte bjørkeved som vinterbrensel. Hvorfor dette skjedde vet jeg ikke, men denne overgangen til torv som brensel er et godt eksempel på hvordan en komponent i naturen, torv, som hadde vært tilgjengelig hele tiden,

blir definert som en ressurs på et gitt tidspunkt, og blir fra da av "et middel for oppretthold av menneskeslekten". Sannsynligvis har overført kunnskap (fra finske eller norske naboer) kombinert med knapphet på ved, utløst denne omdefinering av torv. Bjørkeskogen har nå "tatt igjen det tapte" i Lerresfjord og Rognsund. Lier som før krigen var snaue, er nå bevokste med tett bjørkeskog. Eldre folk gir uttrykk for at de ikke synes om denne utvikling. Blåbær- og tyttebærplasser som tidligere var viktige for bygdene, er nå overgrodd med skog.

For og beiter

Med større befolkning fulgte det også flere husdyr. I følge folketellinga for 1875, var det da 213 mennesker i Lille Lerresfjord, og disse hadde tilsammen 358 sauer, 69 kyr, 20 kalver, 6 geiter, 4 hester og 3 føll.

En utenforstående som kommer til stedet, vil nok være sterkt forundret over hvordan det var mulig å holde liv i så mange dyr, med de beiter og foringsmuligheter som finnes i Lille Lerresfjord. Like overraskende er det kanskje, at Drivenes(1978:220) har funnet at antall sau og melkekyr pr. hushold var i 1865 større i den karrige Rognsund tellekrets (som også omfatter Lerresfjordene), enn i de mer frodige bygder innerst i Altafjorden.

Når det gjelder vinterforing, vet vi at høy, (som forøvrig ble nesten utelukkende hentet i utslåttene på Seiland) bare utgjorde en del av vinterforet. Ris fra bjørk og selje, mose, tang og tare, og ikke minst fiskeavfall, var her et

vesentlig tillegg. Som ellers på kysten av Nord-Norge, var det blanding av høy, fiskeavfall, tang og tare, kokt i løypingsgryta som utgjorde hoveddelen av vinterforet.

Denne form for vinterforing var i mange generasjoner en torn i øyet på landbruksmyndighetene. Sjøsamene, som slett ikke var alene om denne foringsmetoden, ble beskyldt for sulteforing. Derfor er det interessant hva Drivenes (1975) har funnet etter å ha gått i gjennom Landbruksselskapets fjøsinspeksjonsrapporter fra 1867. Stikk i strid med den gjengse oppfatning, viser rapportene at sulteforing forekom i større grad i de frodigere indre deler av Altafjorden (Alta herred) enn i de ytre strøk, (Talvik herred). Forklaringen er nok den rikelige tilgang på næringsrikt tilleggsfor på kysten. I innlandet måtte en berge seg med kvister, løv og røtter. Intervjumateriale fra Norsk Etnologisk Gransking, tatt opp i Alta og Talvik kommuner i 1947 gir det samme inntrykk. I innlandsbygdene tok man "brom" av trærne i vårknipa, for å holde liv i husdyrene. Denne praksis var muligens en større trussel mot skogen enn vedhogst til brensel.

Bæreevne, kunnskap og ressursforvaltning

Vinterforingen i fjordene viser hvordan den allsidige kombinasjonstilpasning var i stand til å kompensere for knapphet på en type ressurs, høy, med utstrakt bruk av andre ressurser som det fantes rikelig med, fisk og tang/tare. På denne måten ble området bæreevne når det gjaldt antall husdyr og dermed antall hushold langt større. Landbruksmyndighetene hadde vanskelig for å innse dette. I følge deres "vitenskapsbaserte" kunnskap var det marine tilleggsforet avfall og "surrogater", ikke ressurser. De omfattende erfaringsbaserte kunnskaper som lå til grunn for denne driftsform ble ikke tilkjent noen verdi. Fjordboerne sto imidlertid standhaftig i mot agronomenes opplysningsarbeid.

Dette eksempel illustrerer godt motsetningforholdet mellom to typer kunnskap, som opererer med ulike definisjoner av hva som er ressurs. Landbruksmyndighetenes kunnskapsmessige "skylapper" gjorde at de ikke kunne se at fjordboernes driftsform var rasjonell ut i fra de økologiske betingelser og organisasjonen av arbeidsåret i Pomor-handelens tid. I stedet for å bruke sommeren til dyrking, gjødsling og inngjerding av små jordlapper, kunne mennene konsentrere seg om seifisket, og bytte til seg korn på en gunstig måte. I tillegg kunne man altså nyttiggjøre seg store mengder fiskeavfall, som ellers ville ikke hatt noen verdi.

Allsidighet og fleksibilitet i bosettingsmønster og ressurs høsting økte området bæreevne, men det er en nærliggende tanke at disse egenskaper ved den sjøsamiske næringsformen må også ha bidratt til å beskytte knappe ressurser mot overbeskatning. Allsidighet og fleksibel bosetting kunne kompensere for svingninger i tilgangen på enkelte ressurser, eller for kronisk knapphet på en ressurs ved å erstatte den med en annen. Det siste illustreres ved hvordan torv erstattet ved som brensel og hvordan fisk, tang og tare erstattet høy som dyrefor. I begge tilfeller var kunnskap en nøkkelfaktor. Torv kunne ikke erstatte bjørkeved så lenge folk ikke viste at torv kunne brennes. Denne viten hørte ikke med i den erfaringsbaserte kunnskap. Derimot viste folk at tang og slog kunne erstatte høy, og dermed at husdyrhold kunne drives uten å dyrke jorda. På dette punkt var den lokale/erfaringsbaserte kunnskap overlegen i forhold til agronomenes kunnskaper. Konklusjonen blir at det er mulig å identifisere "ressursbevarende egenskaper" ved den sjøsamiske multitilpasning, men at disse egenskaper bare opptrer når befolkningen er i besittelse av kunnskaper som gjør det mulig å variere ressurs høstingen.

3. ØKONOMI OG ETNISITET PÅ 1900-TALLET

Fjordbosettingene har gått i gjennom store økonomiske og kulturelle endringer i løpet av dette århundre, som følge av endringer i ytre betingelser for disse bygdene. De viktigste endringene kan deles opp slik:

- a. Endringer i økologiske betingelser. Eksempler: Selinvasjonene etter århundreskiftet og på 1980-tallet. Endringer i loddetorskens vandringsmønster på 1930-tallet (Kolle 1980). Nedfisking av viktige fiskebestander i etterkrigstiden: sild, kveite, hyse, lodde og torsk.
- b. Endringer i økonomiske betingelser: Eksempler: Pomorhandelens bortfall i 1917. Prisfall på fisk i mellomkrigstiden. Innføring av minstepris på fisk på slutten av 1930-tallet. Avsetningsvansker for tørrfisk på 1980-tallet. Etterspørsel etter arbeidskraft i byer og tettsteder i hele etterkrigstiden.
- c. Endringer i teknologiske betingelser: motorer, ekkolodd, kommunikasjoner, nye fangstredskaper osv.
- d. Endringer i politiske/organisatoriske betingelser: Ny organisering av omsetning innen fiske og jordbruk (1930-tallet), gjennomslag for "velferdsstaten" som nasjonal ideologi i etterkrigstiden, diverse støtteordninger til fiske og jordbruk, kvoter og div. reguleringsordninger i fisket. Dertil kommer regelverk for utmarksnæringene, økt fritid og lettere adkomst til utmarka for folk utnefra.

I tillegg til de ovennevnte faktorer, ble betingelsene for

fjordbygdenes eksistens sterkt påvirket av myndighetenes fornorskingspolitikk. Evakueringen og brenningen av Finnmark ble også en kraftig omveltning for fjordboerne, både kulturelt og materielt. Fornorskingspolitikk og evakuering blir ofte nevnt som årsaker til at fjordbygdene forholdsvis brått mistet sitt samiske preg, og framsto som norske etter gjenreisningen. Jeg har ikke tenkt å bestride disse faktorerens viktighet. Men jeg vil i tillegg prøve å sette den kulturelle omveltning i fjordsamfunnene gjennomgikk i tiden 1930-1950, i sammenheng med økonomiske og økologiske faktorer, samt politiske og organisatoriske endringer i storsamfunnet i denne perioden. Hensikten med å brue så stor plass til dette er å vise hvordan flere ytre forhold virket sammen til å vanskeliggjøre den sjøsamiske næringstilpasning, og dermed de sjøsamiske bygders eksistens på egne premisser.

Det som umiddelbart slår en i forbindelse med denne tidsperioden, er det hurtige kultur-og språkskiftet. Vanligvis er språkskifte i et samfunn en prosess som tar misnt tre generasjoner (Høgmo 1989). I dette tilfelle derimot, skjer språksiftet tilsynelatende nesten over natten, i alle fall hvis vi ser på tidspunktet barn sluttet å lære samisk hjemme.

Fjordbosettingene på 1930-tallet.

Av den eldre generasjon i Lille Lerresfjord blir tretti-årene gjerne karakterisert som "fattigtida", selv om noen av de eldre gjerne vil ha fram at "folk her led ingen nød". Men det var flere omstendigheter som forsterket virkningen av den internasjonale depresjonen for fjordbeboerne. Byttehandelen med russerne, Pomor-handelen, ble brått slutt som følge av den russiske revolusjon i 1917. Da ble det nærmest umulig å få avsetning for seien om sommeren. Sjøsamene hadde tidligere satset sterkt på dette fisket og

byttet sei mot mel, og noen ganger byggemateriell (russetømmer og russenever). Det ble nødvendig å legge om fisket, satse sterkere på vintertorskfisket og loddetorskfisket på sen vinteren/våren. Men som Kolle (1980) har dokumentert, skjedde det en endring i loddetorskens vandringer fra ca. 1930, slik at dette fisket gikk over fra å være kystfiske til bankfiske. Fjordfiskerne med sine små båter ble dermed utelukket fra å delta. Kolsrud (1955:125) forteller at i 1941 var det helt slutt med loddetorskfisket for Rognsundingene:

loddetorskens vandringer

"For å kunna hevde seg i dette fisket laut dei etterkvart søkje lenger ut til havs. Dette kravde større båtar og dyrare reidskap. Alt åttringar og fembøringar var det svært få som kunde rå seg til."

I tillegg til denne uheldige endringen i torskens (eller loddas) vandringsmønster, kom det et drastisk fall i fiskeprisene. Etter en periode med høye priser under første verdenskrig og de første årene etterpå, raste prisene ned og holdt seg lave ut over 1930-tallet, helt til 1938 da staten, gjennom Råfiskloven sikret fiskerne en minstepris. (Minsteprisen var på 10 øre pr. kg. i begynnelsen) Mens prisene i Lofoten i tiden 1916-1920 var mellom 20 og 40 øre pr. kg., var de på 1930-tallet helt nede i 5-6 øre pr kg. og ikke over 15-16 øre på det høyeste (Kolle 1980).

Fall i fiskepriser

Mellomkrigstiden ble dermed et alvorlig tilbakeslag for fjordbygdene, og bidro til å sette fattigdomsstemplet på sjøsamene. I Øst-Finnmark var situasjonen spesielt vanskelig, som det klart går fram av Falkenbergs beretning fra Laksefjorden i 1938. (Falkenberg 1941). Større ressursrikdom/variasjon og lettere avsetning for fisk i Altafjorden gjorde nok at situasjonen her ble noe bedre. Eldre fiskere i Lille Lerresfjord husker likevel denne tid med bitterhet:

"vi måtte gi bort fisken for 7 øre kiloen, loddetorsken holdt seg utenfor Øst-Finnmark, det var mye fisk, men lave priser. Spesielt i Øst-Finnmark kunne det være vanskelig å få levert fisken, det hente at den måtte stamperes for 3-4 øre kiloen. Storseien gikk også til en latterlig pris." (Mann, 80 år).

Om forholdene i Lille Lerresfjord på trettitallet fortelles det:

"Husene var små og kalde, bygd av tømmer, med to rom på loftet og kjøkken og kammers nede. Folk hadde nesten ikke møbler, noen krakker og en benk. Ungene sov på golvet. Noen fikk bygd seg hus i årene før krigen, med lån fra Bustadbanken, men de hadde ingenting å ha inne i husene. Noen familier hadde ikke til brød, til tross for et evig slit, det var verst for dem som hadde store gutter, sånne som er fæl å ete. Det var aldri noe nessekongevælde her, sånn som ute på kysten, fiskekjøperen prøvde å hjelpe folk, men selv hadde han ikke mer enn at han klarte seg." (Kvinne 70 år).

Sjøsamenes fiske i mellomkrigstiden foregikk i all hovedsak med nordlandsbåter uten motor og mindre robåter. Motoriseringa av fiskeflåten i Finnmark, som var kommet godt i gang i tiden rundt 1.verdenskrig, stagnerte eller gikk tilbake ut over 20- og 30-tallet (Kolle 1980).

Vanskelighetene var felles for alle som hadde sitt levebrød av fiske, men det som ser ut til å være det spesielle med de sjøsamiske fjordstrøkene, er at Nygaardsvoldregjeringens hjelpetiltak og samvirkeorganiseringen innen fiskeri og jordbruk ikke kom sjøsamene til gode i samme grad som deres norske yrkesbrødre. Falkenberg (1941) er særdeles klar på dette punkt. Myndighetene valgte, sier han:

"en form for kriseforanstaltninger, som nok kom de norske fiskere nordpå tilgode, men som for sjøfinne-

ne neppe betydde meget. Særlig i Laksefjorden så de lite eller intet av de beløp,- de millionbeløp som staten i etterkrigsårene bevilget til nødstedte fiskere, til innkjøp og vedlikehold av båter og bruk o.s.v." (Falkenberg 1941:71)

Av Kolsruds (1955) beretning fra Rognsund i 1941 går det også fram at det står dårligere til med båt og bruk hos sjøsamene enn de norske (Kolsrud 1955:136):

"Motorbåtar finns det lite av i Rognsund. Nokre få har båtar av "sjark"-typen, dvs. ei småskjøyte på rundt 30 fot med eller utan dekk. Motoren er på 4-5 hk. Til vanleg har sjarken styrehus, eventuelt mesam, og blir helst brukt til fjordfiske. Slike båtar til 4-5000 kroner er det nesten bare norske som eig. Skjøyter til 10-15.000 kr. finst ikkje millom fiskarane i Rognsund."(se tabell 1).

Og om fiskeredskapene sier han (side 135):

"Dei norske har i regelen den beste børnskapen, og finnane står ofte mykje til atters i bruksvegen enno. Dei har helst småline, jukse og nokre torskegarn."

De statlige tiltak til støtte for fiskerne

Statens bevilgninger til å avhjelpe problemene i fiskeriene gikk i første rekke til nedskrivingsbidrag (50% av kjøpesum) for finansiering av de såkalte statsbåter . De første 16 statsbåtene kom til Finnmark i 1934. Dette var moderne kuttere, 42 og 47 fot, med andre ord båter som kunne fiske ute på bankene, delta i Lofotfisket og loddetorskefisket på Øst-Finnmarka som nå foregikk ute på bankene.

For å komme i betraktning i søknad om statsbåt, måtte 3-4

aktive fiskere gå sammen i et partsrederi. De måtte "være kjent som hederlige dyktige og driftige fiskere, og kunne "legitimere at de er i besittelse av fornøden kapital til utrustning av fartøyet med fiskeredskaper og utstyr til forsvarlig drift", står det i Handelsdepartementets reglement fra 1934 (Gerhardsen 1944:52). Videre måtte det foreligge en erklæring om kommunal garanti for lån i Fiskeribanken, fra vedkommende herredstyre. (Lånet i Fiskeribanken skulle dekke 40-45% av kjøpesum, men slik at kravet om egenkapital i selve fartøyet var 5-10%). Det var imidlertid fylkesfiskerlagene som fikk i oppdrag å prioritere mellom søknader fra hvert enkelt fylke, før fiskeridirektøren traff den endelige avgjørelse. Endelig var føreren av en statsbåt pliktig å føre regnskap etter bestemte regler. En fisker fra Isnestofta som sammen med to andre fikk tildelt en statsbåt i 1934, fortalte at mange hadde søkt, men ikke fått. Han og kompanjongene hadde imidlertid vært tidlig ute med å stifte et partsrederi. Dessuten hadde de ord på seg for å være driftige fiskere.

I 1939 var det kommet 35 statsbåter til Finnmark. En av disse, Ørnen, på 35 fot var eid av et partsrederi i Lille Lerresfjord. Fra før var det tre motorbåter på 48-50 fot i bygda, og to på 35-40 fot. Det sto således ikke riktig så dårlig til med flåten her som i Laksefjord og Rognsund. Staten bevilget også penger til mindre båter og fiskeredskaper. En eldre fisker i Lille Lerresfjord minnes at fiskere kunne få "anvisning" til kjøp av båt og bruk (småbåter). En mann reiste rundt på bygdene for å vurdere hvem som hadde behov for støtte, -noen fikk, andre ikke. En annen eldre fisker fra Lille Lerresfjord sier han ikke kan huske at noen småbåter ble kjøpt til stedet i forbindelse med statsbevilgningene, men mange fikk støtte til kjøp av garnbruk. Mot slutten av 30-tallet begynte folk derimot å investere i gamle båter (nordlandsbåter) og noen av dem ble ombygd til sjarker, med små motorer, på 40-tallet. Den første sjarken i Vargsundet ble etter sigende kjøpt (brukt)

i 1940 av en fisker i Bekkarfjord til 3000 kroner, uten lån eller statsstøtte. Motoren var en 3 hesters Sabb.

Det er derfor ikke mulig å treffe noen bastant konklusjon om at fiskerne i Lille Lerresfjord ikke fikk nytte av regjeringens støttetiltak på 1930-tallet, slik tilfellet ser ut til å ha vært i Laksefjord. Men inntrykket er likevel at motoriseringa av småbåtflåten og ombygging av nordlandsbåter til sjarker kom senere i gang i Lille Lerresfjord enn i de norske bygdene lengere inne i fjorden. Man kan si at båtmotoren ikke kom i alminnelig bruk i Lille Lerresfjord før etter 1945.

Hvorfor nådde støttetiltakene ikke sjøsamene?

Hvis det nå likevel var slik at myndighetenes støttetiltak overfor fiskeriene i liten grad nådde den sjøsamiske del av fiskeribefolkningen generelt, hva var så årsaken? Falkenberg (1941:70) har en interessant forklaring på dette:

"Sjøfinnene synes å ha vakt myndighetenes interesse i forbausende liten utstrekning. Til dels bunner nok dette i at deres talsmenn ikke som de politiske representanter for andre sosiale grupper viste pågåenhet i sine krav. Men i en tid da økonomisk og annen hjelp blev ydet til nær sagt alle, som kunde tenkes å trenge hjelp, må det allikevel synes påfallende at de skulle bli helt oversett. Spør man om den virkelige grunn, ligger svaret dog nær. Navnlig må det søkes i en rekke forhold, som førte til at det kulturelle skille mellom sjøfinnene og deres norske naboer holdt på å utviskes. Det var der nok, dette skille, men det var ikke lenger så tydelig som før, så man ikke kom til å sondre mellom sjøfinnene og fiskeribefolkningen ute i værene. Det er iallfall sikkert nok, at myndighetene i sin krisepolitikk

ikke regnet sjøfinnerne for egen befolkningsgruppe med spesielle økonomiske og sosiale særegenheter."

Senere i samme tekst forklarer Falkenberg hvordan innstillingsprosessen i kommunen (Lebesby) gikk for seg. Det var de kommunale fiskerinemder som veiledet almuen ved oppsetting av søknader og gjorde sine påtegninger og bemerkninger på søknadene. "Det kan vel trygt sies" sier Falkenberg, "at fiskerinemdas medlemmer hadde større forståelse for de norske fiskerne enn for sjøsamene". Men det var også lett å legitimere en forskjellsbehandling ut i fra at de norske levde ensidig av fiske, mens sjøsamene hadde fisket som en del av en kombinasjon (Falkenberg 1941:71). Gjessing (1973) har en lignende forklaring, som munner ut i at sjøsamene kanskje ikke ble betraktet som kredittverdige, da de på grunn av sin sjølbergingsorienterte næringstilpasning ikke var i stand til å stille egenkapital:

"Den utpregede og allsidige sjølbergingsøkonomien deres som tidligere hadde gitt dem økonomisk overtak over nordmennene, ble en alvorlig Akkilleshæl da moderniseringa av fiskeflåten satte inn.... Her kunne samene ikke følge med. Kommunene var i det heile lite lystne på å gi garanti for lån. Og samene kunne i hvert fall ikke regne med lån. Først og fremst fordi de var samer, og dernest fordi sjølbergingsøkonomien deres jo ikke var kapitalskapende, slik at de hadde enda vanskeligere en nordmennene for å skaffe nødvendig egenkapital." (Gjessing 1983:132)

Ut i fra de ovenstående sitater kan det virke som om sjøsamenes allsidige, men lavkapitaliserte multitilpasning bidro til at de ble definert ut av den sektororienterte offentlige næringsstøtte(8). Sjøsamenes økonomiske tilpasning, som i tidligere tider hadde vært den norske overlegen under de finmarkske forhold, var nå blitt en ulempe, både

fordi den ikke hadde i seg muligheten til å legge opp tilstrekkelig egenkapital og fordi den ikke passet inn i de kriterier det norske samfunn hadde satt for næringsstøtten til primærnæringene. Tildelingskriteriene for støtte til statsbåter, sammen med innstillingsmåten, er da også verd å merke seg. Hvor var de "aktive, hederlige, regnskapskyndige, dyktige og driftige" fiskere, sett med fylkesfiskarlagets øyne? Sannsynligvs ikke blandt sjøsamene.

Investeringene i nye båter var nå blitt politisk styrt, det var nå avgjørende med politisk innflytelse og organisasjonsinnflytelse for å få nytte godt av tiltakene. En bivirkning av statsbevilgningene var da også at båtprisene steg på grunn av større etterspørsel, med ca. 40% fra 1936-38. De som ikke ble funnet verdig av Fiskarlaget og Fiskarbanken, hadde dermed små muligheter.- Fiskerne befant seg i et sterkere avhengighetsforhold til sentrale myndigheter enn noen gang tidligere. Lokal kunnskap, godt håndverk og hårdt arbeid var ikke lenger tilstrekkelig for å klare seg. Det ble nødvendig å søke myndighetene om hjelp. Når så denne hjelpen kom, var det opp til hver enkelt å oppnå å bli definert som hjelpetrengende. Den politiske representasjon i kommunale organer og fiskarlag ble viktigere enn før, da det var disse organer som fikk avgjørende innflytelse på fordelingen av hjelpen. Gode norskkunnskaper og evne til å nå frem gjennom politiske og administrative kanaler, ble vel så viktig som de tradisjonelle kunnskaper om naturen og ressursene. Myndighetene hadde sin måte å definere saker og ting og sortere verden i forskjellige kategorier. En fisker var en fisker, uansett om det var en samisk kombinasjonsfisker i

8) NOU 1988:42, Næringskombinasjoner i samiske bosettingsområder, gir grunnlag for å hevde at dette fremdeles er tilfelle. Utredningen konkluderer med at "overføringene pr. årsverk til de som kombinerer primærnæringer eller driver fjordfiske er langt lavere enn til eneyrkesutøvere"(side9).

en fjord, eller en norsk bankfisker i et av utværene. Fiskernes problemer tilhørte fiskerisektoren, og deres interesser ble definert og ivaretatt av Fiskarlaget. Den samiske multitilpasning passet ikke inn i noen av myndighetenes kategorier, og sjøsamene hadde ingen interesseorganisasjon som kunne definere problemene på en annen måte. I denne situasjonen kan man tenke seg at sjøsamene følte seg tvunget til å omdefinere seg selv og sine gjøremål (i alle fall overfor omverdenen) slik at de kunne passe inn i noen av myndighetenes kategorier, og dermed gjøre seg synlige i myndighetenes øyne.

Hvis den økonomiske krisen og de påfølgende samfunnsendringer hadde ført til at både det samiske språket og den sjøsamiske multitilpasningen var blitt en alvorlig klamp om foten i kampen for å overleve, var dette nødvendigvis et sterkt argument for å kvitte seg med begge deler, jo før jo heller. Dette må likevel ikke tolkes dithen at jeg forsøker å lansere den sjøsamiske næringstilpasning som en direkte årsak til fornorskinga av de sjøsamiske distriktene. Jeg drøfter ikke fornorskinga som sådan, som har vært en langvarig prosess, men den tilsynelatende hurtige omdefinering som hovedsakelig fant sted i løpet av ett tiår, nemlig 1940-tallet. Vanligvis blir denne omdefinering satt i direkte sammenheng med de erfaringer de evakuerte gjorde i sør, og dette skal ikke bestrides. Men som jeg har argumentert for ovenfor, kan den økte avhengighet av myndighetenes næringspolitikk ha vært med å presse fram en omdefinering fra samisk til norsk, i og med at samiskhet ikke bare ble knyttet til språk, men også til en form for næringstilpasning. Kulturskiftet kom ikke bare til uttrykk i overgangen til norsk språk, men også i at ressurser ble omdefinert og aktiviteter omkodet. Mange ressurser som var viktige i den tidligere årssyklus mistet sin verdi, som for eksempel torv, sennagress, høy fra utslåtter, tare osv. Kunnskaper som tidligere var av avgjørende viktighet, falt også brått i verdi. Men, som jeg skal komme inn på senere,

kunne deler av ressurs høstingen fortsette som før, men under nytt navn, nemlig "sport".

Kritisk blikk på den gamle livsform

Mange av dem som kom tilbake etter evakueringa hadde med seg en kritisk innstilling til den gamle næringstilpasninga og den sjøsamiske livsformen. Den var sterkt forbundet med fattigdommen på 1930-tallet. Samfunnsprosessene som hadde generert "fattigtiden" før krigen hadde på en måte gjort tiden moden for å innta denne kritiske innstilling. I sammenligning med det man hadde sett sør i landet, virket mange av de tradisjonelle gjøremål uhensiktsmessige:

"Folk lærte mye under evakueringa, de lærte hvordan folk gjorde ting andre steder, og så at de selv jobbet tungvint og dumt, -fulgte gamle skikker. Hvis det ikke hadde vært for brenninga og evakueringa hadde alt blitt ved det gamle. Kanskje dem hadde melket sauene enda den dag i dag! -Det var bare dumt å melke sauene, forferdelig styr og arbeid, og lamene ble jo bittesmå. Saueosten var hvit, den var ikke god på smak og den ble steinhård når den tørket. Folk brukte den som pålegg eller i kaffen, eller solgte den til fjellsaman på Bossekopmarkedet. Det ble også laget gomme av sauemelka, men da gikk det forferdelig mye brensel, man måtte jo koke hele dagen. For ikke å snakke om hvor mye brensel det gikk til å koke lauping. En ting var nå å koke hoder og slog til sauene, men de kokte også masse høy sammen med dette, kjerringene var i fjøsen hele dagen. Og så var det tang og tare, det var forferdelig tungt arbeid å få tak i dette. Folk skar torv i 14 dager før St.Hans. Den gamle fiskekjøperen, han som hadde storskjøyta, sa på sine gamle dager at han hadde vært dum som sluttet å fiske for å skjære

torv, i steden for å fiske og kjøpe kull. Etter krigen ble det helt stopp i torvskjæringa, torva som ble skjært evakueringshøsten ble aldri hentet ned, den ble til jord, folk gikk over til kull og ved". (Kvinne ca. 70 år).

Det samiske språket endret også status:

- "Vi skjemtes av foreldran, som var så "dum" at dem holdt fast ved samisken. Men mange ganger ble jeg også betenkt, når folk som kunne samisk, plutselig insisterte på å svare på norsk.- Hvis du snakket til dem på samisk var du liksom en hestpeis". (Mann ca. 60 år).

Denne situasjon var på ingen måte spesiell for Lille Lærresfjord. Selv om fornorskingen var kommet lengere på 1940-tallet i mange andre fjordbygder i Finnmark, slik at språkskifte og avstandstaken til den gamle livsformen ikke skjedde så brått, så er sitatene ovenfor langt på vei representative for det som skjedde i de sjøsamiske områder i perioden 1930-1950. En kan spørre om denne perioden markerte et definitivt brudd med den tradisjonelle næringstilpasning, eller om det bare virket slik på overflaten? Gikk det tradisjonelle, lokale kunnskapsunivers i glemmeboka, og dermed også gamle normer og regler om høsting av ressursene?

På 1980-tallet har det funnet sted en delvis omdefinering/omkoding tilbake fra norsk til samisk i en del av de sjøsamise oråder. Senere i oppgaven vil jeg drøfte hvordan denne prosess, i likhet med kulturskiftet i perioden 1930-1950, kan settes i sammenheng med endringer i ytre betingelser for næringstilpasningen i fjordene.

4. HUSHOLD OG YRKESKOMBINASJONER I LILLE LERRESFJORD

I utgangspunktet var jeg interessert i å finne ut i hvilken grad den "gamle" næringsstruktur med kombinasjonsbruk hadde overlevd i Lille Lerresfjord, og om kombinasjonsdriften på noen måte fortsatt kunne sies å ha trekk av det spesielt allsidige og ekstensive samiske kombinasjonsbruk. Derneft var jeg interessert i å sette næringstilpasningen og folks kunnskap om sine naturlige omgivelser i sammenheng med forvaltningen av de lokale ressurser i havet og på land. Det er mulig at mange vil oppfatte studiet av kombinasjonsbruk i Lille Lerresfjord som først og fremst av historisk interesse, da man grovt sett kan si at rekrutteringa til denne tilpasningsformen stoppet opp i løpet av 1950-tallet. Overvekt av eldre i befolkningen i Lille Lerresfjord og mange andre fjordstrøk i Finnmark, er et klart tegn på at rekrutteringa til næringskombinasjonene har sviktet sterkt i tiden etter 1960. Vi kan videre slå fast at denne rekrutteringssvikten ikke skyldes primært et sviktende ressursgrunnlag, selv om konkurransen om ressursene er kraftig skjerpet gjennom hele etterkrigstiden. I ressursforvaltningssammenheng er det likevel av interesse å studere de hushold som fremdeles holder på en kombinasjonstilpasning, og dokumentere kunnskaper om økologi og naturressurser som denne tilpasning krever.

Næringskombinasjoner i 1989

I 1989 var det bare 5 hushold som livnærte seg av en eller annen form for kombinasjon av fiske og husdyrhold, slik at noen utvelgelse av hushold var ikke nødvendig. Det er disse husholdene som har bidratt med hoveddelen av datagrunnlaget

for oppgaven. I tillegg drev to pensjonisthushold aktivt fiske. I løpet av feltperioden har jeg oppsøkt og intervjuet 15 hushold i Lille Lerresfjord, mange av dem flere ganger.

Bygda har få offentlige sevicefunksjoner, men de få som er, inngår i forskjellige former for yrkeskombinasjoner. Noen eksempler:

Vaktmester på skole/brøytesjåfør (mann)

Lærer/vaktmester for eldre (mann)

Jordbruk/fiske/vasking på skole (kvinne)

Pensjonist/hjemmehjelp (kvinne)

Fyrvokter/husdyrhold/pensjonist (mann)

Post/butikk (kvinne)

Slike "moderne" kombinasjoner, som er fremtredende i fjordområder med muligheter for pendling og bygnings-/anleggsarbeid (Nilsen 1990) har forholdsvis liten utbredelse i Lille Lerresfjord.

Rekruttering til kombinasjonstilpasninger.

Spørsmålet hvorfor rekrutteringa til det nord-norske kombinasjonsbruket stoppet opp, har vært mye diskutert. Ottar Brox har en hovedtese på dette området som går på at de nord-norske bygdesamfunn mistet i etterkrigstiden sin evne til å absorbere ungdom i overgangsfasen, d.v.s. den fasen når de har forlatt foreldrehusholdet, men ikke stiftet eget hushold. Storskjøytene forsvant til fordel for småsjarker (tabell 1-2) slik at unge gutter ikke lengere kunne rekrutteres som mannskap på disse mellomstore fartøyene og samtidig sosialiseres gradvis inn i fiskeryrket. Dessuten lå en rekke hindringer i veien for at disse lokalsamfunnene kunne utvikle en filetindustri som kunne bidra med arbeidsplasser for unge jenter. (Brox 1966, 1978 og 1984).

Saugestad (1980), Flakstad (1982) og flere har påpekt at denne forklaringen er for lite opptatt av kvinnerekruttinga, og hvorfor kvinner i større grad enn menn har valgt å forlate bygdene. Jeg har ikke tenkt å gå nærmere inn på denne debatten, men den kan være en nødvendig bakgrunn for analyse av tidligere og nåværende næringstilpasninger, samt overlevering og vedlikehold av lokal kunnskap, både på kvinne og mannssiden.

Kvinner som hadde sin ungdomstid på 1920- og 30-tallet arbeidet svært ofte som tjenestejenter gjennom hele overgangsfasen av sitt liv, fra ca 17 år til 25-35 år, da de giftet seg og stiftet egne hushold. Jenter fra utkanten kunne da tjene hos familier på de større steder som Hammerfest og Alta, og denne forholdsvis langvarige fase i deres liv førte dem ikke nødvendigvis tilbake til hjem-plassen.

Menn som vokste opp i samme periode, har i overgangsfasen av sitt liv (som ofte kunne vare ennå lengere enn hos kvinnene), gjerne perioder som ishavsgaster, mannskap på større båter (f.eks. under sildefisket) eller på lokalbåten. De fleste av disse jobbene var sesongpreget. De var hjemme deler av året og deltok i arbeidet på foreldrebruket. Slik kan vi se at guttenes karriæreforløp allerede den gang førte dem tilbake til hjembygda i større grad enn jentene. De holdt kontakt med hjemmet, og fortsatte sin læretid som fjordfiskere og kombinasjonsbrukere til tross for lange perioder i annet arbeid.

Det er derfor ikke så overraskende at av søskenflokker som er vokst opp på 20 og 30-tallet er det mer vanlig å finne guttene igjen i bygda i dag enn jentene. Kvinner yngre enn 50 år, er gjerne tilflyttet, ofte fra andre småsteder på kysten av Finnmark og Troms. Av aldersgruppen 50-80 år er flertallet vokst opp i bygda eller på naboplassene.

Med så få hushold som i denne studien, sier det seg selv at

det er svært vanskelig, om ikke umulig å beskrive husholdstyper og husholdsdynamikk og samtidig ivareta hensynet til anonymitet på en tilfredsstillende måte. Fremfor å beskrive enkelthushold inngående, vil jeg derfor konsentrere meg om typologisering av hushold i bygda ut i fra utviklingsfaser de står i (jfr. Goody 1958) og breddde / variasjon i yrkeskombinasjoner, spesielt med tanke på ressurshøsting. Deretter gir jeg en kort beskrivelse av 6 hushold som står i en kombinasjonstilpasning, med vekt på de forskjellige strategier disse husholdene har valgt og hindringer de møter i forsøk på å realisere disse strategier. Til slutt vil jeg drøfte betingelser for etablering og vedlikehold av hushold basert på yrkeskombinasjoner.

Husholdenes utviklingsstadier

Et hushold har et livsløp som kan deles opp i forskjellige faser, på samme måte som et menneskes liv kan deles opp i barndom, ungdomstid, voksen alder og alderdom. Slik kan man snakke om et husholds etableringsfase som tiden fra da mann og kvinne bestemmer seg for å flytte sammen og starte et eget hushold, til de første barn blir født og husholdets ekspansjonsfase tar til. Når barna begynner å flytte ut av husholdet starter oppbruddsfasen, som så avløses av avviklingsfasen når husholdet etter hvert slutter med sin produktive virksomhet, blir avhengig av hjelp fra andre hushold for å fungere og til slutt opphører å eksistere som en selvstendig enhet.

Velger vi å klassifisere husholdene etter utviklingsfaser ser vi at det store flertall av husholdene befinner seg i avviklingsfasen, noen få i oppbruddsfasen, 2-3 i ekspansjonsfasen og ingen (eller muligens ett) i etableringsfasen. Innen et lokalsamfunn som har ressurshøsting som hovednæring, må vi forvente at hver fase i husholdets utvikling har en egen form for næringstilpasning, som følge av endringer i behov, tilgang

på egen arbeidskraft opparbeidet kunnskap osv. Dette må vi ha i tankene når vi ser på de næringstilpasninger vi kan observere i dag, de forteller oss bare hvordan disse tilpasningene framstår i husholdets to siste utviklingsfaser, ikke hvordan den ville framstått i husholdenes etablerings- og ekspansjonsfaser.

Hushold i avviklingsfasen i Lille Lerresfjord

I Lille Lerresfjord, er et hushold i avviklingsfasen vanligvis et hushold som består av en eller to mennesker hvorav en eller begge mottar alderstrygd. Trygdeutbetalingene gir husholdet økonomisk trygghet, og satsing på jordbruk eller fiske ved siden av gir lite netto utbytte i og med at inntekter fra næring kommer til fratrukk i trygda. Når det gjelder husdyrhold, er det kun pensjonisthushold som har voksne barn i bygda som fremdeles holder sauer. De fleste pensjonisthushold begrenser sin ressurs-høsting til skattefrie selvbergingsaktiviteter som vedsanking og bærplukking. 2-3 pensjonisthushold driver fortsatt vinterfiske og tilvirker tørrfisk for salg.

Hushold i oppbruddsfasen

Her finner vi hushold etablert i 1950-60, basert på kombinasjon av jordbruk og fiske. Noen av disse husholdene har trygdeytelser som en del av sitt inntektsgrunnlag. I flere av disse hushold bor voksne barn evt. barnebarn hjemme, fast eller i perioder. Når det gjelder ressurs-høsting, kan det se ut som om de hushold som mottar trygdeytelser bruker mer tid på variert ressurs-høsting innenfor det lokale ressursområde enn de øvrige husholdene. I hushold som ikke mottar trygdeytelser, er det vanlig at mennene bruker deler av året til lønnsarbeid eller at de fisker som mannskap på større fartøyer. Deler av husholdes inntekter hentes med andre ord utenfor kombinasjonsbruket,

og da vanligvis utenfor lokalsamfunnet/det lokale ressursområde.

Hushold i ekspansjonsfasen

Dette er hushold med barn i skolealder eller yngre, etablert etter 1970. Hushold i denne fase som driver fiske, har ikke kombinasjonstilpasning av samme type som hushold i oppbruddsfasen. Husholdene har inntekter av fiske og lønnsarbeid, de driver ikke med sauer. De har mindre bredde i sin høsting av utmarksressurser enn hushold i oppbruddsfasen, og de bruker mindre av sin tid på slik høsting. Lønnsarbeid eller fiske borte i deler av året synes å være nødvendig for å oppnå tilfredsstillende inntekt. I den grad det finns muligheter for lønnsarbeid i bygda eller nabobygdene kan denne inntekten oppnås uten å reise bort.

Inntektskilder og ressurshøsting for sjølberging

En annen måte å klassifisere husholdene på, er å se på antall personer; produsenter og konsumenter innen ett hushold. I hushold som driver en allsidig produksjon, både for omsetning på et marked, uformelt bytte med andre hushold, og subsistensproduksjon for eget konsum, kan barn og eldre opptre ikke bare som konsumenter, men bidra med produktiv arbeidskraft, ikke minst ved høsting av ressurser til husholdsbruk. Tilgangen på slik marginal arbeidskraft har da også betydning for bredden i husholdets ressurshøsting/selvbergingsaktiviteter.

Statlige overføringer til fiske og jordbruk utgjør en viktig inntektsfaktor for kombinasjonsbrukene, selv om overføring pr. årsverk for slike bruk er mindre enn til spesialisert jordbruk eller spesialisert fiske (Mosli 1988). Hushold som opprettholder sauedrift i liten skala (8-20 sauer) forklarer dette gjerne med at de "beholder

sauene på grunn av tilskuddet". Tilskuddet kan være like stort eller større enn inntektene fra salg av kjøtt og ull. I et konstruert kombinasjonshushold kan brutto kontantinntekter fra husdyrhold og fiske fordele seg slik:

Tilskudd p.g.a. 20 sauer:	kr. 40-45.000
Salg av kjøtt og ull:	kr. 25-30.000
Salg av fisk:	kr. 80-90.000
Minstelott fra Garantikassa	kr. 25-30.000
Bruttoinntekt tilsammen:	kr.170-195.000

Nettoinntektens størrelse avhenger da selvsagt av hvor store utgifter bruket har til drift av båt og bruk, foring av sauer osv. Nettoinntekten kan bli av størrelsesordenen 100.000. (Eksemplet baserer seg på fjordfiskesesongen i 1989, før kvotereguleringene ble satt inn). En inntekt av denne størrelsesorden vil knapt rekke til å brødfø et hushold. Hushold som ikke har flere sauer enn det som kan rommes i en vanlig gjenreisningsfjøs, og en fjordsjark mindre enn 30 fot, har derfor behov for en tilleggsinntekt. Behovet for tilleggsinntekt varierer med antall konsumenter og omfanget av subsistensproduksjon i husholdet.

Tilleggsinntekten må enten hentes fra lønnet arbeid eller trygdeutbetalinger. Når det gjelder subsistensproduksjon, som i dette tilfelle består i ressurshøsting som jakt, bærpluking og innlandsfiske/elvefiske, sammen med grønnsaksdyrking/hagebruk, kan det se ut som de hushold som henter tilleggsinntekt fra trygd, er i større grad engasjert i subsistensproduksjon enn hushold som henter slik inntekt fra lønnsarbeid. Dette kan forklares ved at disse hushold kan sette inn marginal arbeidskraft i denne type type ressurshøsting/produksjon. Verdien av subsistensproduksjonen er vanskelig å kvantifisere i penger, og den varierer sterkt mellom de ulike hushold.

I kombinasjonshusholdene hentes lønnsinntekter enten som sesongarbeid, eller som brøkstillinger i offentlig sektor (eks. hjemmehjelp, vaskepost, fyrvokter, brøyting, vaktmester). I "normale" år har det vært mulig å reise på sesongarbeid til nabobygdene, på fiskebruk eller på større fiskebåter, men i 1989-90 var denne mulighet kraftig redusert. I to hushold hvor mennene vanligvis har brukt å reise bort på fiske deler av året, var problemet løst i 1990 ved at de fikk sesongarbeid på de to bedriftene i bygda.

Ser man på de eldre husholdenes "livsløp" er det svært vanlig at mennene, i de tidlige faser av husholdets utvikling og før etablering av eget hushold, har reist bort på fiske i "loddetorsksesongen", eller reist som mannskap på ishavsskuter, sildesnurpere eller trålere. I senere faser har de gradvis gått over til en tilpasning som lar seg forene med å bo hjemme hele året. Kvinnene har sjelden reist bort på arbeid etter at de etablerte egne hushold, men i ett tilfelle hadde begge ektefellene brukt å reise sammen på sesongarbeid på fiskebruk. Bare ett hushold har satset på å øke inntektene ved å utvide husdyrholdet (investere i større fjøs). Det "gamle" mønsteret med at kvinnene hadde ansvaret for husdyrholdet mens mannen var borte på fiske om vinteren står ved lag i noen hushold, men ettersom husdyrholdet gradvis er blitt avviklet, opplever kvinnene vinterhalvåret som en "stille tid". I denne tiden de aktive i bygdas foreningsliv og vedlikehold av det sosiale nettverk i lokalsamfunnet. Grendelag, sanitetsforening og idrettslag står for sosiale aktiviteter. Man går på besøk til hverandre, på møter i foreningene og noen ganger blir det arrangert kurs på grendehuset, eller i nabobygdene.

I begynnelsen av feltperioden bodde et yngre ektepar i bygda hvor mannen arbeidet i Nordsjøen. Kvinnen, som var tilflyttet, var hjemme med en liten unge. Når de senere

flyttet sørover, anklaget de eldre kvinnene i bygda den unge kvinnen for å være storforlangende og kronisk misfornøyd, for "slik har jo vi kvinner bestandig måttet hatt det". Den svake kvinnerekutteringen til bygdesamfunn av denne type kan ses i lys av hva husholdets etablerings- og ekspansjonsfase krever av kvinnene.

Eksempler på husholdsstrategier innenfor et kombinasjonsmønster

Etter gjenreisningen i siste halvdel av 1940-tallet startet husholdene i Lille Lerresfjord med et noenlunde likt utgangspunkt, et nytt hus og en liten fjøs hvor man i begynnelsen hadde en ku og noen sauer, og senere 5-20 sauer. Motorbåter ble kjøpt ut over 1950- og 60-tallet. Årsakene til at de fleste kombinasjonsbrukene ble avviklet i løpet av 1960-, 70-, og 80-tallet blir ikke tatt opp til drøfting her, derimot vil jeg se litt nærmere på forskjeller mellom de gjenværende kombinasjonsbrukene, strategier de har valgt og den situasjon de nå står oppe i.

A) Investering i jordbruk og fiske

Ektepar i 50-årene 3 voksne/halvvoksne barn, periodevis hjemmeværende. Kombinasjonsbruk med 70 sauer ved siden av fiske. Fjøsen ble bygget i 1968, og utgjør en betydelig investering. Fjøsbygginga ble kjempet igjennom etter at Landbruksdepartementet hadde brukt ett år på å behandle saken. Saueholdet kombineres med drift av en sjark på 38 fot. Driver ikke tradisjonelt fjordfiske, men deltar i Lofotfisket om vinteren, fisker utenfor Vest-Finnmark om våren og driver med seinot om høsten. Ønsker å utvide fjøsen til 120 sauer, men møter sterk motstand fra landbruksmyndighetene. Med en slik utvidelse kunne mannen basere seg på hjemmefiske om vinteren, i stedet for å reise bort, slik som nå. Selvtilvirking av tørrfisk i 1990, men har vanligvis brukt å levere fisken direkte.

B) Flere komponenter

Ektepar i slutten av 50-årene. Kvinnen uføretrygdet. Kombinasjonsbruk med 20 sauer, kombineres med drift av en liten sjark for fjordfiske. Små investeringer i driftsmidler sammelignet med (A). I tidligere fase har mannen jobbet fast i offentlig tjeneste. Større vekt på subsistensproduksjon enn i (A), (jakt, kokfisk, tang og fiskeavfall til for) Satser på uerfiske som tillegg til vintertorskefisket. Torsk tilvirkes hjemme til tørrfisk og ueren røkes. Mest mulig lokalt for til sauene fram for innkjøpt kraftfor. En ny komponent i yrkeskombinasjonen er torskeoppdrett i liten skala. Hensikten er å samle småfisk i en merde og fore den opp til passelig størrelse. Mange administrative instanser er involvert i forbindelse med en slik etablering, fylkesveterinæren har bl.a. satt seg i mot. Etter mye brevskrivning og mobilisering av støtte fra lederen ved lakseoppdrettsbedriften, er det utsikter til at torskeoppdretten kan komme i gang.

(C) To generasjoner

Ektepar i 50-årene, datter i slutten av 20-årene og hennes mann, uføretrygdet tidl. fisker bor i samme hushold. Datteren har en halv voksen datter og et barn under skolealder. Kombinasjonsbruk med 14 sauer og en sjark for fjordfiske. Det eldre ekteparet eier de fleste sauene, de driver fjordfiske i lag. På den måten har begge ektefellene krav på ytelse fra Garantikassen for fiskere. Den eldre kvinnen har kommunal deltidsjobb. Den yngre mannen bruker mye tid på jakt og ørretfiske. Grønnsaksdyrking av relativt stort omfang. (De øvrige bruk har mest potetdyrking til eget bruk). Det yngre paret ønsker å etablere eget hushold i bygda. De har forsøkt å få lån til kjøp av hus, men banken var uvillig. De har også søkt landbruksmyndighetene om støtte til å starte et småbruk, men har fått avslag.

(D) Etablering på 1980-tallet

Ektepar i 20-årene, to barn under skolealder. Mannens søster bor i egen leilighet i huset, ett barn. Bruket overtatt midt på 1980-tallet. Startet opp med en eldre sjark og noen få sauer. Etter en tid fant de å måtte kvitte seg med sauene. Fjøsen var for liten for å få plass til 8 sauer, som er minimum for å få tilskudd. Slåtta var også vanskelig, da høyet måtte bæres hjem på ryggen. De har fortsatt med fiske, mannen har de siste årene fisket deler av året som mannskap på en annen sjark som fisker borte i vintersesongen. Reglene for tildeling av kvoter i 1990 rammet han hårdt, da han hadde tatt opp for lite kvantum med egen båt for å få egen fartøykvote. De små kvotene førte til at eiere av større sjarker rodde uten mannskap, så han kunne ikke fortsette å ro med andre. Sesongarbeid i bygda i 1990. Satser på å ro etter sei, men den er vanskelig å få levert. Noe jakt og innlandsfiske. Husholdet synes flytting ikke er noe alternativ p.g.a. høye bokostnader og arbeidsledighet andre steder.

(D) Fiske, lønnsarbeid og samarbeid om husdyrhold

Ektepar i 40-årene, to barn, yngste i skolealder, eldste flyttet. Husholdet har fra etableringen basert seg ensidig på inntekt fra fiske. Ikke husdyrhold, men mannens foreldre har 10 sauer på nabobruket, han hjelper foreldrene med slåtta, hjemmeslakting og hogst av vinterbrensel. Mannen har kombinert hjemmefiske i vintersesongen med fiske på trålere og ringnotsnurpere i Hammerfest og Havøysund deler av året. I 1990 sesongarbeid på lakseoppdrettsanlegget. Uten muligheten for arbeid på oppdrettsanlegget, ville husholdet etter eget utsagn satset på flytting som følge av reduserte inntektsmuligheter i fisket.

(E).Bedrift av kombinasjonstypen

Som mange andre fiskemottak i Altafjorden, drives fiskebruket i Lille Lerresfjord som et familieforetak som kombinerer andre funksjoner med fiskekjøp. Butikk, posthus

og rutebåtekspedisjon ble inntil 1989 drevet under samme tak. Butikk og posthus er kvinnens domene, mens fiskekjøp og båtekspedisjon besørages av mannen. Dette er et mønster som går igjen på de fleste små steder i Altafjorden. Denne formen for kombinasjonsdrift butikk/post/fiskekjøp er ofte supplert med andre komponenter, s.s. kjøring av skolebarn, skyssbåt, eller fiskeoppdrett. Denne driftsformen må selvsagt ses på som en tilpasning til et marginalt driftsgrunnlag, på samme måte som næringskombinasjoner i primærnæringene er det. Det er etter min mening viktig å merke seg hvordan de lavkapitaliserte fiskemottak i fjordstrøkene inngår som en komponent i en mangfoldig kombinasjonsløsning, som vi må anta gir rom for en viss variasjon i råstofftilgangen.

Men det er ingen tvil om at samtlige av disse bedriftene slet meget tungt under den dårlige råstofftilgangen i 1989-1990. Da reagerte mange fjordfiskere på de små torskekvotene med å tilvirke tørrfisk selv. Noen få reiste også helt til Lofoten for å levere der til høyere pris enn hjemme. Det er klart at dette forverret bedriftenes situasjon ytterligere.

Det ligger utenfor emnet for denne oppgaven å gå nærmere inn på problematikken omkring denne bedriftstypen. Det som umiddelbart virket slående, var analogien mellom kombinasjonsbedriften og kombinasjonsbruket både med tanke på driftsform (familieforetak), marginalitet og muligens fleksibilitet. En annen side av saken er disse bedriftenes sentrale rolle når det gjelder å opprettholde nødvendige servicefunksjoner i små lokalsamfunn. Den offentlige kondemneringsstøtte som nå gis for at noen av disse brukene skal stenge for godt, får dermed svært vidtrekkende konsekvenser for de aktuelle lokalsamfunn, noe som sannsynligvis ikke var hensikten med den offentlige støtten.

Marginaliteten og usikkerheten med hensyn til fisket gjør

det umulig å forrente kapital til samfunnets markedsrente i disse bedriftene i dag. Butikkdriften gir også minimal fortjeneste. Men samtidig har disse bedriftene en styrke i krisetider, i og med at de har "mange bein å stå på", de har støttefunksjoner som består, selv om fisket går dårlig i noen år, under forutsetning av at de ikke sliter med gjeld. Bedriftene i Lille Lerresfjord, Komagfjord, Hakkstaben, Kvalfjord og Årøya var i 1989 organisert som forskjellige variasjoner av dette mønster. Disse lokale familiebedriftene har hatt et godt innbyrdes samarbeid når det gjelder formidling av råstoff, lån av fiskekasser, is osv. De har også holdt samme pris ved kjøp av fisk. En av fiskekjøperne forklarte dette med at "godt naboskap lønnet seg bedre enn konkurranse i det lange løp".

Fiskeoppdrettsanlegget i Lille Lerresfjord drives ikke som del av en slik kombinasjon. Før brannen hadde stamfiskanlegget planlagt driften slik at fiskebruket kunne benyttes til lakseslakting i den ledige sesongen sommer/høst, og at sjarkfiskerne kunne kombinere arbeid med lakseslakting om sommeren/høsten med garnfiske etter torsk om vinteren.

Er dagens kombinasjonsbruk etterlevninger av den gamle multitilpasning?

Etter å ha sett på hvordan hushold i forskjellige utviklingsfaser kombinerer forskjellige næringsaktiviteter og hvordan de har valgt forskjellige strategier for å opprettholde og vedlikeholde sin tilpasning, kan vi spørre: Er disse husholdene gjenlevende "rester" av den gamle allsidige kombinasjonstypen, har multitilpasningen overlevd i gjennom disse hushold? Selv om mye kan tyde på at de gjenværende kombinasjonsbruk bare er "rester fra en svunnen tid", fikk jeg i løpet av feltarbeidsperioden et inntrykk av at disse brukene drives fortsatt med en overraskende vitalitet og oppfinnsomhet, som er åpen for å kombinere

gammelt og nytt på nye måter. Noen av disse husholdene praktiserer en relativt allsidig ressurs høsting, og viderefører på den måten de tradisjonelle lokale kunnskaper som er knyttet til slik høsting. Men spesielt når det gjelder høsting av vilt og ferskvannsfisk, er ressurs høstingen omdefinert, fra å være næringsvei, til "sport". Man gjør dette "mest for turen sin del" (men skulle det bli et godt utbytte av rypejakta, vil jo inntekten likevel komme godt med). En slik omdefinering forandrer i og for seg ikke måten disse aktiviteter drives på. De lokale kunnskaper om høstingsmetoder og byttets plass i tid og rom legges til grunn på samme måte som tidligere.

Når det gjelder videreføringen av de gamle foringsmetoder, med tang, løv og kokt løyping, var det for såvidt også tilløp blant de yngre til å kodifisere om aktiviteten, og sette den inn i en "moderne" ramme, d.v.s. økologisk jordbruk. Noen av de eldre vil derimot gjerne "definere bort" denne foringsmetoden, med utsagn som "det ble helt slutt etter krigen". Både når det gjelder jakt/ferskvannsfiske og tradisjonell foring, kan man ikke forklare videreføring av aktivitetene utelukkende i økonomiske termer, arbeidsinnsatsen er større enn at det økonomiske utbyttet alene kan rettferdiggjøre den. Innen fisket kan videreføringen av tradisjonelle former for høsting i og for seg forklares ut i fra at denne aktivitet gir et rimelig bra økonomisk utbytte, den er lavkapitalisert og tilpasset de øvrige aktiviteter husholdet driver med. Men i en situasjon hvor husdyrholdet holder på å forsvinne og mange hushold baserer seg ensidig på fiske, er det likevel vanskelig å bruke slike argumenter for å forklare hvorfor nesten ingen fiskere i de karakteristiske fjordsamfunn har gått over til fiske med mer effektive redskaper som snurrvad, seinot og reketrål. (se senere).

Allsidighet som en ressursbevarende mekanisme

Som jeg har forsøkt å vise i den historiske delen, var den gamle sjøsamiske næringstilpasning, på grunn av sin allsidighet og ekstensive ressurs høsting, fleksibel på en måte som gjorde den i stand til å motstå svingninger, både av naturlig art, (tilgang på enkelte ressurser) og av samfunnsmessig art (f.eks. priser og avsetningsmuligheter for enkelte produkter). Rent logisk kan vi da også trekke den konklusjon, at fleksibiliteten i ressurs høstinga må ha bidratt til å bevare knappe ressurser, i de tilfeller enkelte ressurser ble mindre tilgjengelige på grunn av overbeskatning. Men en slik logikk gjelder bare for ressurser som det fantes en kjent erstatning for. D.v.s. en annen ressurs som det var mulig å anvende arbeidskraften til å høste av, mens den førstnevnte ressursen fikk hvile. Som jeg drøftet i kap. 2, fantes det ikke noen slik erstatning for skogen, inntil torv ble introdusert som brensel på 1800-tallet. Befolkningsøkningen på 17- og 1800-tallet gikk derfor hårdt ut over skogen. (Tilpasninga var svært energikrevende på grunn at en stor del av foret til husdyra ble kokt).

Ressurser som først og fremst var kilde til kontantinnteket for husholdene, fisk, vilt, og produkter av sau, kunne til en viss grad erstatte hverandre. Var det dårlig fiskeår, eller dårlige priser, var det mulig å bruke mer tid på jakt, eventuelt bruke mer tid på forsanking og øke antallet vinterforede husdyr. Uten muligheter for slik alternativ bruk av arbeidskraften, ville effekten, hvis vi bruker Chayanovs modell for husholdsøkonomi, blitt det motsatte. Hvis husholdet hadde bare en ressurs å høste av, ville prisfall eller dårligere tilgang på denne ressursen ført til at husholdet brukte mer arbeidskraft enn før til å høste av den, i et forsøk på å opprettholde sitt konsumnivå.

Dermed ligger det i sakens natur at en ensidig tilpasning, uten muligheter for alternativ anvendelse av arbeidskraft, ville med større sannsynlighet ført til rovdrift på knappe ressurser, forutsatt svingninger i naturgrunnlag og markedsforhold. Dette illustreres godt ved hjelp av Hardins modell "the tragedy of commons", (1968) hvor en av forutsetningene for at tragedien skal inntreffe, er at de ressurshøstende aktørene ikke har alternativer til høsting av en ressurs. I et tenkt tilfelle der det finnes en alternativ ressurs, som ikke er i faresonen, ville aktørene, rent logisk gå over til å høste av denne når utbyttet av å høste den første ressursen var blitt for lavt. Dette vil gjelde uansett om eksemplet dreier seg om kapitalistiske bedrifter på et fritt marked, eller hushold i en "peasant"-økonomi. Forutsetningen for en slik "logikk" vil likevel være at aktørene, i vårt tilfelle befolkningsgruppen, definerer den alternative ressursen som en ressurs. Torv som alternativ enerigikilde til bjørkeved er her et godt eksempel: den alternative ressursen fantes, også på 1700-tallet da skogen etter hvert ble overbeskattet. At torv likevel ikke ble tatt i bruk før langt ut på 1800-tallet, skyltes imidlertid, som jeg allerede har drøftet i kapittel 2, at torvforekomstene ikke var definert som ressurs før den tid.

Den allsidige sjøsamiske næringstilpasning, som jeg har kalt multitilpasning, tilhører nå historien for Lille Lerresfjord sitt vedkommende. Selv om de gjenværende kombinasjonsbruk i fjordstrøkene kan fremvise visse trekk av det tidligere mønster, er spektret av ressurser som høstes i løpet av husholdets årssyklus, vesentlig innsnevret sammenlignet med tiden før andre verdenskrig. På samme måte er fleksibiliteten, og dermed evnen til tilpasse seg variasjoner i ressurstilgang og markedspriser, sterkt redusert. Når tilpasninga ikke lengere har denne fleksibiliteten, har den, sett i fra et slikt synspunkt, også mistet sin ressursbevarende effekt. I dagens

situasjon, med konkurranse utenfra om høsting av de fleste ressurser, ville denne ressursbevarende effekten likevel vært av liten betydning.

Højrup's livsform-begrep

Thomas Højrup (1983) bruker begrepet rural livsform i sin analyse av kombinasjonstilpasninger og "selvstendige" næringstilpasninger bl.a. i Limfjorden i Danmark. Påvirket av det Marxistiske begrepet produksjonsmåte innfører han begrepet livsform som ligger tett opp til antropologiens kulturbegrep (Højrup 1983:18). Det moderne samfunn kan forstås som sammensatt av tre forskjellige livsformer, som eksisterer side om side, uten å være forskjellige faser i en utvikling, som de forskjellige produksjonsmåtene i Marxistisk teori. De tre formene er: den karriærebundne livsform, en lønnsarbeider-livsform og en rural livsform, som ikke nødvendigvis er knyttet til landsbygda, men til en selvstendig næringsutøvelse og en ideologi der "det frie arbeid" står sentralt. Slik jeg forstår livsformbegrepet, er det sterkere knyttet til arbeid enn det antropologiske kulturbegrep. En livsform holdes vedlike og utvikles avhengig av de ytre vilkår og egen ideologi:

"En livsform kan aldrig stå alene. Den kræver tilstedeværelse af en række eksistensbetingelser i det omgivende miljø eller samfund for at kunne fungere. Den står altså i et afhængighedsforhold til de ydre vilkår, den må eksistere under ligesom en plante, der passer til sin økologiske niche.

Enhver livsform har endvidere som en indre eksistensbetingelse sin egen ideologi. Denne holder nemlig menneskene på plads i livsformen ved at give dem et bestemt billede af verden, ved at foreskrive hvad der er selvfølgelig og rigtigt og ved at fremstille idealet for det gode liv(sførsløb)." (Højrup 1983:20).

I sitt empiriske materiale fra Limfjord-området viser

Højrup en rekke eksempler på hvordan hushold justerer/omformer sin næringstilpasning i forhold til endringer i ytre betingelser, uten dermed å forlate sin rurale livsform. Slike prosesser kaller han "neokulturation" som kan omskrives til rural omorganisering (Nilsen 1991).

Fjordtilpasningen som livsform?

Det kan virke dristig å trekke livsform-begepet inn her, uten å drøfte nærmere både det teoretiske grunnlag og det empiriske materiale Højrup legger til grunn. Men grunnen til at jeg likevel føler meg fristet, er den slående likhet mellom de samfunnsforhold og endringsprosesser Højrup tar for seg i sin analyse og tilsvarende forhold i de finnmarkske fjordsamfunn, med unntak av den etniske dimensjon i Finnmark.

Kan livsformbegrepet hjelpe oss å skille ut en "finnmarksk livsform" som kjennetegnes ved sin sterke tilknytting til den frie ressurshøsting? Kan det være fruktbart å se fjordhusholdene i et slikt perspektiv? En fordel med en slik analyseform er at vi konsentrerer oppmerksomheten rundt folks arbeid, og blir ikke fristet til å sette ting vi ikke forstår i "bås" som "rester av en svunnen tid" eller et uspesifisert "utslag" av samisk kultur.

I det tredje kapittlet var jeg inne på endringer i de ytre betingelser for fjordboernes næringstilpasning. Men hva med ideologien? Kan vi snakke om at fjordboeren, eller kanskje "den typiske Finnmarking" har en ideologi som setter den frie ressurshøsting som et viktig kriterium for det gode liv? En av mine informanter i Lille Lerresfjord har følgende syn på "vitsen" med å bo i fjordstrøkene:

"Det er ingen fordeler med å bo på bygdene hvis man må gå i fast arbeid, da kan man like godt bo i byen. Noe lønnsarbeid er bra, man må kunne jobbe hårdt i

perioder, men ta det med ro inne i mellom. Man må ha tid til å utnytte fordelene ved å bo her"

Fordelene, slik han ser det, består nettop i å kunne høste de frie, åpent tilgjengelige ressurser. Sitatet ovenfor har klare paralleller med den ideologi som hos Højrup representerer den rurale livsform. Lønnsarbeidet blir på en måte et nødvendig middel for å kunne opprettholde en rural livsform, men ikke et mål i seg selv eller en "karriere".

Et av de spørsmål som reiser seg, er hvorvidt den omdefinering av aktiviteter i fjordboernes årssyklus, som har funnet sted etter andre verdenskrig, kan betraktes som en form for "neokulturation", for å bruke Højrups begrep. I følge Højrup finnes det ikke noe reelt skille mellom arbeid og fritid innenfor den rurale livsform. Skillet mellom sport/rekreasjon og næring/arbeid blir følgelig også kunstig. Neokulturasjonen innebærer at tradisjonelle aktiviteter videreføres i en endret kontekst, men likevel slik at en del av de tradisjonelle kunnskaper vedlikeholdes. Sålenge dette er tilfelle, finnes det også en mulighet for tilbakedefinering, fra sport til næring. Dette er en viktig forutsetning for den etniske tilbakedefinering som startet i en del sjøsamiske distrikt på 1980-tallet.

De ytre betingelser for fjordtilpasningen i dag

I den historiske delen av oppgaven har jeg diskutert hvordan endringer i de ytre betingelser har påvirket ressurshøsting og næringstilpasning i fjordstrøkene. Jeg har nå beskrevet yrkeskombinasjonene slik de står fram i dag, og det er naturlig å spørre hvordan de ytre betingelser har forandret seg de siste 30 årene, eller ikke minst; hvilke ytre betingelser et kombinasjonsbruk i 1990 opererer under.

Det kan være flere grunner til at den tidligere allsidigheten i yrkeskombinasjonen er kraftig innsnevret. Jeg vil trekke fram noen:

a) Noen ressurser har mistet sin omsetnings- eller nytteverdi, eller den er for lav i forhold til den nødvendige arbeidsinnsatsen.

Eks: sennagress, saueost, røyskattskinn, tyttebær, kumelk, torv.

b) Ressurser som tidligere kunne utgjøre en alternativ anvendelse av arbeidskraft deler av året, er desimert. Eks: hyse, kveite, sild. Viltbestandene, spesielt rypebestanden kan også nevnes. Lettere tilgang til ressursene, både i utmarka og på havet, spiller her en viktig rolle, i og med at nye aktører nå er i stand til å konkurrere med fjordboerne om høstingen.

c) Ressurser som tidligere ble høstet er fredet. Eks: Oter, småkval, div. fuglearter. (Selfangst i ishavet kan også tas med her, selv om selen ikke er direkte fredet. Svært mange fjordboere har hatt en fartstid i ishavet).

d) Stadig mer restriktiv regelstyring innen primærnæringene, jordbruk, fiske og utmarksnæring vanskeliggjør fleksible tilpasninger der disse næringer inngår. Nyetablering, eller nyinvestering i kombinasjonsbruk lar seg vanskelig forene med dagens finansieringsordninger innen landbrukssektoren. Kombinasjonsbrukerne kommer dårlig ut når det gjelder tilskudd til jordbruket. (Mosli 1988). Ordningen med fartøykvoter i fisket, også for små fartøyer, førte til at mange kombinasjonsfiskere mistet sin rett til å fiske. Ordningen med fartøykvoter kom på toppen av andre innskrenkinger i fjordfiskernes rettigheter på 1980-tallet, både når det gjaldt vilkårene for oppføring i Fiskarmanntallet og lån i Fiskarbanken.

På den annen side kan man nok trekke den konklusjon at de fjordfiskere som likevel ble tildelt fartøykvote i 1990, fikk totalt sett større nytte ut av de små torskekvotene enn fiskere ute ved kysten, som har fiske som eneyrke. I tillegg til at fjordfiskeren ofte har andre inntektskilder og sjølbergingsaktiviteter ved siden av fisket, så representerer et fjordfiskefartøy en mindre investering enn et fartøy av tilsvarende størrelse ute på kysten. En fjordsjark er gjerne av eldre dato, og enklere utstyrt enn sjarker som fisker på det åpne hav. Dessuten klarte fjordfiskerne å sikre seg større verdi av fangsten ved å henge fisken selv, istedet for å levere den til minstepris. De som fremdeles koker lauping fikk også brukt slog og hoder. Mange tørket også hoder for salg.

Kriminalisering av fjordtilpasningen

Punkt d. overfor, de stadig mer restriktive lover og regler for utøvelse av primærnæringene, er forøvrig verd å dvele litt ved. I løpet av 1980-tallet er det innført en rekke innskrenkinger i regelverket som har gått ut over fjordfiskerne. Adgangen til å stå på blad B i Fiskarmanntallet er innsnevret, og dermed også retten til å heve minnstelott og feriepenger. Det samme gjelder retten til å ha et fartøy stående i Merkeregistret, som igjen er blitt en forutsetning for retten til å fiske. Fiskarbankens lånekriterier prioriterer større fartøyer, slik at de små fjordfiskefartøyene ikke kan finansieres av banken. De nye fartøykvotene som ble innført i 1990, er likevel det mest drastiske tiltaket myndighetene har satt i verk. Som følge av dette har mange kombinasjonsfiskere fått forbud mot å drive fiske, andre har fått fiskeretten kraftig innskrenket. Samtidig er forbudet mot fiskernes direktesalg av fangsten innskjerpet.

Når det gjelder utmarka, har myndighetene satt i verk en rekke restriksjoner som rammer fjordboernes tradisjonelle

aktiviteter. Det er for eksempel forbudt å sette ut fisk i fisketomme vann og elver, noe som tidligere var vanlig, både blant de fastboende og reindriftssamene i området. Lakseplasser i sjøen på statens grunn er systematisk blitt inndratt (Hansen 1988). Fredning av dyr, som etter fjordboernes mening finnes i overflod i området, som oter og småhval, hører også med til dette bildet.

Totalt sett kan vi derfor konkludere med at mulighetene til å fornye eller vedlikeholde fjordtilpasningen er sterkt beskåret. Følgelig er mulighetene små for yngre hushold til å etablere seg med denne tilpasning. (jfr. eksempler tidligere i dette kapittel). Det jeg fremhever her er ikke ment å utgjøre en forklaring på den generelle rekrutteringssvikten i utkantstrøk. Derimot prøver jeg å få fram hvilke stengsler som møter de ungdommer som forsøker å etablere seg i fjordstrøkene. En stadig større del av de aktiviteter som tradisjonelt har ingått i tilpasninga blitt kriminalisert, det vil si forbudt ved lov.

Højrup (1983) beskriver en lignende situasjon fra 1978, da den danske regjering innførte strenge reguleringer av fritidsfisket. Svært mange hadde fiske som biinntekt ved siden av annet arbeid, særlig i fjordområdene. Disse kombinasjonsutøverne opplevde at deres tradisjonelle livsform ble kriminalisert som følge av de nye reguleringene. Dette deltidsfisket hadde også, ifølge Højrup, en verdi i folks bevissthet ut over det rent økonomiske utbytte, i og med at det inngikk som en viktig del av den "rurale livsform" disse deltidsfiskerne identifiserte seg med.

Av de politiske partier i Danmark var det i første omgang bare Glistrups Fremskridtsparti som forsvarte kombinasjonsfiskernes rett til å fiske, ut i fra en generell motstand mot overformynderi fra statens side.

(Det nære forhold mellom Finnmark Fremskrittsparti og Samenes Landsforbund, som organiserer hovedsakelig

sjøsamer, kan muligens ses i lys av lignende forhold).

Ny omdefinering?

Hvis vi sammenligner dagens situasjon i fjordstrøkene med situasjonen på 1930-tallet, slik den ble tegnet i kap. 2, kan vi på en måte si at problemet for fjordbefolkningen i dag har felles trekk med problemene den gang. Statsavhengigheten, som utviklet seg bl.a. i forbindelse med krisetiltakene overfor fiskeriene på 1930-tallet, er nå sterkere enn noen gang. I tiden etter krigen var de statlige tiltak til god hjelp for fjordboerne, nye hus ble bygget, båter kjøpt osv. Helt til 1970-tallet virker det som om fjordboerne var inkludert i de kategorier myndighetene aksepterte for tildeling av støtte. Omdefineringen, fra sjøsamisk kombinasjonsutøver til norsk fiskarbond, var tilsynelatende velykket i så måte. Men på 1980-tallet, falt fjordboerne mer og mer utenfor myndighetenes kategorier, de kategorier som avgjør hvem skal ha livets rett innen jordbruk og fiske.

I 1989-90 har det imidlertid skjedd ting som gjør at man blir fristet til å spørre om situasjonen innen fiskeriene er i ferd med å utløse en ny omdefinering av den sjøsamiske kystbefolkning. Bakgrunnen, slik jeg tolker det, er fortsatt behovet for å synliggjøre denne gruppen for myndighetene. Fjordboerne i Finnmark og Nord-Troms har på 1980-tallet i økende grad spilt sin samiske identitet ut for offentligheten, noe som bl.a. er blitt demonstrert i gjennom dannelsen af Samenes Landsforbund. Noe av bakgrunnen er de rettigheter reindriftssamene har oppnådd som etnisk minoritet, og økt oppmerksomhet omkring minoritetsspørsmål i sin alminnelighet i Norge. På sitt årsmøte i 1990 gikk Finnmark Arbeiderparti inn for at finnmarkinger må få fortrinnsrett til kyst- og fjordfiske og råderett over ressursene i havet utenfor Finnmark. Dette på grunnlag av historien, sædvane og minoritetsrettigheter.

Dermed ble et gammelt krav fra fjordbefolkningen og de samiske organisasjoner akseptert som en aktuell politikk, det var blitt legitimt å "blande" minoritetspolitikk og fiskeripolitikk. Enda lengere i samme retning går en utredning professor Carsten Smith har laget på oppdrag fra Fiskeridepartementet i 1990. Sametinget har også rukket å markere seg i fiskerispørsmål, på den korte tiden det har eksistert.

I den situasjon som den sjøsamiske kystbefolkning nå befinner seg i, kan dette tolkes slik at kategoriene "fisker" slik den defineres av fiskeridministrasjonen og fiskarlaget, og kategorien "bonde", definert av landbrukssektoren og bondelaget, ikke lenger står åpne. Den samiske kystbefolkning er blitt usynliggjort innen for begge sektorer. Den eneste muligheten for igjen å gjøre seg synlig, er å framstå i kategorien etnisk minoritet, med andre ord omdefinere seg tilbake fra norsk til sjøsamisk.

Som utenforstående observatør kan man ikke merke noen storstilt revitalisering av samisk identitet i Lille Leresfjord. Men i forhold til beskrivelser fra 1960-tallet, har det funnet sted en klar forandring i folks forhold til samisk bakgrunn, og enkelte har latt seg skrive inn i samemanntallet i 1989. I to tilfeller fikk jeg demonstrert hvordan personer som følte seg motarbeidet av "byråkratene" gjorde samisk identitet relevant i en kamp for få gjennomslag i den offentlige forvaltning. Ett av tilfellene dreide seg om søknad om hyttetomt på forelderens boplass. Søknaden ble avslått på grunnlag av reieneiernes interesser i området og at det ikke fantes noe skjøte på eiendommen. I det andre tilfellet var det snakk om en søknad om bruk av sjøgrunn til oppdrett. Søkeren, som mente veteranermyndighetene brukte vikarierende argumenter i saken, uttalte slagferdig: "jeg møter dem gjerne i rettssalen, jeg er same, jeg får gratis rettshjelp".

I forbindelse med den pågående revitaliseringsprosess i de samiske fjordområder, kan man reise spørsmålet hvorvidt kulturskifteprosessen fra 1930-1950 viser seg å være reversibel. Jeg har forsøkt å vise hvordan en del ytre (samfunnsmessige) betingelser synes å ligge tilrette for tilbakedefinering fra norsk til sjøsamisk. Når det gjelder de indre betingelser for slik tilbakedefinering, i første rekke videreføring av språk, kulturarv og lokal kunnskap, kan det reises større tvil. Men selv om det tilsynelatende har skjedd et brudd med den tradisjonelle næringsform, finnes det likevel eksempler på at viktige deler av denne næringsform har overlevd i gjennom en rural omorganisering. Den rurale (fjordsamiske) livsform er videreført under endrede betingelser, ved omorganisering og omdefinering av innholdet i næringstilpasningen.

KAPITTEL 5 RESSURSHØSTING

Ressurshøsting og husdyrhold

Avhengighetsforholdet mellom fiske og husdyrhold på det nord-norske kombinasjonsbruket er beskrevet av Brox (1963). Tilgangen på fiskeslog til løyping var en viktig forutsetning for husdyrholdet, ikke bare en nødløsning for å komme igjennom "vårknipa". Dette mener han har bidratt til at kombinasjonsbrukerne foretrakk hjemmefiske framfor å dra til Lofoten. Jordbruk og fiske kan derfor neppe ses på som to adskilte næringer i denne sammenheng, de må betraktes som to komponenter i en total tilpasning, som også kan inneholde andre typer ressurshøsting. Det er heller ikke riktig å snakke om "jordbruk" i vanlig forstand, husdyrhold er mer dekkende. Jorda ble inntil 2. verdenskrig ikke dyrket for å skaffe for til husdyra, foret ble hovedsakelig sanket fra forskjellige kilder i naturen: utmarksslåttene, tarebeltet, skogen og ikke minst fra fisk.

Når det gjelder husdyrhold, var det tidligere et utstrakt samarbeid mellom reindriftssamer og de fastboende i Lille Lerresfjord. Reindrifftsamene hadde før krigen både geiter og sauer, ved siden av rein. Geitene ble tatt i forvaring hos fastboende som hadde sommersete på Seiland, mens sauene ble holdt i "grind" av reindriftsfamilien om sommeren, for melkens skyld. Sauene ble tatt i forvaring hos de fastboende om vinteren. En annen side av dette samarbeidet var at de fastboende stilte med sine båter for å hjelpe til med reinflyttingen over Vargsundet, fra Lille Lerresfjord til Bekkarfjord. De fastboendes kunnskaper om strøm- og værforhold var av stor viktighet for å beregne det gunstigste tidspunkt for svømming over sundet. Førereinen ble festet til en båt, som så ble rodd over sundet foran flokken. Mange båter fulgte flokken over for å hjelpe svake dyr. Eidheim (1971) bruker betegnelsen "verdeinstitusjonen" om denne siden ved

samarbeidet/bytterelasjonene mellom fastboende og rein-driftssamer. Fra slutten av 1960-tallet er transporten av rein over til Seiland foretatt med hjelp av militære landgangsfartøyer.

Ifølge folketellingen fra 1875 var det da gjennomsnittlig 12 sauer og 3 storfe pr. hushold i Lille Lerresfjord, bare noen få hushold hadde hest eller gjeter. Dette antall husdyr stemmer også temmelig nøyaktig med den vanlige besetning på et kombinasjonsbruk på samme sted i 1930-årene. Husdyrholdet var stort sett til eget bruk, det var f.eks. ikke noen melkeleveranse før krigen. Den lille, nøysomme finnmarkskua melket heller ikke så mye, det ble kjernet smør av den melka som ble til overs. (Fra andre bygder i Altafjorden, s.s. Isnestofte, ble det levert melk med lokalbåten til Hammerfest).

Når det gjaldt saueholdet, inntraff det en viktig forandring på slutten av 1930-tallet. "Grindinga" ble lagt av, d.v.s. det ble slutt på melking av sauene. Saueosten, som ble lagd av sauemelka, var tidligere et viktig produkt, som ble omsatt på markedet i Bossekop i Alta. (Utenom saueosten, var ullvotter og vevde komagbånd, buntet sennagress (isolasjon til komager og skaller), skinn av oter, røyskatt og rev, samt rype og uer de viktigste salgsvarene Lerresfjordingene omsatte på Bossekopmarkedet. Fjellsamene var viktige avtakere, de betalte med reinkjøtt og reinskinn). Den gamle sauerasen var liten og nøysom, Kolsrud (1955:151) sier:

"Den opphavlege finnsauen er svært liten. Kjøttet veg 12-14 kg, han mjølkar bra og en uvanleg hardfør. Han høver utifra godt til klimaet så langt nord."

Ifølge Kolsrud var denne sauerasen allerede blitt blandet med andre raser i Rognsund på 1930-tallet, men evakueringa og nedbrenninga av Finnmark i 1944 danner naturlig nok et

skille med hensyn til husdyrraser, etter krigen var de gamle husdyrraser langt på vei utryddet. Når husdyrholdet ble startet opp igjen etter krigen var det med nye raser av både ku og sau. (Ytreberg 1959:212). Husdyrholdet ble tatt opp igjen etter krigen, etter samme mønster som før, på grunn av forsyningssituasjonen i gjenreisningstiden var det viktig å skaffe seg en ku for å ha melk til husholdet. Men de nye kurasene ("Svenskekua" og "Målselvkua", senere også NRF) var opphav til nye problemer. Den nye kua trivdes ikke så godt med den tradisjonelle foringa, og så var det et problem å bli kvitt all melken. En kvinne beskriver dette slik :

"Det ble for mye arbeid med kyrne, de fordret mer for enn den gamle Finnmarkskua, som melket ca. 4 liter om dagen på det meste. Folk måtte begynne å levere melk, trekke melkespann med over dype sne-skavler ned til kaia, for å sende dem med lokalbåten".

Meieriet ville ikke ha melk fra kyr som fikk for mye kokt løype, denne melka var ikke så holdbar, den harsknet. På 1960-tallet sa meieriet fra seg disse småleveransene. Bare de som hadde over 30 liter fikk lov til å levere. I årene etter krigen var det ca 50 kyr i bygda, en ku pr. hushold, men alle disse ble borte i løpet av 1960-tallet.

Leveringsvanskene var dermed en viktig årsak til at folk sluttet så brått med kyrne, men den vanligste forklaringen er likevel at " det ble for mye arbeid med kyrne, og de fine damene kunne ikke gå i fjøsen, de tålte ikke fjøslukta" som en eldre kvinne sier det.

Det faktum at det ble slutt på melkeproduksjon for husholdningsbruk etter krigen, burde vel i og for seg ikke overraske noen, når bedre kommunikasjoner gjorde det mulig å kjøpe fersk melk. Men introduksjonen av de mer produktive kuraser i fjordstrøkene er likevel interessant, når vi ser

på den som en parallell til den type utviklingshjelp som går ut på å introdusere foredlede husdyr- og planteraser i utviklingsland, mens lokalt tilpassede raser blir utryddet. De nye kurasene lot seg ikke forene med næringstilpasning og økologiske forhold i fjordene. En historie fra 1930-tallet illustrerer dette godt: En av foregangsmennene i jordbruket i Altafjorden hentet på denne tiden oppover et eksemplar av NRF-kua, som han hadde hørt så mye bra om. Kua ble plassert i fjøsen i lag med de andre kyrne, og foret på samme vis. I 14 dager melket den rent fantastisk. Men så sto den tørr resten av året.

I motsetning til melkeproduksjonen, er saueholdet blitt avviklet gradvis etter som folk er blitt eldre. Fem av de nå 33 hushold driver fortsatt med sauer. Den nye sauerasen som kom etter krigen krevde ikke så stor omlegging av driften, men noen påstår det er forskjell på rasene på den måte at mens "gammelsauen" trivdes best på fjellet, liker sauene nå best å beite i veikanten nede i bygda. Dette er et stort irritasjonsmoment for dem som ikke har sauer, "asfaltsauene" som stadig henger på veien og gjør i fra seg utenfor butikkdøra, er svært så utskjelte dyr. Det blir påstått at "eksos-kjøttet" av dagens sauer knapt kan brukes til dyrefor. Andre påpeker at sauegjerdene som tidligere holdt sauen utenfor bygda ikke lengere blir vedlikeholdt, de få saueiere makter ikke oppgaven alene. Det er mulig at det ikke er raseforskjeller, men endringer i folks holdninger som har ført til sauens sviktende popularitet. Problemet blir ofte kommentert i dagligtalen, og oppleves som en belastning for dem som eier sauene. Den vanligste forklaringen på hvorfor folk etter hvert har sluttet med sauer, er at det ble for mye arbeid, de yngre kvinnene vil ikke gå i fjøsen osv. En saueier sa det omtrent slik: "Det er mye arbeid å drive et kombinasjonsbruk, kona må drifte med sauene om vinteren når jeg er på fiske. Folk orker ikke å jobbe så mye nå mer, ungdommen er bare interessert i øldriking. Gutten vil ha

lørdags- og søndagsfri, han har vel lært det på skolen."

Utslåttene

På 1950-tallet og første del av 1960-tallet, når hjemmejorda var dyrket og kyrene etter hvert slaktet, ble det slutt på høsting av utslåttene i Bekkarfjord. Mange av de eldre husker slåttetida i Bekkarfjord som en artig tid. Ungdom fra fjordbygdene fra Kviby i sør til Lille Lerresfjord i nord ble samlet og bodde i telt eller under båtene i ukevis. Lysene sto tett i hele fjorden når det ble mørkt, de få fastboende fikk følelsen av at de ikke lengere bodde på et avsides sted, men i en by. For å få høyet ned fra fjellet måtte det pakkes inn i not, slik at det ble en avlang "pølse". Slik rullet man høyet ned til fjæra, hvor båtene ventet. Slåttetida var på høsten i august og langt ut i september, gresset i utmarka visner senere enn på dyrket mark. I pomorhandelens tid passet dette godt til arbeidsåret, d.v.s. det var mulig å konsentrere seg om seifisket til pomorene om sommeren, "fiske mel" som det ble sagt, før man måtte ta fatt på slåtta. Mulighetene for fiske etter ørret og sei ved siden av slåtta var også tilstede.

Dyrking av innmark

Dyrking av jorda kom ikke i gang før etter krigen. Noen av de eldre anklager seg selv for "dumhet" siden de, i motsetning til norske og kvenske naboene lengere inne i Altafjorden lærte seg så sent å pløye jorda. (Den første plogen kom til Lille Lerresfjord like før krigen). En mann i 80-årene sier han har ofte undres over dette i ettertid. Grinding av sau på hjemmejorda førte imidlertid til at jorda kom i hevd på sett og vis (Kolsrud 1955:147), og husdyrgjødsel ble kjørt ut på jordene om vinteren og spredt ut over om våren. Men når gjødsla hadde tørka, ble den raka i hop og dumpet i fjæra. All den jorda som er dyrket opp i

tiden etter krigen er fortsatt i hevd, og blir høstet av de gjenværende kombinasjonsbrukerne. I feltarbeidsperioden var det nydyrking i gang på ett av brukene.

Fóring

På et av kombinasjonsbrukene er det bygd fjøs på slutten av 1960-tallet, og det drives jordbruk på "moderne" vis med hovedsakelig siloforing. Mannen er likevel ikke helt fornøyd med resultatet. Han mener sauene har lett for å bli syke av siloen, særlig er det fare for hjernehinnebetennelse når de må ete frosen silo. Sauene han har mistet av hjernehinnebetennelse ble av de andre kombinasjonsbrukerne brukt som bevis på at den tradisjonelle fõringsmåten var overlegen i forhold til siloen. Tre bruk holder seg fortsatt til fõring med et betydelig innslag av lokalt tilleggsfõr. I parringstiden (nov.-des.) får sauene mel og poteter, de minste potetene legges av til dette formål når poteten tas opp om høsten. På etterjulsvinteren, spesielt i lammingsstiden, kokes det fortsatt løyping til sauene.

I feltarbeidets første fase hadde jeg tatt for gitt at det forlengst var slutt på fõring med løyping, det var først når jeg begynte å spørre når det ble slutt på koking av løyping, at jeg fikk vite at det faktisk ikke var slutt. (På typetegninga av gjenreisningsfjõsen (Dankce 1986) er det tegnet inn et kokerom. Den gjengse oppfatning er likevel at kokinga ikke ble gjenopptatt etter krigen). De som koker til sauene i dag, gjør det bare av og til, i perioden fra mars til første halvdel av mai. Informanter forteller at i de år de ikke har kocht til sauene, er lammene blitt merkbart mindre. Utenom løyping, brukes husholdningsavfall ("skrellbõtta") og tang.

En av kombinasjonsbrukerne fortalte at han hadde planlagt å anskaffe en "militærkoker" for å erstatte den gamle løypingsgryta. Han hadde også planer om å kjøpe en kvern

for å male opp hoder og annet fiskeavfall før koking. På den måten håpet han å kunne kombinere produksjon av sauefor og fiskefôr. Fiskefôret skal brukes til torskeoppdrett i liten skala, et nytt innslag i kombinasjonen.

Det er vanskelig å kvantifisere omfanget av lokalt tilleggssfôr. Det ble anslått at løyping og div. annet tilleggssfôr kunne erstatte tilsvarende 200 kg. kraftfôr pr. mål dyrket jord. Bruken av innkjøpt kraftfôr blir dermed liten. Bruken av tilleggssfôr følger et visst mønster, "fôringsregler" med hensyn til hva som skal brukes, hvor mye, når og hvordan. Tang brukes til sauene i vintermånedene jan.-mars. Arten som brukes er sauetang, vanlig blæretang kan ikke benyttes. I denne perioden er sauene "vill etter tang" og foretrekker det framfor høy. Om våren er det "blomstring" i tangen og fra da av er den ubrukelig. I dag bruker man bare å hente tang av og til, men det blir fortalt at sauene kan få tang "om så hver dag", 1/2-1 kg. pr. sau for dagen. Tangen er viktig for å forebygge gnaging i fjøsen. Tare, som tidligere var brukt til fôr, ble bare gitt til kyr.

På samme måte brukes kokte poteter fortrinnsvis i parrings-tiden i desember mens kokt løyping brukes helst i lammings-tiden og tiden før, i april-mai.

Det er ikke nødvendig å koke alt tilleggssfor, det eneste som ikke kan gis i rå tilstand er fiskelever, men ferske hoder og slog bør også kokes. Knuste (tørkede) torskehoder brukes fortsatt til for. Sevje (torskens sæd) og slog kan fryses ute og brukes rått. Dette skal fremdeles forekomme i dag. Det samme gjelder sanking av ris (kvister og løv) fra bjørk, rogn og selje. På de brukene som forer med løyping er det henholdsvis 20, 14 og 10 sauer. Løyping som kokes i dag består stort sett bare av fiskeslog, mens før krigen var det vanlig å koke høy og tang sammen med slog og andre ting man hadde for hånden.

Den tradisjonelle foringsmåten er interessant som en tilpasning til en variert økologisk nisje i marginale områder. Men det kan være grunn til å spørre hvorfor kombinasjonsbrukerne fortsatt holder seg til denne svært så arbeidskrevende foringsmetoden i dag. Her blir det svart at det selvsagt er for å spare innkjøp av kraftfor, men viktigst er likevel hensynet til dyrenes trivsel og helse. Sauene liker denne variasjon i kosten, hvis de får velge mellom høy og løyping, så eter de løypingen først. Ullkvaliteten ble bedre og lammene større og friskere. Disse gunstige virkninger er ikke knyttet til løyping alene, men til "foringsreglene" som foreskriver et variert kosthold for sauene, med bestemte sesongvariasjoner.

Fisket

I tiden 1920-1950 var det 3-4 havgående fiskefartøyer i Lille Lerresfjord (over 40 fot), men i dag er bare en fiskebåt over 30 fot. Tabell 1 viser hvordan flåten har utviklet seg. Når det gjelder motoriseringen, var det stillstand helt fra 1920-tallet og til etter krigen. De motoriserte båtene var over 30 fot. Fra 1950- og 60-tallet skjedde det en eksplosjon i antall mindre fiskefartøyer, først båter mellom 20 og 30 fot, og senere båter mindre enn 20 fot. Tallene fra båtregistret for de senere år gir inntrykk av at flåten er større enn den egentlig er. Det er 10-12 båter i bruk i dag, alle unntatt en er "enmanns-sjarker" på mindre enn 30 fot). Mens den største sjarken drives med et mannskap på 3 (før 1990) etter et mønster som ligner på driften av storskjøyter og statsbåter før krigen, (kombinasjon av havfiske og fjordfiske) drives fisket ellers som et rent fjordfiske. Det foregår inne på Vargsundet, i det samme ressursområdet som fiskerne fra stedet høstet i tiden før motoriseringen.

Fjordfisket kjennetegnes av at det er lite spesialisert og lavkapitalisert. Det foregår innen et område som er svært

begrenset geografisk. Det fiskes etter forskjellige fiskeslag forskjellige deler av året, men bredden i dette var større før, mens hyse, steinbit, sild og kveite fantes i større mengder på fjorden. I motsetning til fjordene i Øst-finnmark, Varanger, Tana og Laksefjord, har fiskeinnsiget i Altafjorden vært nokså stabilt. Man har ikke opplevd helsvarte år, selv om fisket har variert fra år til år. (Torskefisket var f.eks. dårlig på 1950-tallet, men meget bra 1980-85).

De økologiske forhold i Altafjorden og andre Finnmarksfjorder er trolig enestående i verdensmålestokk, på den måten at mange verdifulle fiskearter opptrer innen et lite område. To av disse arter, torsk og sei, opptrer fortsatt i slike mengder at det kan bli betydelige fangster, selv med små båter og billig utrustning. Andre arter som tidligere kunne gi god inntekt, som hyse, steinbit og sild, er nå så nedfisket at de har mistet sin økonomiske betydning for fjordfiskerne. Etter kveite, uer og brosme, fiskes det fortsatt av erfarne fjordfiskere som er "spesialister" på å finne disse arter.

Fiskets plass i næringstilpasningen

Som tidligere nevnt var fisket i historisk tid bare en av komponentene i den sjøsamiske husholdsøkonomien. Fisken var en ressurs det vanligvis ikke var knapphet på, den kunne høstes selv med svært enkle hjelpemidler. Så lenge man fisket kun til eget bruk, var det ikke av avgjørende betydning om fisken opptrådte i overflod eller mer moderate mengder fra år til år. I Altafjorden ble det aldri fritt for fisk. Kolsrud (1955:124) er inne på dette i sin beretning fra Rognsund:

"I den opphavlege sjøfynn-næringa hadde desse variasjonene i fiskemengda ikkje så mykje å seie. Dei fiska til husbruk, og det var alltid fisk nok i sjøen heile året rundt. Ellers var næringsgrunnlaget

TABELL 1 MOTORISERTE FISKEFARTØYER I LERRESFJORDENE
(STØRRELSE I FOT) 1926-1966 (OG 1989)

År	<20 ft.	20-29	30-39	>40 ft.	Sum
1926	0	0	3	3	6
1930	0	1	3	3	7
1936	0	2	4	3	9
1940	0	2	3	3	8
1945	0	1	3	2	6
1950	2	4	5	4	15
1956	4	13	3	2	22
1960	20	12	4	1	37
1966	52	13	1	1	67
1989	21	13	1	0	35

TABELL 2 MOTORISERTE FISKEBÅTER I ROGNSUND
(STØRRELSE I FOT) 1926-1966 (OG 1989)

År	<20 ft.	20-29	30-39	>40 ft.	Sum
1926	0	0	2	4	6
1930	0	6	2	3	11
1936	0	11	1	3	15
1940	0	8	2	2	12
1945	0	9	3	2	14
1950	0	12	6	4	22
1956	5	17	7	2	31
1960	14	17	8	3	42
1966	31	14	6	3	54
1989	39	24	6	1	70

Figur 2

FISKESESONGER FOR EN FJORDFISKER FØR 1917 (Kilde: Kolerud: Sjøfennene i Rognsund)

Januar	■ Linafiske (torsk, brosse, lange)
Februar	■ ■ ■ ■ ■
Mars	Loddetorskefiske fra utvar (Ingey eller Sørya) garn, line, jukse.
April	■ ■ ■ ■ ■
Mai	■ ■ ■ ■ ■
Juni	Vårønn (bl. a. torvekjæring)
Juli	■ ■ ■ ■ ■
August	Seifiske for salg til Pomorene (søkknot, landnot, dorg, seikrok)
September	■ ■ ■ ■ ■
Oktober	■ Sildefiske ■ Seigarn
November	■ ■ ■ ■ ■
Desember	■ Akkerfiske ■ ■ ■ ■ ■

ÅRSKJEMA FOR EN FJORDFISKER PÅ 1930-TALLET (LILLE LERRERFJORD).

Januar	
Februar	Vintertorskefiske på fjorden, evt. fiske som manskap på storskjøyte.
Mars	■ Loddetorskefiske i Øst-Finnmark (evt. sildefiske med "posebåter")
April	■ ■ ■ ■ ■
Mai	■ Seifiske på fjorden eller utanfor Sørya. Evt. linefiske etter torsk, steinbit, hysse og brosse.
Juni	■ ■ ■ ■ ■
Juli	■ ■ ■ ■ ■
August	■ Seifiske på fjorden
September	■ Uergarn på fjorden
Oktober	■ ■ ■ ■ ■
November	■ ■ ■ ■ ■
Desember	■ ■ ■ ■ ■ Kveitegarn på fjorden

FISKESESONGER FOR EN FJORDFISKER (1980-TALLET)

Januar	
Februar	■ Torskegarn på fjorden
Mars	■ ■ ■ ■ ■
April	■ Uergarn, jukse eller line
Mai	■ ■ ■ ■ ■
Juni	■ Juksefiske til bruk i eget hushold
Juli	■ ■ ■ ■ ■ Lakséfiske med krokarn
August	■ ■ ■ ■ ■
September	■ ■ ■ ■ ■ Seigarn ■ Uergarn ■ Sildegarn
Oktober	■ ■ ■ ■ ■
November	■ ■ ■ ■ ■
Desember	■ ■ ■ ■ ■ Kveitegarn

mangslunge, fangst av sjødyr, veiding til fjells og i tillegg til dette heldt dei husdyr, rein, storfe og småfe. Denne ekstensive, sjølbergande næringsforma som var knyttet til en slags halvnomadisme laut etter kvart vike".

Båtmotoren ble ikke i allemannseie i Lille Lerresfjord før på 1950-tallet. Før den tid ble fjordfisket i alt vesentlig drevet med nordlandsbåter med seil/årer og mindre robåter. De få motoriserte fartøyene som fantes ble drevet med en kombinasjon av havfiske og fjordfiske. Driftsåret for en fjordfisker i Rognsund og Vargsund har forandret seg med endringer i økologiske og økonomiske betingelser, men høstingsområdet er stort sett det samme som før. Tabell 2 skal illustrere dette. den viser hvordan fiske etter forskjellige fiskearter har fordelt seg på årstider, fra århundreskiftet og til i dag. Selve driftsmønstret, med en forholdsvis stor variasjonsbredde i fisket i løpet av et driftsår, går igjen i hele perioden, selv om vektleggingen på de ulike sesonger er ulik. Før pomor-handelen opphørte i 1917, var seifisket i juli-september mest intensivt. Seien var den viktigste salgsvaren for husholdet. Når avsetningsmulighetene for sei ble borte i 1917, måtte fjordfiskerne satse mer på vintertorskefisket, som foregikk under hårdere værforhold. Loddetorskefisket forandret seg på 1920-tallet fra å være kyst- og fjordfiske, til å bli rent havfiske (Kolle 1980), og dermed ble det umulig å delta med små nordlandsbåter. Det ble derfor vanligere at fjordfiskerne reiste bort og tok hyre på større båter i tre måneder, februar, mars og april.

Variasjonen var fortsatt stor, men hovedinntekta ble nå hentet i vintermånedene, fra andre halvdel av februar til midten av april. Sommermånedene fra mai til september var rolige for fjordfiskeren, seien kunne ikke henges på grunn av "makketiden", slik at den bare ble fisket til eget hushold. Laksefiske i sjøen med kilnot og krogarn var ikke vanlig i Rognsund og Lerresfjord før krigen (Kolsrud 1955),

mens det hadde stor økonomisk betydning andre steder i Altafjorden, for eksempel på Isnestoften. Linefisket vår og høst krevde mye arbeid både for å skaffe agn og egne line, kråkeskjell og kuskjell, skjellmakk, sild og akkar tjente som agn. Makken som ble gravd opp på fjære sjø var spesielt viktig. Når forekomsten av hyse i fjorden minket tidlig på 70-tallet ble det for det meste slutt på linefisket.

Et nytt fiskeredskap, kveitegarn, ble innført på 1930-tallet. Kveitefiske kunne gi god fortjeneste i desember, når kveita kommer inn til gyteplassene. Januar og første halvdel av februar var imidlertid fiskefattige måneder. Selfangst i ishavet var et vanlig innslag i arbeidsåret for unge menn i bygda, i mellomkrigstiden og ut på 1960-tallet. (Hele besetningen på ishavsskuta "Vesle-Kari" av Hammerfest var i en periode i mellomkrigstiden fra Lille Lerresfjord).

I dag er det ikke noe fast mønster som følges av alle fjordfiskere når det gjelder fiskesesonger og redskapsbruk i løpet av et driftsår. Det faste innslaget er vintertorskefisket, som foregår med størst intensitet i tiden fra siste del av februar til første halvdel av april. Noen enslige fiskere som har sjark på stedet, deltar bare i dette fisket, mens de resten av året arbeider borte, f.eks. som mannskap på trålere. For de fiskere som bor fast på stedet er det en viss variasjon i satsingen på de forskjellige fiskeslagene. Noen har spesialisert seg på uerfiske, og har dette som en inntektskilde. En eldre fisker setter brosmeline fra ca. 15 april. Noen setter kveitegarn i desember, osv. De 4 siste årene har ikke vært "normale" med hensyn til fisket. Først på grunn av selinvasjon årene 1987-88 og i 1989 da selinvasjonene var over ble alt torskefiske forbudt fra 14 april. I 1990 ble det innført et nytt system med fartøykvoter som også omfatter småbåtflåten. Jeg kommer tilbake til dette siste punktet, som har forårsaket drastiske endringer for mange

fjordfiskere.

Våren og sommeren er fortsatt en rolig tid når det gjelder fisket, da blir det tid til å gå i vedskogen og hugge vinterbrensel, kjøre ut husdyrgjødsel, og senere på sommeren gjøre unna slåtta. På høsten er det viktig å få med seg rypejakta, som begynner 10 september, og i samme måned er det tyttebærplukking, potethøst og saueslakting. Fra oktober blir det tid til å prøve fiske på sei eller uer.

Lokalitet og territorium i fisket

Garnfisket etter torsk om vinteren kan starte allerede før nyttår, men det er som oftest lite å hente før i februar/mars. De minste båtene setter garna i Store Lerresfjord eller i Bekkarfjord, men de større setter på østsiden av Seiland på strekningen Bekkarfjord-Seibukta, helst i området vis-a-vis Komagfjord. (se kart). De lokale fjordfiskerne har som regel sine faste plasser hvor de setter garna år etter år. En yngre fisker brukte uttrykket "arvebakkene" om slike plasser han hadde overtatt etter sin far og bestefar. På de faste plassene kjenner fiskerne nøyaktig med, dybde og bunnforhold og kan beregne strøm med stor nøyaktighet. Fiskere fra bygda kjenner til hverandres plasser. En fisker fortalte at han hadde prøvd å sette garn på naboens plass, uten å få fisk. Dette skyldtes, mente han, ikke bare at han hadde vært uheldig, men at nøyaktige kunnskaper om fiskeplassen og strømforholdene der var avgjørende for fangsten.

Helt fram til slutten av sekstitallet var det liten pågang av fremmedbåter i garnsesongen, men etter denne tid oppsto det konkurranse om fiskeplassene. (Konkurranse om å komme først til en god plass kan også forekomme mellom lokale fiskere. I robåtenes tid var det kapproing til feltet om mandagene for å sikre seg de beste plassene). De ganger

fisket har vært godt med Seilandet "har man forsøkt å holde tett" om det, men til slutt lekker det ut, og da "strømmer fremmedbåtene til". "Fremmedbåter" i dette tilfelle er sjarker fra steder utenom Altafjorden, ofte fra Øst-Finnmark eller Nord-Troms. I folks bevissthet er det en stor forskjell på disse og de større kystfiskefartøyene som driver med snurrevad, seinot og reke-trål i fjorden. Det er de sitnevnte fartøyene som etter den lokale oppfatning truer ressursene i fjorden.

De vanligste fiskeplassene i Vargsundet er alminnelig kjente blandt de lokale fiskerne, men en fisker som finner en ny plass kan av og til prøve å "verne" den, d.v.s. holde tett om den. Når nye fiskere, eller fiskere utenfra kommer inn i området, prøver man gjerne å holde dem utenfor når det gjelder viten om fiskeplasser. 9)

På spørsmål om fiskerne forsøker å forsvare hevdvunne rettigheter på sine "faste" fiskeplasser, svares det likevel benektende. I prinsippet er rettsoppfatningen slik at det er den som er først ute til å sette garn på en plass i begynnelsen av sesongen, som beholder denne plassen. Noen

9) Hvis en fisker får god fangst på "sin" plass, er det viktig å la være å skryte av dette i båtradioen. I radioen skal man klage over dårlig fiske og prøve å lure de andre. De yngre fiskerne har likvel vanskelig for å la være å skryte hvis de får fisk. Erfarne fiskere "kan koden" og klarer å lese mellom linjene i det som blir sagt. En fisker fra Lille Lerresfjord fortalte om en "bommert" han hadde gjort når han og en annen fisker fra bygda hadde fisket godt i Bekkarfjord i 14 dager og klart å holde tett om det. Men en dag hadde han spurt kammeraten hvordan det gikk over radioen på samisk. Det var nok til at de andre fiskerne fattet mistanke, og dagen etter var mange båter kommet til. Bruk av samisk var et brudd på koden, og ble straks tolket som et tegn på at eksklusiv informasjon skulle meddeles.

plasser kan være ettertraktet, og da vil "de steinhårde"¹⁰⁾ fiskerne sette torskegarn straks ved nyttårstider, for å sikre seg plassen, selv om fangsten ikke står i forhold til innsatsen før i mars. Det er likevel klart at i praksis beholder fiskerne svært ofte sine garnplasser fra år til år, og plassene kan "arves" av andre når den tidligere brukeren slutter å fiske. En ung fisker fortalte at han hadde sine garnplasser i "arvebakkene", det var fiskeplasser som han hadde lært seg å kjenne i oppveksten da han fisket sammen med faren og bestefaren. Etter farens død hadde han overtatt plassene.

Forøvrig virker det som om fiskere fra de enkelte bygdelag holder seg i overraskende stor grad til det nære havområde, et bruksområde ikke ulikt det man opererte med i robåtenes tid. Fiskerne på et sted er godt kjent med navngitte fiskeplasser innfor dette område, og holder seg gjerne til samme plassen fra år til år.

Hele strekningen fra Bekkarfjordnes til sørspissen av Seilandet egner seg til å sette garn, og når fisket har vært godt har fremmedbåter strømmet til. Da kunne det være like vanskelig å finne en plass å sette garnlenke på denne strekningen som å finne parkeringsplass i Oslo sentrum, som en fisker uttrykte det spøkefullt. Garnlenkene (med ca 8 garn i hver lenke) settes med ene enden nesten oppe i fjæresteinene, på den enden er det en garnblåse med båtens navn. Den andre enden av lenka havner på større dyp (50 favn e.l.) og i den festes det en søkkestein. (Til forskjell fra garnlenker som settes ute på feltene, som har bøyer/blåser i begge ender). I begynnelsen av sesongen

10) Her siktes det til lokale fiskere som betraktes som spesielt ivrige og arbeidssomme. Det er en egenskap som blir omtalt med respekt. En kvinnelig fisker ble også omtalt på denne måten.

bruker fisken å stå dypt, da er det mest fisk i den enden av garnlenka som står dypest. Dette endrer seg gradvis ettersom det lir ut på sesongen og fisken kommer opp på grunnere vann. I 1989 og 1990 har det vært godt med fisk her, men fiskestoppen i 1989 og de små fartøykvotene i 1990 har gjort at fjordfiskerne ikke har fått økt inntekt av denne bedringen. I midten av mars 1990 kunne man klart se på ekkoloddet at det var mye lodde i fjorden, og at torsken holdt seg rundt loddestimene høyt oppe i sjøen.

Parasitter og sel

To typer parasitter eter fisk fra garn i fjorden, "maråta" og "orm". Ormen eter fisken innenfra, det eneste som blir igjen er skinn og bein. Maråta der i mot eter hele fisken unntatt bein. Forekomsten av parasitter varierer fra område til område, men det finnes også metoder for å unngå parasittangrep, basert på lokal kunnskap 11).

En fisker nevnte han hadde i den senere tid observert en del torsk med sår, og spekulert om dette kunne skyldes sykdom som smittet fra oppdrettsfisk. Jeg så ikke slik fisk under feltarbeidet. I 1989 ble garna veldig "skitne" i sjøen, "sly" (alger) og leire satte seg i dem. Noen fiskene mener dette kan skyldes Altakraftverket. I 1990 var det mindre av dette.

11) Fra Snefjord har jeg fått denne metoden for å bekjempe maråta: Før garna settes på garnplassen setter man brosmeline (på et egnet sted). Man fester søkkestein til hver enkelt brosme, og hiver dem overbord langs den linje garnlenkene kommer til å ligge. Deretter kan garna settes i sjøen. (Eventuelt dagen etter) Maråta vil spise seg mett på brosma, og garnfisken vil få være i fred en tid framover. Denne framgangsmåten illustrerer godt hvordan fjordfiskere løser et problem med hjelp av økologisk innsikt og oppfinnsomhet.

Under selinvasjonen i Altafjorden 1987-89 flyktet fisken på dypere vann for å unngå selen. Fiskerne kunne tilpasse seg dette ved å sette garna dypere, helt "ned på leira" midt i Vargsundbassenget (100 favn eller mer). Dermed kunne de få brukbare fangster og samtidig unngå å få garna ødelagt av sel. Fiskerne fikk kr. 300 i erstatning for hver sel de fikk på garn (mot å levere inn sveivene), tilsvarende prisen på et garn.

Selvtilvirking og leveranse

Kombinasjonsbrukere og pensjonister i Lille Lerresfjord som driver vinterfiske med garn på fjorden foretrekker å henge fisken og tilvirke tørrfisk selv, fremfor å levere fisken på fiskebruket. Så vidt jeg kunne registrere var det bare en av fjordfiskerne som leverte fisk regelmessig på bruket i Komagfjord i 1990. Før fiskebruket i Lille Lerresfjord brant ned i 1989 brukte et flertall av fiskerne likevel å henge fisken selv. Selvtilvirkerne mener dette gir bedre økonomi enn å levere fisken, særlig i en tid med lite fisk. De små kvotene i 1990 ble også oppgitt som årsak til at fiskere som tidligere hadde levert til fiskebruk begynte å tilvirke tørrfisk. Denne tørrfisken kan likevel ikke selges som "prima tørrfisk" på grunn av frost i tørkeperioden. Brannen på fiskebruket ser derfor ikke ut til å ramme fiskerne i så stor grad som man umiddelbart ville ha trodd. Fiskerne klager også på at fiskeprisen i Finnmark er lavere enn i Lofoten;

"I Finnmark betales bare minstepris for fisken, hoder og slog går rett i havet, uansett om det er mye eller lite fisk. Man snakker mye om å ta vare på ressursene, men i praksis skjer det motsatte".

Mulighetene for å levere ferskfisk er også radikalt forverret i den senere tid. Som nevnt ble fiskebruket i

Lille Lerresfjord totalskadd i brann i 1989, og Komagfjordbruket, som har vært et alternativt leveringssted for fjordfiskerne ble vedatt kondemnert i 1989, og stengt for godt den 30. april 1990. Eieren, en fiskekjøper i Hammerfestområdet, fikk kondemneringstilskudd fra Fylkeskommunen etter at en søknad om støtte til modernisering var blitt avslått. Kondemneringen innebærer en heftelse på eiendommen bruket står på, slik at det for framtiden er forbudt å drive fiskebruk på eiendommen. Kondemnering av fiskebruk er et virkemiddel for å redusere overkapasitet i fiskerinæringen.

Seifisket

Seifisket om sommeren og høsten var i Pomortiden den viktigste inntektskilden for fjordboerne. Langt inn på 1980-tallet har det vært rikelig med sei i fjorden, problemet har vært å få avsatt fisken. I de siste årene har dette fisket gått tilbake, etter fjordfiskernes mening på grunn av hard beskatning med seinot.

Det er tre "sikre" seiplasser i området; på østsiden av Vargo i Lille Lerresfjord, i Bekkarfjord og på Seibuktgrunnen, på østsida av Seiland. Seinotfisket, som drives hovedsakelig av fartøyer fra 35 fot og oppover, de fleste tilreisende (en av de lokale fiskerne i Lille Lerresfjord bruker seinot om høsten) er svært lite populært blandt de fastboende. Spesielt når notfiskerne går inn på plasser hvor lokalbefolkninga vanligvis henter kokfisk, oppleves det som provoserende.¹²⁾ Sommeren 1989 var notfiskerne uvanlig nærgående, de satte nota både ved

12) I Varanger har det i mange år vært en bitter strid mellom lokalbefolkningen og tilreisende seinotfiskere. En informant i Nesseby uttrykte det slik at "seinotfiskerne har ikke hjerte".

Vargo, "utenfor stuedøra" til folk i Lille Lerresfjord, og "på bergene i Bekkarfjord" som vanligvis har vært forskånet på grunn av vanskelig bunn. Det ble fortalt at disse plassene ble rensket for sei for resten av året:

"Jeg ble forbannet når de kom og satte nota her ved Vargo og sopte med seg all seien som vi skulle livnære oss på ut over høsten. Det var ikke så mye som en småsei igjen". (fisker ca 60 år)

Lokale fiskere drev tidligere (før krigen) med landnot og søkkenot, men de mener dagens notfiske er noe helt annet. Nøter som brukes i dag er så store, sies det, at de går helt til bunns og fanger svære seiflak. Sei som ligger dypt, dør og flyter opp og over kanten av nota. På grunn av leveringsvansker, må mye av seien oppbevares i "steng", notposer i sjøen (hensikten er også å få seien fri for åte). Noe av fisken vil alltid omkomme i ventetiden. Sei som er tatt på mer enn 50 favn kan ikke settes i steng, den vil omkomme. Seinotfiskerne kan ikke se på ekkoloddet om et seiflak består av småsei eller stabsei (mellomstor sei). Det hender derfor at de setter nota på store flak med småsei, som så må dumpes.

Uerfiske

Ueren holder til på noen svært avgrensa plasser i Vargosundet, "klakker" (høyder i havbunnen). Ueren er stasjonær på disse plassene, og fanges med garn om høsten (fra ca 15. sept og mot desember). Setting av uersgarn regnes som et nøyaktighetsarbeid, det er om å gjøre å treffe på rett side av klakken og beregne strømstyrke og strømretning slik at garna havner på nøyaktig riktig plass. I dette fisket er det fortsatt viktig å kjenne de gamle med, ekkolodd alene er ikke ansett for å være godt nok.

Jeg har inntrykk av at ueren har en spesiell plass i næringstilpasningen i Lille Lerresfjord. Uer er tradisjo-

nelt en etterspurt vare blant fjellsamene, og frossen uer ble byttet mot reinkjøtt på Bossekopmarkedet. Røkt eller saltet uer fra Lille Lerresfjord avsettes fortsatt i indre Finnmark.

Kveitefiske

Kveitefisket i Altafjorden var i en forholdsvis kort periode et svært lønnsomt fiske. Fiske med kveitegarn startet rundt 1936. Kveiteplassene er små avgrensa "hull" hvor kveita samler seg til gyting i desember måned. Det drives fortsatt fiske etter kveite med garn og gangvad (kveiteline), men fangstene er små og lite storkveite. Det er viktig å kjenne nøyaktige med for kveitas gyteplasser, og denne ekspertisen kan man forsøke å holde for seg selv. (En informant i Varanger har fortalt at enkelte fiskere hadde hevd på kveiteplasser, andre fiskere fikk ikke slippe til før "eieren" syntes han hadde fått nok).

Etter at kveitefisket ble regulert på 1950-tallet, ble det i perioden 1953-55 drevet ulovlig kveitefiske i stort omfang, med ulovlig salg til Sverige. Reguleringene innebar at kveita ble fredet fra 20 desember, men fiskerne mente det var alltfor tidlig, kveita rakk bare såvidt å komme til gyteplassene før fredninga trådte i kraft. Det var stor enighet blant fiskerne om at reguleringene var urettferdige, og at det var kveite nok i fjorden. De fisket videre etter fredningsdatoen, fisket ble organisert som en slags sivil ulydighet. Enkelte fiskekjøpere støttet opp og innredet "hemmelige rom" på fiskebrukene for å pakke og oppbevare kveita. Den ble siden sendt til Narvik og skipet hemmelig til Sverige med jernbanen.

Ressurskonflikter i fjordfisket

Steinar Pedersen (1988) har vist hvordan konflikten om

høsting av fiskeressursene i fjordene har pågått etter samme mønster i nærmere 300 år. Fra 1700-tallet og fram til 1830 hadde fjordbefolkningen førsterett til fisket:

"På begynnelsen av 1700-tallet ble det nemlig innført sterke begrensninger i det fisket som ble drevet av de tilreisende "nordfarere" fra Nordland og Troms. Restriksjoner ble også vedtatt for russernes fiske på 1740- og 1770-tallet. Nye, og enda strengere reguleringer fulgte for "nordfarere" i 1778. Fra da av hadde ikke tilreisende lov til å fiske inne på fjorden i det hele tatt." ("Finnmarken" 11.7.1988)

Ved en ny fiskerilov i 1830, ble fjordfisket imidlertid fritt. Fra begynnelsen av 1900-tallet begynte beskatningen av fjordene å bli så stor at lokalbefolkningen protesterte. Dragnetfiske på torskens gyteplasser i fjordene vakte særlig stor forargelse. Pedersen (1988) gjengir utdrag av fjordboernes mange bøneskriv til myndighetene i denne anledning, her fra Snefjord:

"Det er meget sørgeligt at være Vidne til at en Fjord Aar efter Aar skal blive gjort tom for Fisk ved et ødeleggende Rovfiske, og saart at maatte se paa, at Befolkningens viktigste eller eneste Erhvervskilde skal blive herjet og ødelagt omtrent på Vikingewis af Folk andetstedsfra."

Konflikten mellom lokalbefolkningens lavkapitaliserte fjordfiske og fiske med effektive redskaper, representert av tilreisende fiskere, er med andre ord ikke av ny dato. De siste 20-30 årene har konflikten dreid seg om fiske med snurrvad etter torsk, seinotfiske og reketråling på fjordene. Fjordfiskerne har hatt vanskeligheter med å bli hørt i denne sak, ikke minst på grunn av sin perifere stilling innen sin næringsorganisasjon, Norges fiskarlag. I

en reportasje i "Sagat"(21.9.1989) oppsummeres situasjonen slik:

"Kravet om fjordfredning mot aktive redskaper er gammelt. I årevis har de lokale fiskarlag rundt de største fjordene krevd helårsfredning mot snurrvad, reketråling i gyteområder og andre aktive bunnskrapende redskap. Fjordfiskerne har selv sett skadene, etter at snurrvaden har pløyd gytefeltene i flere tiår. Torsken er blitt borte. Kravet om fjordfredning har aldri nådd helt til topps i fiskernes egen organisasjon -fiskarlaget. Finnmark fiskarlag har utallige ganger avvist kravene fra fjordfiskerlagene."

Og senere i samme reportasje:

"Fjordfiskerne har tapt, tromlet ned av en mer ressurssterk flåte. Tiltross for at han har hatt all mulig grunn til å komme best ut av situasjonen, med kortere vei til fiskefeltet, mulighet for flere driftsdager, bedre vær og ikke minst -fisken kommer direkte hjem til fjordfiskeren. Så har fjordfiskeren tapt mest. Fjordfiskerens kamp for å beholde fjorden for seg selv har aldri fått den største spalteplassen. Tiet ihjel har kravet om fjordfredning blitt i Finnmark og Norges fiskarlag. Her har kystfiskeren hatt makten. Støtteordninger til fiskerne har nådd sist inn i fjordene, og fjordfiskerne har ingen kondemneringsordning eller støtte fra Statens fiskarbank. Fjordfiskeren har vært vist til det private lånemarked om han ønsket å ruste opp båten. En tragisk historie om en typisk sjøsamisk næring, en døende næring?"

Den andre siden i konflikten, snurrvad- og seinotfiskerne, ser på fjordfredning som forskjellsbehandling av dem som

fiskere. Ut i fra en alminnelig organisasjonsfilosofi som bygger på likestilling og solidaritet har Norges Fiskarlag heller ikke funnet å kunne støtte særbehandling av fjordfiskerne. Et leserinnlegg av en seinotfisker fra Finnmark dagblad (16.1.1990) illustrerer dette syn:

"Det ser ut som at dette med å frede fjorden, for nær sagt alt fiske drevet av små kystfartøy er blitt en trend (mote). Man legger seg tydeligvis på en linje hvor man vil utestenge visse grupper helårs-dreven fiskefartøy, som henter sitt lille utkomme kun fra havet. Enkelte mener til og med at Nordlandsfiskeren og Tromsfiskeren ikke skal få delta på samme måte som før utenfor Finnmarkskysten fordi fisken her er en lokal ressurs. Bevares folkens, ta dere i akt for slike meninger. Bruk heller tid og krefter til å samordne et bedre arbeid innenfor vår organisasjon Norges Fiskarlag."

Lokal kunnskap om økologiske forhold i torskefisket

Grunnlaget for det gode vintertorskefisket i fjordene i Finnmark er torskens gytevandring inn til gyteplasser som ligger i mange av disse fjordene. I Vargsundbassenget er det to gytefjorder, Bekkarfjord og Store Lerresfjord. I Rognsundet er det også en gytefjord, Store Kufjord. Gyteplassene ligger innerst i fjordene, beskyttet av holmer og skjær. Det har trolig berget disse plassene fra å bli "sopt" av snurrvad, slik som flere av de lettere tilgjengelige gytefjordene i Finnmark som nå er ødelagt. Gytefjorder med slett leirbotn (Leirbotn i Altafjorden er et eksempel) har vært sterkest utsatt. Fiske med snurrvad er nå forbudt i gytetiden 1.2. til 31.5. i Store Lerresfjord og Store Kufjord.

Fjordboerne hevder at selv med stor garntetthet på

gyteplassen vil den største stamfisken unnslippe garnene og klare å reprodusere seg. Men snurrvaden tar derimot all fisken, og når stamfisken som har til vane å komme til den spesielle gyteplassen er utryddet, blir det slutt på gytinga på plassen.

Fjordboerne mener torsken som gyter i fjordene tilhører lokale stammer med fjordtorsk. I fjordfiskernes terminologi finnes det tre varianter av fjordtorsk i tillegg til norsk-arktisk torsk, som kan opptre i fjordene som "Lofotskrei" eller loddetorsk (ikke kjønnsmoden). Disse variantene er:

a. Taretorsk. Den er brunaktig i fargen og holder til på grunt vann, i tarebeltet. Taretorsken tar sannsynligvis farge av taren den oppholder seg i. Taretorsken oppholder seg i fjorden hele sitt liv, sier fiskerne. De sier taretorsken nå er sjelden, etter at tarebeltet nesten er blitt borte. Det er først og fremst fargen som skiller taretorsk fra annen fjordtorsk.

b. Fjordtorsk (samisk:vuotnaguolli). Torsk som gyter i fjordene og oppholder seg i fjordene hele livet. Fjordtorsken (også kalt fjordagjedd eller spiker) kjennetegnes av smal buk og stort hode. Etter gytinga vandrer den inn mot fjæra og oppholder seg på grunt vann en periode på våren. Den kan da fanges i garn hvis garna settes "på tvers" d.v.s. langs bakkekanten, i steden for fra bakken og ut, som i tiden før gytinga. Fra sommeren og ut over høsten, helt til nyttårstider holder den til på dypt vann inne i fjorden, sier fiskerne.

c. Vandringsfisk (samisk:buoiddesguolli) Torsk som trekker inn til sine faste gyteplasser i fjordene fra år til år, men beiter ute i havet på sommeren og høsten. Denne fisken er feitere og har større lever

en den stasjonære fjordtorsken, derav kommer det samiske navnet buoiddesguolli, som betyr feitfisk. Det er denne fisken som utgjør det viktigste grunnlaget for vintertorskefisket. Fra nyttår siger den inn på fjordene på dypt vann, for å komme inn i Altafjorden må den svømme inn Stjernsundet og rundt Stjernøya for å komme inn til gyteplassene i Rognsund og Vargsund. Stjernsundet er det eneste av disse sundene som er tilstrekkelig dypt på nordsiden. Etter gytingen svømmer den ut av fjorden igjen 13)

Fiskernes oppfatning er at torsken som gyter i fjordene, på samme måte som laksen, søker tilbake til sitt "fødested" for å reprodusere seg. De forskjellige torskestammer foretrekker forskjellige gyteplasser. I Store Lerresfjord er det en overvekt av fjordfisk (vuotnaguolli). Denne fisken kommer til gyteplassen før vandringsfisken (buoiddesguolli) og gyter allerede fra februar av. Vandringsfisken kommer senere, og gyter hovedsakelig i mars-april. I Bekkarfjord gyter begge torskestammene, men i bakkene langs Seiland, fra Bekkarfjord og sørover, gyter det vandringsfisk.

Det er gytetorsken ("gottfisk") som hovedsakelig beskattes under vintertorskefisket med garn, men om våren kan det sige norsk-arktisk torsk inn i fjordene, det er mest "gjeldfisk" (ikke kjønnsmoden) som følger etter

13) En informant fra Snefjord har fortalt at hvis det pågikk snurrevadfiske på gyteplassene når fisken kom inn for å gyte kunne den bli skremt, og svømme ut igjen etter noen få timer. Gytinga kunne også forstyrres hvis lodda begynte å sige inn på fjordene for tidlig. Gytefisken kunne da trekke ut fra gyteplassene for å møte loddestimene .

loddestimer. Denne fisken gir grunnlag for "loddetorskefisket" som kan gi gode fangster. Dette fisket har vært dårlig i mange år, som følge av nedfisking av loddebestanden. Nå ser det imidlertid ut til at lodda er tilbake i fjordene om våren. I 1989 slo loddetorskefisket til for første gang på mange år, men ble stanset av fiskestoppen i april.

Ifølge de lokale fiskerne har stammen med fjordtorsk gått mye til bake. Reguleringsformen mange fjordfiskere foreslår for å få opp bestanden igjen, er total fredning av gyteplassene i gytetiden. Dette er et reguleringsstiltak fiskerne jevnt over er villige til å pålegge seg selv, for at torsken skal få fred i den viktige gytetiden. Men utover det legger de ikke skylden på sitt eget fiske når det er snakk om årsakene til at fisket er blitt dårligere. Nedfisking av loddebestanden, snurrvadfiske på fjordene og reketråling, som de siste årene har vært drevet i stor stil på fjorden, får skylden. Denne tråling, med finmasket trål langs bunnen av fjorden, mener de dreper store mengder yngel.

Kunnskap om fiskens plass i tid og rom

Et sentralt punkt i den kunnskap en fjordfisker må ha, er fiskens plass i tid og rom. Fiskeren vet, ut i fra generasjoners erfaring, hvilke fiskeslag vil, med stor sannsynlighet, dukke opp hvor og når. Fiskerne utvikler teorier om hva som foregår under havets overflate, og hvorfor dette skjer. Dessuten må de lære seg å kjenne den del av landskapet som er skjult under havet, havbunnens beskaffenhet. De eldre fiskerne, som har gjennomgått sin læretid før ekkoloddets tid, har lagt stor vekt på å lagre og systematisere slike kunnskaper, lage et "mentalt kart" av havbunnen og de plasser hvor fisken vanligvis oppholder seg på (jfr. Paine 1957:101). På det mentale kartet finnes det inntegnet en mengde punkter, fiskemed, ofte navngitte,

med referanse til kjennemerker i landskapet. Ordet fiskemed kommer av den metoden man bruker for å lokalisere et punkt på havet, ut i fra referansepunkter på land. Medpunktet lokaliseres ved hjelp av to rette linjer som krysser hverandre i selve medpunktet. På medlinjene er det to faste kjennemerker i landskapet som skal stå rett fremfor hverandre sett fra medpunktet. Mens eldre fiskere vanligvis bare referer til fjell, nes, og andre kjennemerker i naturen, bruker fiskere som har begynt å fiske etter gjenreisningen også hus som referansepunkter. Når fjelltopper brukes som medmerke, har fiskerne gjerne et reservemerke nede i fjæra, for å kunne lokalisere medpunktet i tåke eller dårlig sikt. Den ene linja kalles skottmed (referer til båtens akterskott) og den andre kalles tverrmed (se figur). De mest kjente fiskeplassene er navngitt, og almennt kjent i bygda, mens andre kan være kjent av en eller bare få personer. De fleste fiskemed i Lerresfjord omtales med sine samiske navn.

Mens utallige fiskemed, havbunnens beskaffenhet, strøm og strømsstyrke var en nødvendig lærdom for den eldre generasjon fiskere, har de yngre fiskere ikke den samme interesse for dette. De stoler mer på ekkolodd. Man kan derfor si at ekkoloddet, som gir et visuelt bilde av havbunnen, har ført til en devaluering av de eldres hårdt ervervede mentale bunnkart. Men ekkoloddet kan selvsagt ikke erstatte alle slike kunnskaper. En fjordfisker uttrykte det slik:

"Fjordfiske krever kunnskap som må være innlært over generasjoner, om hvilke fiskeslag som kan beskattes her, havstrømmer, fiskeplasser, hvordan garnene skal settes osv. Mye av dette krever nøye beregning. I perioder med lite fisk, blir disse kunnskapene spesielt viktige. De unge er ikke interessert i å lære disse ting av den eldre generasjon, de av dem som fisker stoler på ekkolodd og teknikk, men de holder ikke ut i lengden."

Om havbunnen er steinet eller slett vises ikke på ekko-loddet, heller ikke strøm og strømstyrke. Når uersgarnene skal settes ved uersklakkene, eller kveitegarn i "kveitehull" kan ingenting overlates til tilfeldighetene, garnene må "dette ned" på nøyaktig rett sted. Selv om plasseringen ikke er så nøyaktig under torskefisket, ble jeg fortalt at fremmedfiskere som satte garn i Vargsundet i gode fiskeår hadde mistet mye bruk, fordi de ikke var kjent i området. De var ikke vant med så bratte bakker og kunne ikke beregne strømmen. De hadde ikke riktig lengde på tauet i endene på garnlenka, og resultatet ble at garnene satte seg fast.

Jakt og høsting av andre utmarksressurser

Det er vanlig å anta at den sjøsamiske befolkning gradvis forlot sin gamle veidekultur til fordel for større vekt på fiske og husdyrhold, fra 1500-tallet og ut over. Årsaken til denne omlegging var sannsynligvis at viltressursene gikk tilbake på grunn av for stor beskatning. Kolsrud (1955) sier det slik:

"Den typiske sjøfinn-næringa kvilde på utnyttinga av ville dyr, fuglar og sjødyr ved sida av fisket og tamdyrhaldet. Etterkvart har den store mengda av ulike dyreslag minka sterkt, og ein viktig konsekvens av dette var at sjøfinnane ikkje lenger kunde basere sin økonomiske eksistens på ei allsidig næring der veiding og fangst hadde ein breid plass".

Nielssen (1985) har sett på skiftedokumenter fra sjøsamiske distrikter fra 1600-tallet. Han har kommet til at bygdene i Varanger og i Altafjorden var i større grad orientert mot havfiske og husdyrhold enn bygdene i Tana, Laksefjord og Porsanger, som konsentrerte seg mer om innlandsfiske og jakt. Ifølge informanter i Lille Lerresfjord var jakt regnet som en viktig attåtning "før i tiden", og så sent som i mellomkrigstiden fantes det personer i

Vargsundområdet som ikke fisket, men livnærte seg hovedsakelig på jakt.

Det er neppe riktig å påstå at utviklingen har gått jevnt og trutt i retning av en "fiskarbond"-tilpasning i hele perioden fra 1500-tallet til i dag. Priser og markedsforhold for utmarksprodukter på den ene side og fisk på den andre side, har virket inn på i hvor stor grad husholdene satset på utmarksnæringene. Avsetningsvansker og lave fiskepriser på 1920- og 30 tallet førte f. eks til at utmarksprodukter som ferskvannsfisk vilt og bær fikk langt større betydning enn før for mange sjøsamiske hushold (Kalstad 1982:34).

Kunnskaper og tradisjoner tilknyttet høsting av utmarksressursene ble med andre ord holdt vedlike og denne høstingen kunne intensiveres når de ytre betingelser krevde det. Dette er et eksempel på fleksibiliteten i den sjøsamiske tilpasning.

Hva består utmaksnæringene i ?

Egentlig gir det liten mening å snakke om utmarksnæringer som om de var egne, frittstående næringer i de sjøsamiske fjordstrøk. Skulle man definere hva disse næringene besto i i historisk tid, ville det vært enklest å si at det var all ressurshøsting utenom fiske og fangst av sjøpattedyr og sjøfugl. Husdyrholdet før 2. verdenskrig kan nesten utelukkende betraktes som en utmarksnæring, da foret for det meste ble hentet fra utmarka, havet og fjæra.

Ressurshøsting i utmarka har liten økonomisk betydning i Lille Lerresfjord i dag, sammenlignet med tiden før 2. verdenskrig. Det viktigste elementet i denne ressurshøstingen var, og er, jakt, hvorav rypejakt har den største økonomiske betydning. Innlandsfiske og bærplukking hørte selvsagt med blandt husholdets aktiviteter, (som de også

gjør i dag) men hadde ikke den samme økonomiske betydning som i Tana, Laksefjord og Porsanger. (se f.eks. Hansen 1988a:13).

Ressurshøstinga i utmarka i Vargsundområdet før 2. verdenskrig kan grovt sorteres slik:

a) Lager-

ressurser: -Torv (til brensel)
 -Stein (til byggemateriale. Gammer ble murt opp av stein kaltes "ilgammer")

b) Vekster:

-beiter
 -utslåtter
 -skog (brensel, byggemateriale og for)
 -bær (mest tyttebær, blåbær og krøkebær, moltebær på Sennaland)
 -sennagress (til skotøy)

c) Jakt/fangst:-innlandsfiske (vann, elver; ørret og

røye, noe laks.)

-pelsdyr (oter, røyskatt, rev)

-fugl (rype for salg, Dessuten vår jakt på stokkand, erfugl, teist og snespurv).

I tillegg kommer ressurshøsting i og ved sjøen, som vanligvis ikke blir klassifisert som utmarksnæring; høsting av tang og tare, rekved, fangst av sjøpattedyr (sel og småkval) og jakt på sjøfugl som alke og skarv.

Det meste av denne ressurshøstinga var for bruk i egen husholdning. Det som kunne høstes for salg var rype, sennagress, skinn av sel, oter, røyskatt og rev. Bær og innlandsfisk opptrådte ikke i slike mengder i nærområdet at den betydde noe særlig som salgsvare. Hele utbyttet av

rypejakta gikk til salg, det var ikke vanlig å beholde noe av fangsten til konsum i eget hushold.

Kvinner, menn og barn deltok i denne høstingen hver på sin måte. Det virker som om jakt med gevær har vært forbeholdt menn, mens snarejakt etter rype, hare og snespurv like godt ble drevet av kvinner, barn og unge. Det samme gjaldt jakt med røyskattfelle "gilder". Det finnes nålevende kvinner som har drevet med slik jakt. Barnerike familier kunne nyttiggjøre seg barnas arbeidskraft til å passe på snarer og feller, og barna kunne også bidra med bærplukking og plukking av sennagress.

Spesifikke samiske trekk ved ressurshøstingen?

Som det går fram av det ovenstående sitat fra Kolsrud (1955), var jakt og fangst en vesentlig bestandsdel i den "gamle sjøfinneringa". Det som kan betegnes som spesifikt sjøsamisk trekk i denne sammenheng er først og fremst at denne ressurshøstingen var så omfattende og allsidig med hensyn til antall dyrearter som ble beskattet. I tillegg er vårjakta på ender, ærfugl og flere fuglearter (som nå er forbudt) sannsynligvis en samisk tradisjon. (Vårjakt etter ender praktiseres og forsvares i Kautokeino, med henvisning til gamle samiske tradisjoner). Vårjakta, slik den har vært drevet i fjordstrøkene opp til våre dager, var utelukkende beregnet på konsum i eget hushold, den var motivert av behovet for ferskt kjøtt om våren. De fastboende i Lille Lerresfjord har sluttet med denne form for jakt, men de mener likevel ikke nødvendigvis at den var umoralsk eller uforsvarlig slik den tidligere ble drevet i fjordstrøkene.

Utmarksnæringer i dag.- Forvaltningskonflikter

Høstingen av utmarksressurser er i dag sterkt begrenset i forhold til 1920- og 30-tallet. Det som står igjen er

beiter for de sauene som er igjen, bjørkeved til brensel (og i beskjedent grad til for), bær til eget bruk, litt innlandsfiske, og sist men ikke minst rypejakt.

Forvaltningen av utmarksressursene er ofte gjenstand for kritikk fra fjordboerne. Kritikken går oftest på følgende:

1. Urettferdige og uhensiktsmessige lover og regler:

For eksempel fredning av dyrearter som etter fjordboernes mening finnes i overflod lokalt, men er blitt totalfredet på grunn av overbeskatning andre steder i landet eller i verden. Dette gjelder oter som nå er ganske tallrik og skaper bl.a. problemer for fiskeoppdretten. Noen mente også at den senere års økning i oterbestanden kunne være med å forklare hvorfor steinbitbestanden er gått tilbake lokalt (14). Fredningen av småkval, "springar" og nise, som tidligere var en viktig matauk for fjordboerne, oppfattes også som urettferdig og ulogisk, da bestanden etter deres mening ikke er i fare. Maskeviddebestemmelser for garnfiske på vann og forbud mot å sette ut fisk i fisketomme vann og elver, omtales også som uhensiktsmessige. Garn med stor maskevidde tar bare den største fisken, slik at vannene kan bli overbefolket med småfisk.

14) Etter fjordboernes mening kan steinbitbestandens tilbakegang være en del av forklaringen på økologiske endringer de har sett i de siste årene. Tarebeltet har i løpet av 1980-tallet forflyttet seg eller forsvunnet helt, samtidig er fisk som bruker å holde seg i taren, taretorsk og tarekveite blitt borte. Dette kan skyldes at kråkebollebestanden, som beiter på tare, har vokst som følge av at steinbitbestanden, som beiter på kråkeboller, er blitt mindre. Årsaken til det kan igjen være fredningen av oterbestanden (steinbit er føde for oteren). Dette er et godt eksempel på en lokal teori som bygger på observasjoner av endringer i økosystemet og kunnskap om økologiske sammenhenger.

2. Dårlig og urettferdig håndhevelse av lover og regler

Denne kritikken er ofte myntet på Reinpolitiet, som skal både utøve oppsyn med reindrif, fjordfiske, jakt og innlandsfiske. Reinpolitiet hevdes å være mer opptatt av å jakte på de fastboendes beskjedne "tyvfiske" enn å gå inn i de etter sigende lovløse tilstander innen reindriften på Seilandet.

3. Manglende respekt for naturen og for lover og regler

Denne kritikken gjelder både tilreisende jægere og fiskere, som det riktignok ikke er så mange av i dette området, i forhold til mange andre steder i Finnmark, de fastboende selv, og den yngre generasjon flyttsamer. Stikkordene her er motorisert tyvfiske med store mengder garn, jakt fra snescoter og bruk av terrengkjøretøy på fjellet.

Det siste punktet er blitt utdypet av Steinar Pedersen (1989). Ny teknologi har forandret hele grunnlaget for høsting av utmarksressursene, og for bruken av de tradisjonelle høstingsområder. Men i fjordboernes tradisjonelle høstingsområde på Seiland er det ikke motoriserte "inntrengere" alene, som er ansvarlige for misbruk av naturressursene. Den yngre generasjon av og flyttsamer og de fastboende på Seiland blir også kritisert.

Det kan derfor virke som om det er sosiale og kulturelle endringer, like mye som teknologiske endringer, som truer utmarksressursene. Lokale kunnskaper, "ressursmoral" og normer om hvordan man bør omgås naturen, synes ikke å ha den samme forankring hos den yngre generasjon som hos den generasjon som vokste opp før krigen.

Punktene 1-2 derimot, retter seg mot myndighetenes ressursforvaltning i utmarka og har klare paralleller til

kritikken av fiskeriforvaltningen. Ankepunktene er de samme: sviktende økologisk innsikt, manglende hensyn til tradisjonelt bruk, og manglende evne til å håndheve gjeldende regelverk. Det kan være på sin plass å spørre om årsaken til at ressursmoralen er blitt dårligere kan ligge i at reglene oppfattes som urettferdige. Og videre kan man spørre om den lave ressursmoralen er årsaken til at oppsynet virker lite effektivt. En annen forklaring kan søkes i oppløsningen av det gamle samfunnssystemet, omdefinering av ressurs høsting fra næring til sport, og oppløsning av gjensidige forpliktelser mellom reindriftssamer og fastboende (Jfr. Eidheim 1971). Det er blitt vanskeligere å sanksjonere en lokal ressursmoral når det er fysisk mulig å frakte 100 garn med seg til fjells med snescootere, og frakte fangsten ned på samme måte, for å omsette den "svart" i Finland. Reindriftssamer og fastboende er ikke avhengige av et godt forhold til hverandre på samme måte som tidligere, og respekten for hverandres rettigheter i det felles ressursområdet bærer preg av det.

Den ulovlige høsting i utmarka har i liten grad preg av "sivil ulydighet", slik som kveitefisket i Altafjorden på 1950-tallet. Men den alminnelige oppfatning, at mange av de lover og regler som regulerer høstingen er urettferdige og preget av uforstand, bidrar likevel til en lav oppslutning om disse lover og regler lokalt. Hverken de fastboende eller reindriftssamene betrakter reinpolitiet for å være "på deres side", noe som ikke gjør oppsynet enklere for reinpolitiet.

Ressursområder

På samme måte som i fisket, kan man avgrense lokalbefolkningens ressursområde for høsting av utmarksressurser. Bekkarfjord på Seiland danner en slags senter for dette ressursområde, jakt på fjellrype, sjøfugl, kobbe, oter og

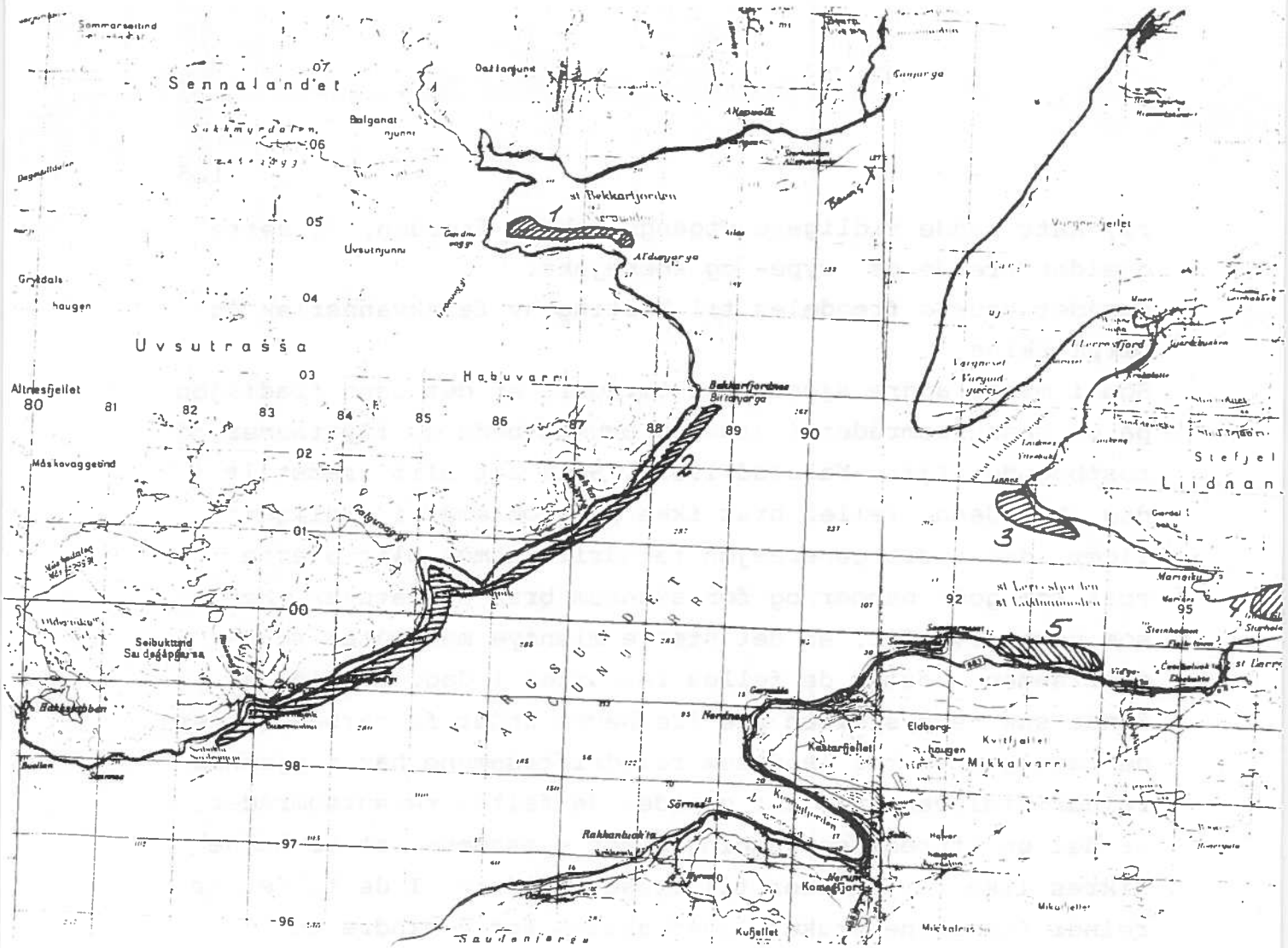
røyskatt hadde tidligere utgangspunkt i fjorden, og dette gjelder fremdeles rype- og kobbejakt.

Området brukes fremdeles til høsting av ferskvannsfisk og bærplukking.

Som i mange andre sjøsamiske områder, er det lang tradisjon på at ressursområdet i utmarka brukes både av flyttsamer og fastboende. (jfr. Kalstad 1982). Slik det blir framstilt i dag, bød denne felles bruk ikke på problemer i tidligere tider, den eldre generasjon reindriftssamer blir gjerne rost som gode naboer og for skånsom bruk av naturen. Men som nevnt ovenfor, er det større misnøye med måten reindriftsamene høster de felles ressurser i dag. En side av denne sak, som sjelden ble fremhevet under feltarbeidet, er de rettigheter til land som reindriftssamene har i gjennom reindrifftsloven. Når det gjelder de felles ressursområder, er det en utbredt oppfatning blant sjøsamene, at de burde sikres like rettigheter til disse områdene. I de tilfeller reindriftssamene bruker loven aktivt for å hindre de fastboendes bruk av ressursområdene, blir forholdet mellom gruppene lett anstrengt 15). Når det gjelder den mest sentrale del av det felles ressursområdet på Seiland, Bekkarfjord, er forholdene likevel litt spesielle, i og med at de fastboende kan vise til at de fremdeles har privat eiendomsrett til hele fjorden og fjellssidene, fra den tid de fikk utmålt utslåtter i fjorden på 1780-tallet. Fjordboerne skal for eksempel ha nektet reindriftssamene å bygge kai i Bekkarfjord, med henvisning til at hele fjorden var deres private eiendom.

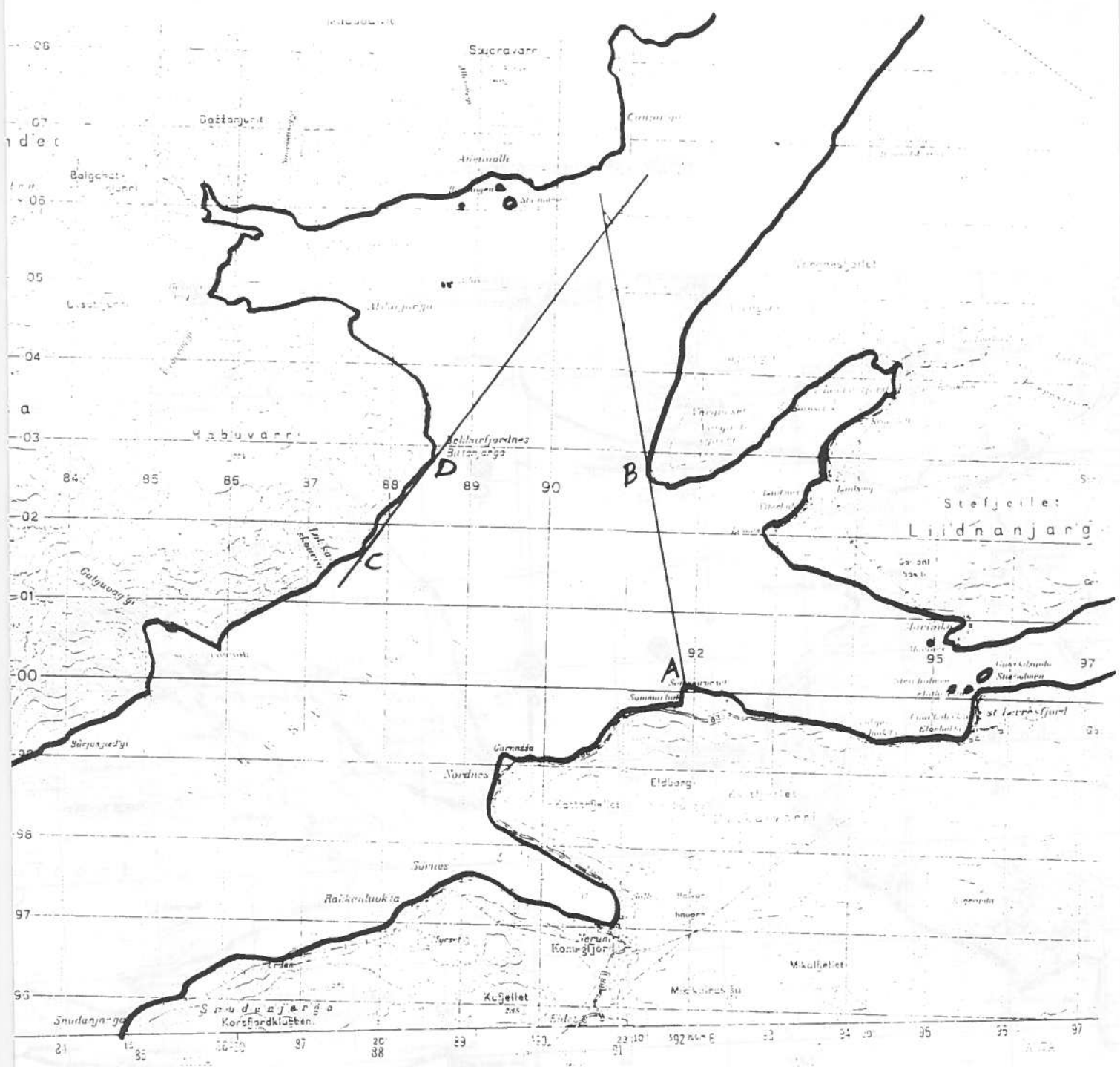
Jeg har forsøkt å tegne høstingsområder for noen av de viktigste ressursene inn på kart (se påfølgende sider).

15) Et ferskt eksempel på en slik konflikt er en rettssak beboerne på Altnes, en liten bygd på Seiland, har gående med reindriftssamene om retten til å hente stein i fjellet for å produsere smykkestein. Reineierne krever en avgift på kr. 70.000 i året for dette.

Figur 3

Gyteplasser for torsk i Vargsundet. På plassene 1, 3, 4 og 5 er det stort innslag av stasjonær fjordtorsk (vuotnaguolli), som begynner gytingen før vandringsfisken (buoddesguolli) som kommer inn i gjennom Stjærnsundet og gyter på område 2.

Figur 4

Eksempel på et médpunkt: r

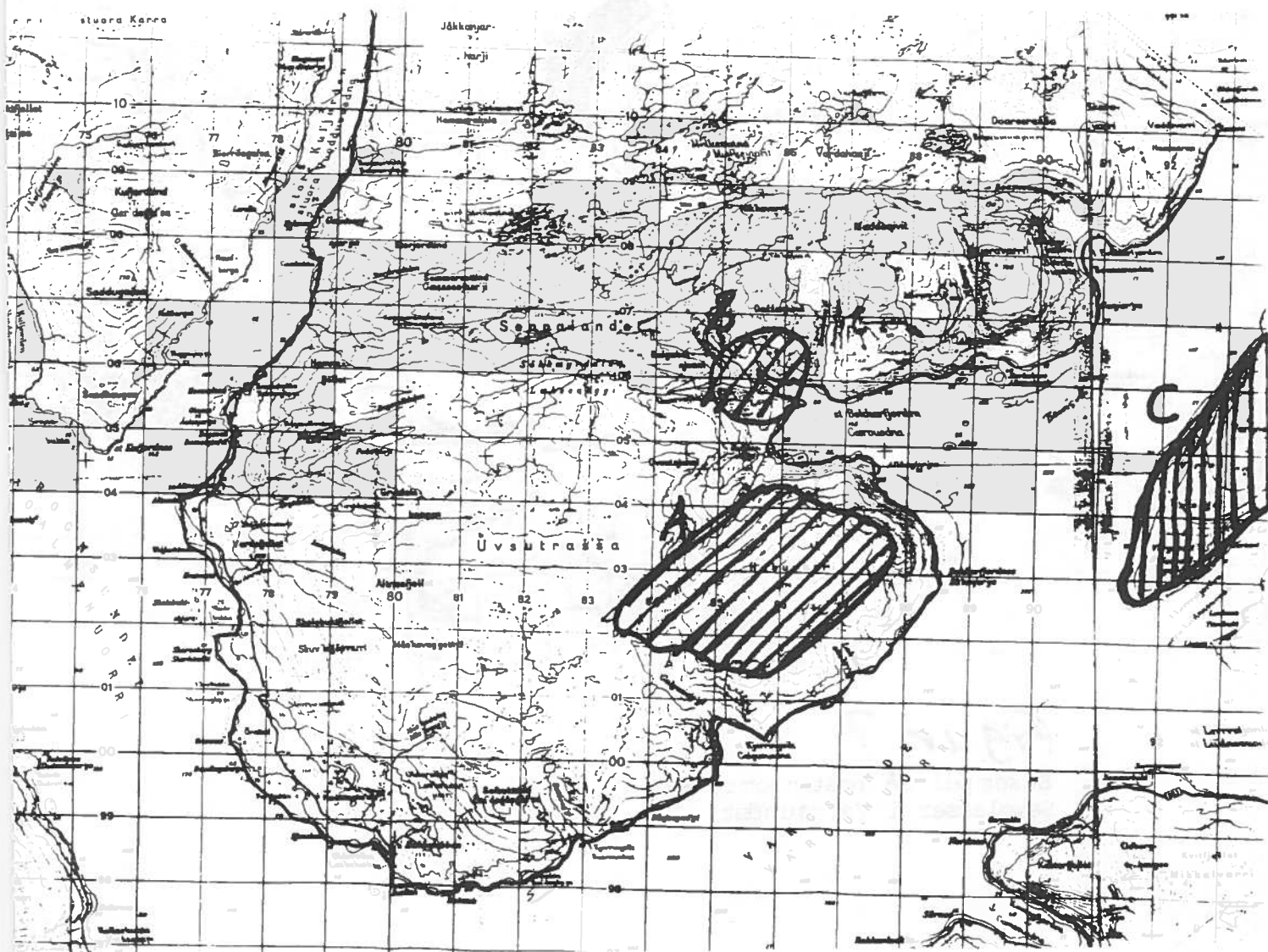
To rette linjer som trekkes mellom lett synlige punkter i terrenget krysser hverandre i médpunktet.

44

Figur 5

Médpunkter for "uersklakker" i Vargsundet.

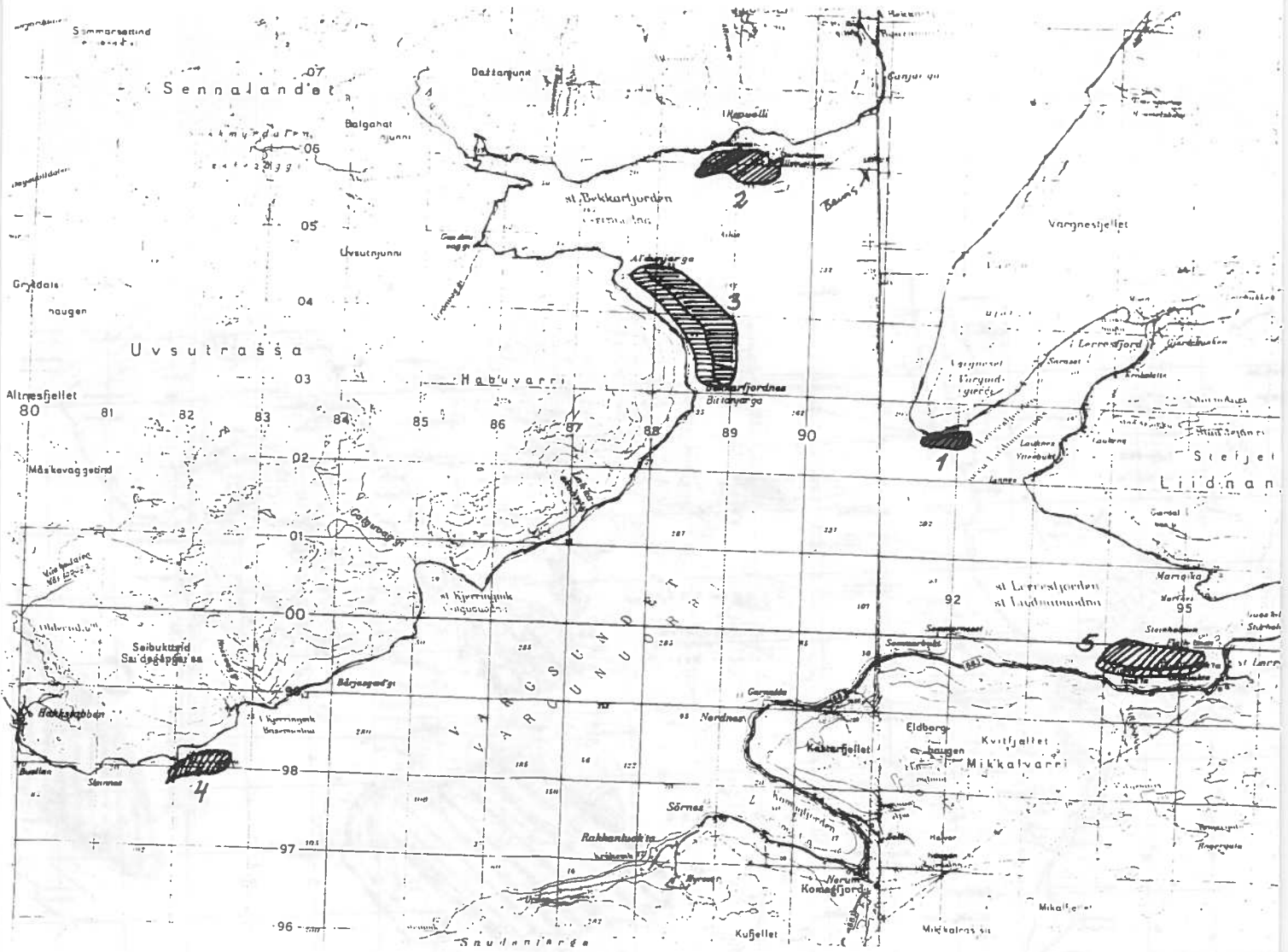

Figur 6

Eksempel på høstingsområder ved Vargsundet:

- A: rypeområde
- B: oter
- C: rev

(I dag høstes bare rype. Oterbestanden er fredet, og revejakt regnes ikke som lønnsom)

Figur 7

Eksempel på høstingområder:
Seiplasser i Vargsundet

6. FORVALTNINGSKONFLIKTER OG FORSKNING

Fjordfiskernes kritikk av fiskeriforvaltningen

Lokale fiskerlag i fjordene i Finmark, deriblant fiskerlagene ved Altafjorden, har i mange år fremmet krav om fredning av fjordene for aktive fiskeredskaper, tilsynelatende uten de store resultater. Det har vært vanskelig å nå fram med slike krav igjennom fiskernes hovedorganisasjon, Norges Fiskerlag. I de senere år har de likevel fått gjennomslag for stenging av noen gytefjorder for snurrevadfiske i gytetiden. Fjordfiskerne mener fisket med rekestrål, snurrevad og seinot truer økosystemet i fjordene, og dermed deres livsgrunnlag som fjordfiskere. De frykter utryddelse av de lokale gytebestander, som følge av at disse effektive redskaper, som "soper med seg stort og smått" brukes inne på fjordene, rekestrålen mener de harver opp bunnen og dreper store mengder fiskeyngel.

Dette fisket drives ikke av de lokale sjarkfiskerne, men av større kystfiskefartøy som representerer en såpass stor investering at de er avhengige av helårsfiske. Noen av disse fartøyene er hjemmehørende ved Altafjorden, men de fleste kommer fra steder lengere ute på kysten.

Reguleringstiltakene 1989-90

De reguleringstiltak myndighetene satte i verk årene 1989 og 1990, innebar ikke noen begrensning i retten til å bruke slike redskaper på fjordene, men tiltakene betydde en drastisk begrensning i de fastboende fjordfiskernes rett til å fiske. Det viste seg også at tiltakene rammet fiskerne ulikt, på en vilkårlig måte som opplevdes urettferdig og stivbeint.

I 1989 ble det satt ned forbud mot alt torskfiske fra 14. april, i en tid da fjordfiskerne opplevde det største torskeinnsiget på mange år. På høsten samme år ble det også

stopp i seifisket, da totalkvoten for dette fisket også var fisket opp. I begge disse tilfeller syntes fjordfiskerne de ble straffet for at den havgående flåten hadde tatt opp for mye fisk; "det var jo ikke småsjarkene inne på fjordene som hadde tømt havet". Fiskeforbudet falt særlig uheldig ut for fjord- og kystfiskere som hadde kommet sent i gang med sesongen, noen hadde bare såvidt fått satt ut bruket før det ble stopp.

I 1990 ble sjarkfisket regulert med fartøykvoter for første gang. Fangstbrensningene gjaldt nå alle fiskefartøyer, ned til de aller minste. Systemet har den fordel at fiskerne vet hva de har å holde seg til, de kan planlegge fisket og risikerer ikke et plutselig fiskeforbud. Fristelsen å ta opp mest mulig fisk, uansett kvalitet, for å komme en eventuell fiskestopp i forkjøpet blir dermed borte.

Fjordfiskerne er ikke nødvendigvis motstandere av fartøykvoter i en eller annen form, men ankepunktet mot det nye systemet, ved siden av at kvotene var små, er at reguleringen for tildeling av kvoter har på et tilsynelatende vilkårlig grunnlag ekskludert mange fjordfiskere fra fisket. Av 912 fiskebåter fra Finnmark som leverte torskefangster i 1988, fikk bare 476 tildelt kvote ved første tildeling. (Finnmark dagblad 12. januar 1990) Noen flere kom med ved en ankerunde senere. Vilklårene for å få tildelt fartøykvote var at fartøyet måtte være registrert i merkeregistret, eieren måtte være oppført på blad B i fiskarmanntallet før 8. desember 1989, og fartøyet måtte ha levert et minimumskvantum torsk ett av de siste tre årene, varierende etter båtstørrelse. (Appendix...) Båter som ikke oppfylte kvantumskravene, kunne likvel få fiske 1800 kg. (sløyd vekt), så fremt eieren sto på blad B i fiskarmanntallet og båten sto i merkeregistret.

For kombinasjonsfiskere i fjordene var problemet ofte at de enten sto på blad A i fiskarmanntallet (deltidsfiskere) eller hadde ikke brydd seg om å registrere de små fiskefarkostene i merkeregistret. Dermed var de helt utelukket fra fisket. Det samme gjaldt hvis de hadde vært så uheldig

å fiske med leid eller lånt båt, og eieren av båten ikke sto på blad B. Og nesten like ille var det for dem som hadde fisket som mannskap på de større sjarkene, og ikke tatt opp tilstrekkelig kvantum med egen farkost. De sto både uten kvote og uten jobb, som følge av de små kvotene fisket eierne av de større sjarkene alene, de syntes kvoten ikke var noe å dele på. (Det er slående at alle disse vilkårlige utslag av systemet kunne vært unngått hvis kvotene hadde vært tildelt som mannskvoter istedet for fartøyskvoter, en idé Ottar Brox har satt fram i boka "Kan primærnæringene bli lønnsomme" (1988)).

Oppslutningen om reguleringene ble ikke styrket blant fjordfiskerne når torskeinnsiget i 1990 viste seg å bli det største i manns minne. For å illustrere dette skal jeg gjengi noen fiskeruttalelser, som jeg noterte under feltarbeidet våren 1990:

(A)"Det er politikerne som legger kysten øde, krisen er konstruert av forskerne. Fartøyskvotene er bra i seg selv, de gjør at man vet hva man har å holde seg til. Det blir bedre kvalitet, ingen vits å bryte på land store kvanta, og blåse i kvaliteten. Feilen er at kvotene ble så små, det er urettferdig når fiskeinnsiget har vært større enn på årtier, fisken som kommer inn er ikke bare 1983-årsklassen, men alle størrelser. Politikerne gjør oss urett når vi ikke får fiske nå, - denne fisken får vi aldri se igjen, havfiskeflåten står klar til å ta den, og ute i havet er det ingen mulighet for kontroll. Et fiskeår som i år får vi kanskje aldri se igjen."

(B)"Jeg har selv vært på trålere, og sett hvor dårlig kontrollen er ute i havet. En og annen tråler blir tatt for å ha for mye småfisk, mens kanskje 60 andre får fortsette på det samme området en hel uke før stenging av området kommer igjennom byråkratiet.

Og selv når et område blir stengt for trålerne, får autolineflåten fortsette å fiske på den samme småfisksken. Båter under 35 fot burde fått fiske fritt, de har ikke tømt havet. Det er urettferdig å forby oss, som har små båter, å fiske når man vet hvor dårlig kontrollen er ute i havet. Reguleringene i 1990 er et eksempel på at byråkratene har fått alt for stor makt."

(C)"Det er de store ringnotsnurperne som har ødelagt fisket, når lodda ble nedfisket ble det svarte år i fjordene. Det samme skjedde når silda ble borte på 50-tallet. Når silda kom tilbake til fjordene i begynnelsen av 1980-tallet ble det bra en stund. Og når lodda nå er tilbake er fjordtorsken også tilbake. I de loddefrie årene var det tydelig at hele naturen svalt, fisken var mager og hadde nesten ikke lever, sjøfuglene fikk ikke formert seg, la bare to egg og ble robbet av andre fuglearter."

(D)"Kystflåten burde hatt en fast fartøykvote i tiden før gytinga, full stopp i gytetiden, og så fritt fiske etter påske. Jeg synes å huske at det har vært bra gyting i de år fisket har vært regulert med påkestopp. Kystfiskerne burde hevde at deres fiske var en hevdvunnet måte å livberge seg på, på samme måte som reindriften for samene"

Uttalelser av denne type kunne i og for seg kommet fra hvilken som helst kystfisker i Nord-Norge, det spesielle med fjordfisket er her ikke fremhevet. Men det er gjennomgående to typer argumenter som brukes mot fiskeriforvaltningen; økologiske argumenter og rettferdighetsargumenter. Tiltroen til forskere, politikere, byråkrater og oppsyn er heller ikke den største.

Ulike økologiske modeller?

Når fiskere imøtegår havforskerne med argumenter som "det er nok fisk i havet, det har vi selv sett", blir vi gjerne litt skeptiske. Det er naturlig at vi spør hvor pålitelige fiskernes oppfatninger er, og velger å stole på forskerne og vitenskapen. Hvor pålitelige er for eksempel de lokale beskrivelser av fiskebestander og fiskevandring i Varg-sundet, som er gjengitt tidligere i denne oppgaven? Det forhold at fjordfisket har vært drevet etter samme mønster i svært lang tid, at mange generasjoner fjordfiskere har etterfulgt hverandre, mener jeg må gi disse beskrivelsene en viss autoritet. Fjordfiskerne har detaljerte, erfaringsbaserte kunnskaper om sitt geografisk avgrensede ressursområde, og siden ressursområdet har vært det samme i mange generasjoner, har de ikke bare sin egen erfaring å bygge på, men foreldrenes og besteforeldrenes erfaringer. Derfor mener jeg det er legitimt å spørre: er forskernes modeller nødvendigvis mere pålitelige enn fiskernes erfaringsbaserte kunnskaper? -Eller for å si det på en annen måte; kan fiskernes lokale kunnskaper fylle hull i forskernes modeller? Det er også grunn til å spørre: hvilke økologiske modeller bygger forvaltningen av fjordressursene egentlig på? Det er liten tvil om at havforskernes modeller er adskillig mer grovmasket og unyansert enn fjordfiskernes modeller, når det gjelder økosystemet i fjordene. Havforskernes modellkonstruksjon ligger fortsatt på et nivå hvor man studerer en fiskeart om gangen, uten å være i stand til å beregne hvordan det økologiske samspill mellom artene påvirker bestandsutviklingen. Flerbestandsforskningen, som skal bøte på dette, er ennå i sin spede begynnelse, og med de enorme datamengder som denne forskningen vil kreve, vil det gå lang tid og store penger før pålitelige resultater foreligger. (Pinkerton (ed) 1989:284).

Fjordfisket, og de lokale fiskebestandene i fjordene har hittil vært en ubetydelig parentes i norsk fiskeriforskning og forvaltning. I den offentlige språkbruk eksisterer ikke

disse bestandene, der ser man på torsk som en fisk som blir klekket i Lofoten, vokser opp i Barentshavet, og kommer tilbake til Lofoten for å gyte i kjønnsmoden alder. Dermed er det ikke nødvendig å differensiere mellom forvaltning av kysttorsk i lukkede farvann og norsk-arktisk torsk i Barentshavet, samme grad av åpenhet/restriksjoner for høsting av torsk kan anvendes i begge tilfeller. Det er ikke til å unngå at fiskerne gjennomskuer svakhetene i et så forenklet bilde av virkeligheten. Derfor er det heller ikke å vente at fiskerne slutter opp om reguleringer som de både mener bygger på sviktende grunnlag, og som rammer dem på en urettferdig og vilkårlig måte. Reguleringstiltak som ikke har fiskernes oppslutning blir gjerne sabotert og unngått på alle mulige måter, og da sier det seg selv at verdien av tiltakene blir deretter. Pinkerton (1989:13) bruker dette som argument for et forvaltningssystem hvor lokale fiskere tas med på råd, både i datainnsamling og analyse av data:

"When fishermen's livelihoods are severely disrupted by decisions based on data they know to be inadequate, they tend to adopt confrontational postures, practise civil disobedience, or engage in outright sabotage. Such forms of communication, particularly in parts of the continent such as the Canadian Maritime Provinces, where sabotage tends to become institutionalized (Lamson 1987) can be far more costly and inefficient than the alternative of bringing fishermen into the data-gathering and analysis process."

Forskning om fjordtorsk

Et forskningsprosjekt som Havforskningsinstituttet gjennomførte i fjordene i Finnmark og Nord-Troms i første halvdel av 1980-tallet støtter faktisk opp om fjordfiskernes teori om at torsken som gyter i fjordene tilhører selvrekrutterende gytebestander som sokner til de enkelte gytefjorder,

og at en del av torsken holder til i fjordene hele året:

"Merkeforsøkene viser at noe av torsken trekker ut av fjorden ganske snart etter gytingen, mens noe blir stående inne i fjorden hele året. I gytesesongen i de følgende år er mesteparten av gjenfangstene vanligvis fra gytefeltene i den fjorden fisken ble merket. Mønsteret er altså at torsken som gyter i fjordene i Troms og Finnmark helst vender tilbake til det samme gytefelt år etter år." (Jakobsen 1987)

Og et annet sted i samme rapport står følgende:

"Lokal gyting av torsk er kjent langs hele norskekysten og regelmessigheten i gytingen fra år til år tyder på at det mange steder kan dreie seg om lokale stammer. Denne torsken kalles gjerne kysttorsk. Vekstsonene i otolittene (kvannsteinene) og enkelte andre særpreg skiller en typisk kysttorsk fra en norsk-arktisk torsk (skrei), men det finnes også individer som vanskelig lar seg klassifisere. Ulikheter i arvestoffer mellom kysttorsk og skrei er blitt tolket som uttrykk for at de to typene representerer ulike bestander av torsk."

Til tross for resultater som burde stimulere til nytenking når det gjelder ressursforvaltning, konkluderer denne rapporten med at man likvel vet for lite for å trekke noen konsekvenser, og derfor bør alt bli slik som før:

"Med den nåværende oppbygging av fangststatistiken, er det bare mulig å gi et grovt anslag av den totale fangsten av kysttorsk, og fangsten i de enkelte fjorder er høyst usikker. selv med en mer detaljert fangststatistikk, vil blandingen av kysttorsk og norsk-arktisk torsk på kysten gjøre det nødvendig med en meget omfattende prøvetaking for å overvåke fangstene av kysttorsk. Og så lenge bestandsforhol-

dene er uklare vil nytten av en slik overvåking være begrenset fordi en vesentlig del av den biologiske bakgrunn for å anbefale reguleringer mangler. I tillegg til de biologiske og statistiske problemene kommer at hensynet til bestanden av norsk-arktisk torsk vil være overordnet når det gjelder reguleringer av torskefisket på kysten. Disse reguleringene vil imidlertid vanligvis være av en slik karakter at de vil ha en gunstig virkning også for ressursene av kysttorsk." (Jakobsen 1987:13)

Denne argumentasjon faller neppe i særlig god jord hos fjordfiskerne, som nesten utelukkende fisker på de lokale bestander og ikke på norsk-arktisk torsk. Samtidig illustrerer sitatet hvor stort behov forskerne har, nettopp for å trekke fiskerne med i datainnsamlingen. For hvis rekrutteringen til de lokale bestander av kysttorsk foregår uavhengig av rekrutteringen til den norsk-arktiske torsken, da trenger jo ikke sterke og svake årsklasser å dukke opp samtidig hos de forskjellige bestandene, det er jo langt i mellom Finnmark og Lofoten. Og hvis det rekordstore torskeinnsiget i Altafjorden og flere fjorder i 1989 og 1990 er et uttrykk for at de lokale bestandene, i motsetning til Lofotskreien, har hatt en bra rekruttering ut over 1980-tallet, da står i alle fall den behandling fjordfiskerne har fått i disse årene i lite sympatisk lys.

Teori og praksis blandt fjordfiskerne

Vi kan konkludere med at fjordfiskernes lokale kunnskaper om fiskebestander og økologiske forhold i fjordene i alle fall ikke er dårligere enn de modeller som synes å ligge til grunn for dagens fiskeriforvaltning. Men for å komme til bake til oppgavens problemstilling, må vi da spørre om denne økologiske innsikt gir seg utslag i handling, danner den grunnlag for noen slags uformell lokal ressursforvaltning.

ing? Gir lokale oppfatninger om fiskeressursenes bæreevne seg utslag i normer/uskrevne regler om hvordan en fjordboer kan fiske?

Er det for eksempel slike ting som ligger til grunn for at så få fjordboere fisker med snurrevad og andre typer aktive fiskeredskaper?

Som jeg har diskutert tidligere i oppgaven, kan det være flere måter å forklare dette på, som for eksempel at denne type fiske ikke lar seg forene med en kombinasjonstilpasning, bl. a. fordi den fartøystørrelsen som egner seg til fiske med aktive redskaper representerer som regel en så stor investering at den må betjenes med mer eller mindre helårig fiske. Men etter å ha hørt hvordan dette stadig tilbakevendende tema framstilles av fjordbefolkningen igjennom hele feltarbeidsperioden, er jeg kommet fram til at det er ikke så helt liten moralsk forargelse blant de fastboende når snurrevad- og seinotfisket bringes på bane. Det er vanlig å høre uttalelser av typen: "alle snurrevadfiskere vet at de gjør galt, det sier dem også selv, men også de har problemer med å få endene til å møtes". De to typer argumenter man vanligvis møter, på den ene side de økologiske argumenter og på den andre side argumenter som går på at fiske med aktive redskaper ødelegger for de fastboende, er begge uttrykk for en moralsk fordømmelse, en reaksjon på et brudd på almennt aksepterte lokale normer.

Det kan selvsagt innvendes at fjordfiskernes påståtte økologiske innsikt er en måte å konstruere argumenter i en ren interessekonflikt, vikarierende begrunnelser for at de selv skal kunne fortsette sin bakstreverske virksomhet. Vi må selvfølgelig huske på at en fisker står oppe i en annen virkelighet en en forsker som er skolert til å holde en nøytral distanse til problemstillingen. Men hvis fjordfiskerens interesser faller sammen med hensynet til en økologisk forsvarlig forvaltning, og det er samsvar mellom fjordfiskernes faktiske atferd og de normer og økologiske oppfatninger de forfekter i ord, da har en slik innvending

ingen praktiske konsekvenser i forhold til oppgavens problemstilling.

Fjordfiskerne beskatter voksen torsk i gytesesongen, samtidig som de (i alle fall i noen tilfeller) lar være å sette garn på selve gyteplassen til fisken. Dette fisket foregår i samsvar med det de mener er økologisk riktig. Og hvorfor er det så få fjordboere som har forsøkt å "slå seg fram" på det mer effektive snurrevad-, seinot- og rekefisket? Er det av frykt for naboens fordømmende reaksjoner eller egen overbevisning om at dette fisket er moralsk (og økologisk) forkastelig?

Lokale reguleringskrav og forvaltningen

Fiskeriforvaltningen er i dag organisert slik at det er svært vanskelig for fjordboerne å nå frem med sine krav om lokale reguleringer. Slike krav må passere mange forvaltnings- og organisasjonsledd før de når frem til Fiskeridirektoratet:

"Søknader om regulering av fisket mellom forskjellige redskapsklasser innen et bestemt distrikt hvor regulering ikke kan skje ved utvalgsvedtekter, må sendes gjennom det lokale fiskarlag/gruppeorganisasjon til fylkesfiskarlaget eller gruppeorganisasjonen, eller sendes den lokale fiskerinemd som deretter sender søknaden til den lokale kommune. Fylkesfiskarlaget, gruppeorganisasjonen eller den lokale kommunen, sender søknadene med sin uttalelse videre til fylkets fiskerisjef/fiskeristyre innen 1. juli". (Retningslinjer fra Fiskeridepartementet av 7. juni 1988).

I hvert fiskerisjefsdistrikt finnes det rådgivende utvalg for lokale reguleringer, som får de lokale krav til behandling før de videresendes til

Fiskeridirektoratet. I Finnmark består dette utvalg av Fiskerisjefen (leder og saksforbereder), en representant fra Fylkeskommunen, og 7 representanter for fylkesfiskarlaget. Fiskarlagsrepresentantene representerer følgende redskapstyper: 1. Garn og fjordfiske, 2. Juksa, 3. Snurrevad, 4. Rekeetrål, 5. Not, 6. Garn og kystfiske, 7. Line. Utvalgets viktigste oppgave er å uttale seg om en endeløs strøm av reguleringskrav fra fjorddistriktene. En ansatt ved fiskerisjefskontoret karakteriserer disse krav som "nabomisunnelse". De fleste sakene som utvalget har behandlet i tiden 1984-90 er "typiske" fjordfredningssaker, og de fleste er blitt avvist. Her er noen eksempler:

1984:

Forslag om fredning av Laksefjorden mot snurrevadfiske. Avvist, utvalget foreslår et forskningsprogram.

Forslag om fredning av Langfjorden i Tana mot snurrevadfiske. Utsatt inntil videre.

Forslag om generell fredning mot aktive redskaper på Porsangerfjorden. Utsatt til neste møte.

Forslag om utvidelse av reguleringene i Revsbotn/Repparfjord. Utsatt.

1986:

Forslag fra Porsanger SLF om fredning mot aktive redskaper på Porsangerfjorden. Avvist.

Forslag fra Langfjord Fiskarlag om fredning mot snurrevad i Langfjorden i Tana. Avvist.

Forslag om utvidet fredning mot snurrevad i Revsbotn/Repparfjord. Avvist.

Forslag fra Tufjord Fiskarlag om regulering av snurrevadfisket ved Rovlsøy. Avvist.

Forslag fra Porsanger SLF, befolkningen i Dyfjord og Laksefjord Fiskarlag om fredning va Laksefjorden mot fiske med rekeetrål og snurrevad. Avvist.

Forslag fra Indre Tanafjord Fiskarlag om fredning av Smalfjord og Tarmfjord mot fiske med snurrevad og snurpenot. Avvist.

Forslag fra Nesseby Fiskarlag om fredning av Indre Varangerfjord mot fiske med rekeetrål og snurrevad. Avvist.

Forslag fra Frakkfjord Fiskarlag om fredning av Frakkfjorden i Loppa mot snurrevadfiske. Avvist.

Forslag fra Kårhamn Fiskarlag om fredning av Sørøysundet mot snurrevadfiske. Avvist.

1988:

Forslag fra Finnmark fiskarlags årsmøte om helårsfredning av alle gytefjorder i Finnmark mot snurrevadfiske. Avvist.

Forslag fra fiskarlagene i Alta kommune om utvidet fredning mot snurrevadfiske på Altafjorden. Avvist.

Forslag fra Frakkfjord Fiskarlag om fredning av Frakkfjorden i Loppa mot snurrevadfiske. Avvist.

Forslag fra Kvalsund Fiskarlag om utvidet fredning mot snurrevadfiske i Repparfjord. Delvis anbefalt.

Forslag fra fiskarlagene i Alta kommune om utvidet forbud mot fiske med rekeetrål på Altafjorden. Avvist.

1990:

Forslag fra Finnmark Fiskarlag om åpning av Porsangerfjorden og Tanafjorden for rekefiske. Fiskerisjefen foreslår åpning, men blir nedstemt.

Forslag fra Storekorsnes Fiskarlag om snurrevadfredning på Altafjorden. Avvist.

Forslag fra Langfjordhamn Fiskarlag om fredning mot seinotfiske på Langfjorden i Loppa. Avvist.

Forslag fra Frakkfjord Fiskarlag om fredning av Frakkfjorden i Loppa mot snurrevad, seinot og sildenot. Avvist.

Forslag fra Lebesby kommune om fredning av Laksefjorden mot snurrevad og reketrål. Avvist.

Denne listen gir en idé om hvor stor gjennomslagskraft fjordboernes reguleringsforslag har i fiskeriforvaltningen. Sammensetningen av det rådgivende utvalg er da også ordnet slik at resultatet ikke bør være noen overraskelse. I den grad det gis noen begrunnelse for avvisningen av de lokale forslag, uttaler utvalget at det er nødvendig med mer forskning om fiskebestandene i fjordene, og hvordan de forskjellige redskapstyper virker inn på dem. De lokale reguleringsforslag avvises med andre ord ut i fra den begrunnelse at det mangler et tilstrekkelig kunnskapsgrunnlag for reguleringer.

Samtidig som lokal kunnskap og erfaring ikke blir tillagt noen stor vekt i reguleringssammenheng, virker det som om det er etablert et system som gjør det nesten umulig å nå fram med lokale reguleringskrav i gjennom fiskerisektorens kanaler. De lokale fiskerne får ikke anledning til å føre en dialog med fiskeriforvaltning og forskere.

KAPITTEL 7. AVSLUTNING

Problemstillingen, slik den er formulert i første kapittel, er todelt: For det første; kan vi identifisere egenskaper ved selve næringstilpasningen (allsidig/fleksibel næringskombinasjon) som fungerer ressursbevarende, eller bidrar til optimal høsting av felles ressurser. Og for det andre; kan vi finne lokale normer/uskrevne regler som regulerer ressurs høstingen? Videre har jeg spurt om eventuelle lokale normer blir grunnlagt med henvisning til økologisk innsikt/lokal kunnskap.

I kapitlene 2-4 forsøker jeg å svare på det første spørsmålet. Svaret er i utgangspunktet positivt, men med en del forbehold. Fra historiske kilder kan man trekke fram prosesser som kan tyde på at den sjøsamiske multitilpasning, ved sin fleksibilitet, klarte å styre unna rovdrift på knappe ressurser. Men det finnes også eksempler på det motsatte. For eksempel ble skog og pelsdyr overbeskattet, også i historisk tid. I en forklaringsmodell må to momenter trekkes fram:

a. Kunnskaper om alternative ressurser.

b. Verdsetting av alternative ressurser, enten som nytteverdi i husholdningssammenheng, eller som markedsverdi ved omsetning.

En naturkomponent som ikke er kjent, har heller ingen verdi, og kan ikke erstatte noe annet. Eksemplet med torv som erstatning for bjørkeved er flittig brukt her foran. Mange naturkomponenter hadde stor nytteverdi i husholdningen, selv om de ikke var omsettelige på et marked. Historisk har flaskehalsen i husholdenes økonomi vært evnen til å høste tilstrekkelig av ressurser som ga omsettelige produkter. Pelsdyr var avgjort en ressurs i

denne kategori. Husholdenes handel (før første verdenskrig) kan deles i tre:

1. Pomor-handel; fisk mot mel og byggevarer.
2. Byttehandel med fjellsamer; ymse produkter (markedshandel) i bytte mot reinkjøtt og reinskinn. De fastboendes arbeid ved reinflytting, foring av reineiernes sauer osv. var også byttemiddel.
3. Handel med norske handelsmenn/fiskekjøpere; fisk mot andre varer til husholdet.

Denne tredeling av handelen gjorde husholdene mindre sårbare overfor variasjoner i ressurstillgang og prisfall på enkelte produkter. Det ville likevel være galt å hevde at husholdene hadde et fullgodt alternativ til fiske som kilde til omsettbare produkter. "Fattigtiden" på 1930-tallet, når fisk ble nærmest verdiløs, illustrerer dette.

Poenget er dermed ikke nødvendigvis at fjordsamene hadde en stor grad av naturalhusholdning, men at de hadde en allsidig og fleksibel tilpasning, både når det gjaldt høsting av ressurser og omsetning av sine produkter. Dette i motsetning til den norske kysttilpasning i ytterdistriktene, som i stor grad var ensidig avhengig av en ressurs og en fiskekjøper for å avsette produktene.

Jeg har funnet det naturlig å trekke inn en del historiske prosesser, for å gi en bakgrunn for diskusjonen av hushold og ressurshøsting i dag. Det gjelder for det første mobil bosetting som var et viktig innslag i næringstilpasningen langt inn i dette århundre, for det andre bytteforhold, samarbeid og felles bruk av ressursområder mellom fastboende og reindriftssamer, og sist, men ikke minst, de ytre, samfunnsmessige (og økologiske) betingelser for kulturskiftet 1930-1950. Jeg har kommet fram til, at et

viktig element i det tilsynelatende raske kulturskiftet i de sjøsamiske samfunn i tiden fra 1930, var en "forsvarsreaksjon" for ikke å falle utenfor den nye, sentralstyrte næringspolitikken innen fiskeri- og jordbrukssektoren. Skifte av språk og omlegging av næringsstruktur var i denne sammenheng to sider av samme sak.

I løpet av etterkrigstiden ble den sentrale næringspolitikken for jordbruk og fiske gradvis forandret, slik at fjordboerne etter hvert ble definert ut av disse næringer. Deres driftsform kvalifiserte ikke for lån og tilskudd til investeringer. På 1970-80-tallet fikk de økt konkurranse utenfra om høstingen av "almenningsressursene" fisk og vilt. Samtidig oppsto det sentraltstyrte, sektorbaserte ressursforvaltningssystemer, som satte nye grenser for fjordboernes ressurshøsting, ofte stikk i strid med deres rettsoppfatning og oppfatning av "sunn fornuft". Den sentralstyrte ressursforvaltning ble stadig mer omfattende, og i 1990 førte de nye kvotereguleringene til at mange fjordfiskere fikk et forbud mot å fiske. Dermed var fjordboerne langt på vei definert ut av næringen, både av næringspolitikken og ressursforvaltningen.

Det er naturlig å sette 1980-tallets revitalisering av samisk identitet i de sjøsamiske fjordstrøk i sammenheng med denne utvikling. Det å framstå som sjøsamiske kunne være en forsvarsreaksjon for ikke å bli stående igjen uten rettigheter. I revitaliseringsprosessen er det ikke bare det samiske språket, men den tradisjonelle sjøsamiske næringsform og ressurshøsting som står sentralt. Det viser seg også at viktige deler av denne næringsformen, og den tilhørende erfaringsbaserte kunnskap, er blitt videreført i fjordbygdene, i noen tilfeller omdefinert til "sport". Fjordfisket drives i overraskende stor grad på en tradisjonell måte, med små båter, passive redskaper, og innen et avgrenset ressursområde.

Næringstilpasningen i fjordområdene har gått gjennom en endringsprosess, bort fra den karakteristiske "multitilpasning". Dagens tilpasning er likevel fortsatt preget av næringskombinasjoner, og den har bevart viktige elementer av den "rurale livsform", i sin finnmarkske variant. Den innebærer høy vurdering av den frie ressurs høsting, som ikke lar seg forene med fast, helårig lønnsarbeid.

Lokal kunnskap - Lokale normer

Den lokale kunnskapen, som ligger til grunn for fjordboernes næringsform og ressurs høsting, har en del kjennetegn, sett i forhold til den vitenskapsbaserte fagkunnskapen:

- a) Lokal kunnskap er som regel ikke nedskrevet, ikke nødvendigvis uttrykket i ord. Den kan være vanskelig å skille fra arbeidsprosesser som den inngår i.
- b) Kategorisering av virkeligheten er ofte ulik den som brukes av den vitenskapsbaserte kunnskap. Taksonomien (navngiving og klassifisering) av fenomener refererer til hverdagsliv og praktisk bruk.
- c) Lokal kunnskap refererer ofte til tid og rom, men bruker andre referansepunkter enn vitenskapsbasert kunnskap. Eksempler: tid knyttes til høstingssesonger og til månens faser. Rom knyttes til medpunkter på havet, eller "mentalt kart" over terreng og havbunn.
- d) Lokal kunnskap bygger på akkumulerte empiriske data, men metoden for datainnsamling er en annen enn for vitenskapsbasert kunnskap. Den bygger i større grad på registrering av kvalitative (og kvantitative) avvik fra en kjent normaltilstand.

e) Lokal kunnskap er holistisk, i den forstand at den operer ikke med et skille mellom fagdisipliner. Lokal kunnskap operer ofte med "flerbestandsmodeller", d.v.s. økologiske modeller som involverer mange dyre- og plantearter.

f) Lokal kunnskap er også sosial kunnskap. Mellommenneskelige, kulturelle forhold utgjør en naturlig del av de økologiske konsekvens-modeller, for. eks. sosiale konsekvenser av bestemte måter å høste og forvalte ressursene på.

I kapittel 5 trekker jeg fram noen eksempler på hva den lokale kunnskapen går ut på. Lokal kunnskap er riktignok ikke nødvendigvis "sann" kunnskap, lokalbefolkningens økologiske konsekvens-modeller vil ikke alltid bli bekreftet hvis de går etter i sømmene med en vitenskapelig metode. Slike kunnskaper kan likevel være riktige i sin konsekvens. (Fiskerne som gikk til angrep på hvalstasjonen i Mehamn i 1903 gjorde det ut i fra en økologisk konsekvens-modell hvor de mente hvalen spilte en nøkkelrolle i å jage lodda, og dermed loddetorsken inn til kysten. Om modellen ikke nødvendigvis var riktig, kan man si at den likevel var riktig i sin konsekvens, nemlig faren for utrydding av de store hvalarter i de Nord-norske farvann). Det kan også være vanskelig å skille mellom tradisjonell kunnskap, overført over flere generasjoner, og en mer tilfeldig lokal "synsing". Kunnskapen om de forskjellige torskebestander, deres vandrings- og gytemønster, samt kunnskap om navngitte tradisjonelle fiskemed er eksempler på det førstnevnte.

Den vitenskapsbaserede kunnskap er i motsetning til den lokale, fragmentert, det vil si oppdelt i ulike fagdisipliner og spesialfelt. Biologisk og sosial kunnskap holdes strengt adskilt. Vitenskapsbaserte kunnskapsmodeller klarer ofte ikke å oppfange de samme fenomener som de lokale kunnskapsmodeller (Jfr. Freeman 1989a). Den sentrale

næringspolitikk og ressursforvaltningspolitikk bygger innholdsmessig på vitenskapsbasert kunnskap. Den sentralstyrte politikken er også strukturert på samme måte, d.v.s. fragmentert, oppdelt i sektorer og fagområder som fungerer uavhengig av hverandre. Den sjøsamiske næringstilpasning er derimot strukturert på samme måte som den lokale kunnskap, d.v.s. holistisk. Den opererer ikke med et skille mellom de forskjellige næringer. Aktiviteter/ressurshøsting er innvevd i hverandre og avhengige av hverandre.

Andre ledd i problemstillingen er spørsmålet om det finnes lokale normer/regler for ressurs høstingen, og hvorvidt de er grunnlagt med henvisning til lokal kunnskap/økologisk innsikt. Lokale normer er i mange tilfeller knyttet til hevdvunnet bruksrett til et bruksområde (ressursområde). I tilfellet Lille Lerresfjord har lokalbefolkningen i mange generasjoner beskattet et avgrenset ressursområde, uten å hevde eksklusiv rett til området. Fastboende og fjellsamer har høstet de samme ressursområder i utmarka, og fiskere fra andre lokalsamfunn har høstet av det lokale ressursområde på havet, på linje med de lokale fiskere. Denne form for felles bruk opplevdes ikke problematisk så lenge alle parter fulgte et sett med felles spilleregler, felles normer. (De historiske kilder jeg henviser til angående fiskerikonflikter på 17- og 1800-tallet viser at det ikke var enighet om alle spilleregler i fisket, selv om teknologien var enklere enn nå.) Fjordboerne har ingen tradisjon med å hevde eksklusiv "eiendomsrett" til ressursene, men når store fartøyer "renser" de lokale seiplasser eller "pløyer" de lokale gyteplasser med snurrvad, føler de seg provosert. Det samme gjelder når utmarksressursene plyndres av motorisert ungdom. Slike former for ressurs høsting bryter med de lokale normer. De lokale normer/opfatninger blir også provosert av det offentlige forvaltningsapparat:

- a) Når ressurs høsting som er i stid med lokale normer tillates.
- b) Når tradisjonell ressurs høsting, som ifølge den lokale oppfatning ikke er skadelig for ressursen, forbyes.
- c) Når regler for ressurs høsting settes i stid med den "lokale fornuft". (For eksempel maskevidde for innlandsfiske).
- d) Når oppsynet/håndhevelsen av regelverk (som det er lokal oppslutning om) fungerer dårlig eller urettferdig.

Når den offentlige ressursforvaltning bryter med lokale normer/lokal kunnskap og medvirker til å ødelegge grunnlaget for den lokale næringsutøvelse, oppstår det en legitimitetskrise for den offentlige ressursforvaltning. Når lokalbefolkningen ikke slutter opp om reguleringene, blir det "legitimt" å omgå eller sabotere dem. Det organiserte, ulovlige kveitefisket på Altafjorden på 1950-tallet er godt eksempel. Kvotesystemet fra 1990, som ekskluderte mange fjordfiskere fra fisket, er et godt eksempel på reguleringstiltak som bryter ned den lokale næringstilpasning.

Jeg har trukket frem lokale normer tilknyttet torskefisket. Det virker som om det er en klar sammenheng mellom erfaringsbasert kunnskap om økologiske sammenhenger i det tradisjonelle ressursområdet og de normer lokale fiskere forfekter og pålegger seg selv. Det gjelder motstanden mot fiske med aktive redskaper i fjorden, som begrunnes med at dette fiske er økologisk uforsvarlig, men også sosialt urettferdig. Normen om ikke å sette garn på torskens gyteplasser i gytetiden følges ikke av alle, men den begrunnes økologisk, og de fleste fiskere jeg snakket med mente denne regel burde følges av alle. Den lokale kunnskap er holistisk, på den måten at den opererer ikke med noe skille

mellom biologisk og sosial kunnskap. Normer om ressurshøsting bygger ikke bare på økologiske konsekvensmodeller, men også på oppfatninger om rettferdighet og hevdvunne rettigheter til ressursområdet og spesielle fiskeplasser. De lokale normer og deres ressursbevarende effekt er dermed ikke et tilfeldig utslag av folkelige forestillinger. De er fundert på (og begrunnet med) observasjoner og samlet empiri, selv om metodene for datainnsamling ikke er de samme som i naturvitenskapene. Lokal kunnskap og lokale normer av denne type kan dermed være viktig, og kanskje nødvendig supplement til den vitenskapsbærende kunnskap, i arbeidet for å opprette en form for ressursforvaltning som både er økologisk riktig og sosialt rettferdig.

Fjordressursene som almenning

Fjordressursene på hav og land er i dette århundre blitt lettere tilgjengelige rent fysisk for ikke-lokale aktører, samtidig som de juridisk er blitt behandlet langt på vei som en "almenning", eller "common property resource". Berkes (1989) definerer common property resources som: "a class of resources for which exclusion is difficult and joint use involves subtractability". (Jfr. kapittel 1) "Ekskluderbarheten" for ressursene er generelt blitt mindre, på grunn av bedre kommunikasjoner, ny teknikk osv. På samme måte kan vi si at felles høsting, slik den praktiseres i dag, innebærer "subtractability", d.v.s. at når en aktør tar mer, blir det mindre igjen til de andre.

Ser vi på fisket spesielt, er det likevel ikke dermed sagt at det rent fysisk byr på problemer å ekskludere bestemte fartøygrupper/redskapsgrupper fra fjordfisket. Prøver vi å spesifisere fiskeressursene i fjordene ut i fra variabelen udelbarhet (indivisibility), (Oakerson 1986) ser vi at deling av ressursene etter geografiske delelinjer heller

ikke er noe problem. I motsetning til for eksempel sildestimer ute i havet, er fjordressursene i høy grad forutsigbare i tid og rom. Dermed er de også lett delbare etter geografiske grenser. De er også forholdsvis oversiktlige, slik at kontroll og overvåking ikke er noe avgjørende problem. Omkostningene ved en geografisk deling er derimot av næringspolitisk art. (Jfr. kapittel 6).

Myndighetens forsøk på å dele fiskeressursene, ikke etter geografiske linjer, men i mellom registrerte fartøyer, diskriminerer i virkeligheten fjordfiskerne, i og med at de mister fordelene av sine naturlige fortrinn, nærhet, lokal kunnskap og lave driftskostnader. I tillegg har kvotesystemet tvunget flere av dem ut av fiskeryrket, ved ganske enkelt å ekskludere dem fra fisket.

Vi kan trekke den konklusjon at det er den forvaltningsform myndighetene har valgt, men ikke naturgitte forhold, som skaper betingelser for at "almeningens tragedie" slik Hardin (1968) spesifiserte dem, finner sted i fjordfisket:

a. Knappe ressurser: Organer som er satt til å forvalte ressursene vender det døde øret til lokale krav om reguleringer. Ressursene blir knappere.

b. Rasjonelle aktører: Ikke-lokale fiskere er ikke avhengige av et godt forhold til lokalbefolkningen. Fisket med snurrevad, reketrål og seinot drives nesten utelukkende av ikke-lokale fiskere.

c. Fri tilgjengelighet: Det er ingen begrensning i antall fartøyer som får drifte med reketrål, snurrevad eller seinot i et bestemt fjordområde.

Konklusjonen må derfor bli at det ikke er fysiske, naturgitte hindringer for et nytt ressursregime for fjordfisket, et regime som tar hensyn til lokale krav og

hindrer videre utvikling av "almenningens tragedie" i fjordene.

Alternativ forvaltningsordning for fjordressursene

Mange steder i verden forsøker man nå å komme bort i fra de sentraliserte, byråkratiske former for ressursforvaltning i fisket. Med delegering og desentralisering av myndighet mener man å kunne oppnå en mer effektiv og smidig forvaltning, som kan oppnå legitimitet og oppslutning blant fiskerne (Pinkerton (ed) 1989). "Co-management" er betegnelsen på et forvaltningssystem hvor lokale fiskere, forskere og forvaltningsmyndigheter samarbeider både når det gjelder datainnsamling og analyse og ved utforming av reguleringstiltak.

Når det gjelder fjordfisket, er det, som jeg mener å ha belyst her foran, flere ting som taler for en omlegging av forvaltningen i denne retning:

- a. Dagens forvaltning virker nedbrytende på lokalsamfunnene i fjordene og den strider mot lokalbefolkningens oppfatninger om hva som er økologisk forsvarlig og sosialt rettferdig.
- b. Dagens forvaltning tar ikke hensyn til fjordbefolkningens hevdvunne bruksrett, eller sjøsamenes rett som etnisk minoritet.
- c. Dagens forvaltning tar ikke hensyn til fjordenes særegne økologi og eksistensen av selvrekrutterende, lokalt tilhørende torskestammer, selv om den begrensede forskning, utført av Havforskningsinstituttet støtter opp om fiskernes lokale kunnskaper om disse stammer.

Det man derimot kunne oppnå med en form for "co-management" er:

-En økologisk forsvarlig forvaltning, der fiskernes erfaringsbaserte kunnskaper og forskningsbaserte kunnskaper tilsammen utgjør datagrunnlaget.

-Positiv lokalsamfunnsutvikling

-Deltakerdemokrati som bidrar til lokal oppslutning om ressursforvaltningen.

-En smidigere og mer effektiv ressursforvaltning, som tar hensyn til lokale forhold.

Hvis de lokale fiskerne skal få en virkelig innflytelse i et slikt system, forutsetter det at fjordbefolkningens rett til å bruke og forvalte ressursene beskyttes ved lov. En slik lovbeskyttelse trenger ikke å være virkelighetsfjern i dag. Bl. a. har Det Norske Arbeiderparti på sitt landsmøte i 1989 enstemmig gått inn for et "Samepolitisk manifest", hvor følgende avsnitt berører denne problematikk (s.6):

"Utviklingen i fiskerinæringen vil være avgjørende for at den samiske befolkning fortsatt kan bo og virke i sine områder. Dette kan sikres gjennom etablering av områderetter til høsting av de nære havområder i nord. Her har den samiske og norske kystbefolkning felles interesser å ivareta."

En naturlig måte å organisere en "samarbeidsforvaltning" av fjordfisket vil være å opprette et forvaltningsråd for hver av de store fjordene i Finnmark og Nord-Troms, bestående av representanter for lokale fiskarlag, fiskerimyndigheter og havforskning.

Hensikten med en slik ordning vil primært være en bedre og mer rettferdig forvaltning, ikke å jage bort alle "fremmedfiskere". Men de lokale forvaltningsrådene vil måtte ha myndighet til å begrense adgangen for fiskere utenfra til å fiske på fjordene, og til å bestemme hvilke fiskeredskaper

kunne brukes, og under hvilke betingelser. Den største hindringen mot å få et slikt system gjennomført vil sannsynligvis være sektortenkning og sektorinteresser, representert av fiskerimyndigheter og fiskerinæringens organisasjoner. Mulighetene for å overvinne denne hindring kan likvel være tilstede, ikke minst på grunn av økende engasjement i fiskerispørsmål, både fra Sametinget og Naturvernforbundet.

Hva med framtiden?

I innledningen har jeg gjengitt et sitat av redaktør Erling Arvola, hvor han spør om fjordfisket kan få en renessanse i 1990-årene. Han påstår til og med at satsing på kombinasjonsfiske, ved siden av oppdrett i fjordene kan bli en lønnsom og framtidrettet næringspolitikk.

I løpet av året 1990 har fjordfiskerne fått økt oppmerksomhet hos fiskerimyndighetene, mest takket være Sametinget. Sjøsamenes rett til å beholde sitt næringsgrunnlag som en etnisk minoritet er blitt utredet, og Fiskeridepartementet har for første gang tatt slike hensyn i betraktning ved fastsetting av fiskekvoter for 1991. Er det mulig å bygge videre på denne positive interesse for fjordstrøkene, eller er det allerede for sent? Vil de sjøsamiske fjordbygder være omgjort til hyttetomter for pengesterke EF-borgere i løpet av neste generasjon? En ting er sikkert; hvis fjordbygdene skal leve videre, må de få utvikle seg på egne premisser. Lokalbefolkningen må få et ord med i laget i forvaltningen av ressursene. Fjordtilpasningen må "avkriminaliseres". Det må skje fort, før det lokale kunnskapsgrunnlag, som er forutsetning for videreføring av fjordtilpasningen, når å smuldre bort. Næringspolitikken må utformes slik at det blir mulig å etablere og vedlikeholde næringskombinasjoner, både på husholds- og bedriftsnivå. Flere av kombinasjonsbedriftene ved Altafjorden er blitt nedlagt i løpet av feltarbeidsperioden, med eller uten offentlig

medvirkning i form av kondemneringstilskudd. Hvis det fantes tilskudd til videreutvikling av denne bedriftstypen, kunne de i stedet ha stått klare til å ta i mot råstoff når ressursene tar seg opp igjen. Vi kan i det hele tatt undres, om hva ville skje i fjordområdene hvis den offentlige virkemiddelbruk kunne dreies bort fra sektororientering til en helhetsorientering. Som redaktør Arvola er inne på i ovennevnte sitat, er det ikke utenkelig at en virkemiddelbruk som tilgodeser sammensatte rurale tilpasninger kunne gi sikre arbeidsplasser med små investeringer. I stedet for å bruke offentlige midler enten til industrialisering av bygdene, eller avvikling i form av kondemnering, er det mulig å tenke seg midlene brukt til å stimulere rural omorganisering.

Men vil dagens ungdom bosette seg i fjordbygdene? Mange vil svare benektende på spørsmålet. Men under feltarbeidet traff jeg unge familier som kjempet en hård kamp med byråkrati og offentlige forordninger for få etablert seg i hjembygda, og ungdommer som sa klart i fra om at de hadde slik etablering som mål, bare muligheten meldte seg. Jeg våger derfor å påstå at flaskehalsen for fjordbygdens utvikling ligger ikke på det planet.

Feltarbeidet i Lille Lerresfjord har fått meg til å stille mange spørsmål. Ikke alle er berørt i denne oppgaven, og enda færre er forsøkt besvart. Et av dem er hvordan enkelte samfunnsgruppers problemer kan være så omgitt av taushet i det "åpne" norske samfunn.

Rasering av utkantstrøkene

For en tid siden ble det skrevet om at det var for mange fiskebruk i Altafjorden. Noen måtte nedlegges så det ble mer lønnsomt for de som ble igjen. Og nå ser vi resultatet av distriktpolitikken.

Nå gjelder det stedet Komagfjord. Om ikke så mange dagene så blir fiskebuket i Komagfjord kondemnert, og det vet sikkert de fleste hva det ordet «kondemnert» betyr. At det aldri mer kan kjøpes fisk her. Som situasjonen er i dag så blir det ikke noe fiskebuket på strekningen Kongshus - Neverfjord, fiskebuket i Lille Lærresfjord er jo nedbrent, så det er jo uvisst når tid det kan mottas fisk der. Hvor skal de som

vet noe. De siste «rykter om nedlegging» kom som tredd ned over hodet på oss.

Har ikke vi som bor her noe vi skulle ha sagt — er det bare eierne og politikerne som avgjør dette?

KONDEMNERING:

Hvor kommer kondemneringsspengene fra? Jo, fra skattebetalerne. De pengene kunne ha vært brukt til å ruste opp stedet, istedet for å legge plassen øde. Eierne får premie (blir premiert) for å legge ned. Hva får vi? Om vi flytter herfra blir vi også premiert?

Hvem skal ta vare på «restene» — er det Alta kommune? At bruket legges ned på grunn av ulønnsomhet forstår vi, men at de skal få pre-

mie for å legge ned forstår vi ikke. Forstå det den som kan!

Har alle som har vært med på avgjørelsen av denne sak «god samvittighet», eller er det «gammeldags». Kanskje politikerne overtar både bruk og sjarker så får dem føle det på kroppen, hva det vil si å bo i utkantstrøk.

Er det bare når det er valg og når skattepengene skal betales at vi eksisterer? Nå må utviklingsplanen for Korfjord - Komagfjord-området begynne å tre i kraft før det blir for sent — visst det da allerede ikke er det. Politikerne, våkn opp — og ta oss på alvor!

«Skuffede fjordinga»

ER

orske
ve øn-
-e tid
-el-

VEDLEGG

LITTERATURLISTE:

Acheson, James M. : Anthropology of fishing. Annual Review of Anthropology, 1981 10: 275-316.

Acheson, James M.: The Lobster Fiefs Revisited. Economic and Ecological Effects of Territoriality in Maine Lobster Fishing. i: McCay/Acheson (ed): The Question of the Commons. Tucson 1987.

Acheson, James M. og McCay, Bonnie J.(ed) The Question of the Commons. The University of Arizona Press, Tucson 1987.

Alta kommune: Utviklingsplan for Korsfjord-Lerresfjordområdet. Nov. 1986.

Andersen, Raoul og Wadel, Cato: North-Atlantic Fishermen. Anthropological Essays on Modern Fishing. St. Johns 1972.

Barth, Fredrik, Ecologic Relationships of Ethnic Groups in Swat, North Pakistan. American Anthropologist Vol. 5, 1956

Barth, Fredrik: Ethnic Groups and Boundaries. The Social Organisation of Cultural Difference. Universitetsforlaget 1969.

Bennett, John W.: The Ecological Transition; Cultural Anthropology and Human Adaption. Pergamon Press 1974.

Berkes, Fikret; An Investigation of Cree Indian Domestic Fisheries in Northern Quebec. Arctic, vol 32 1979.

Berkes, Fikret: Co-Management and the James Bay Agreement. I: Pinkerton (ed) Co-Operative Management of Local Fisheries. Vancouver 1989.

Berkes, Fikret (ed) : Common Property Resources. Ecology and Community Based Sustainable Development. Belhaven Press, London 1989.

Berkes, Fikret: Co-Operation from the Perspective of Human Ecology. I: Berkes (ed): Common Property Resources 1989.

Berkes, Fikret; Fishermen and the Tragedy of Commons. Environmental Conservation vol. 12 1985

Berkes, Fikret: Fishery Resource Use in a Subarctic Indian Community. I: Human Ecology; vol. 5 nr. 4, 1977.

Berkes, Fikret; Environmental Philosophy of the Chisasibi Cree People of James Bay. Traditional Knowledge and Renewable Resource Management in Northern Regions, Edmonton 1988.

Bjørklund, Ivar; Kvæn-Same-norsk, mag.gradsoppgave Tromsø 1978.

Bjørklund, Ivar; Fjordfolket i Kvæningen. Universitetsforlaget 1985.

Bjørklund, Ivar; Sami Reindeer Pastoralism as an Indigenous Resource Management System in Northern Norway. Development and Change vol 21 1989.

Brox, Ottar: Avvisning av storsamfunnet som en økonomisk tilpasningsform. TFS 1964.

Brox, Ottar: Hva skjer i Nord-Norge. Pax forlag 1966.

Brox, Ottar: Kan bygdenæringene bli lønnsomme? Gyldendal 1989.

Brox, Ottar: Natural Conditions Inheritance and Marriage in a North-Norwegian Fjord. Folk, 6, 1984.

Brox, Ottar: Newfoundland Fishermen in the Age of Industry. A Sociology of Economic Dualism. St. Johns 1982.

Brox, Ottar: Nord-Norge, fra almenning til koloni. Universitetsforlaget 1984.

Brox, Ottar: Sosiale Endringer i marginale bygdesamfunn, komparativ analyse. I: Thuen og Wadel (red): Lokale samfunn og offentlig planlegging. Universitetsforlaget 1978.

Brox, Ottar: The Common Property Theory, Epistemological status and Analytical utility. 1988.

Brox, Ottar: Tradisjonell vinterforing i Nord-Norge. Ottar nr. 36, juni 1963.

Brox, Ottar: Viktigste fiskerisak i neste langtidsplanperiode er innsatsregulering. Valg av system får store konsekvenser. Bidrag til Norsk fiskeriforskningsråds prosjektanalyser for neste langtidsplanperiode. 1988.

Byron, Reginald (ed): Public Policy and the Periphery Problems and Prospects in Marginal Regions. ISSMR-seminar juli 1987.

Cordell, John C. og Mckean, Margareth: Sea-tenure in Bahia, Brazil. I: Common Property Resource Management; Conference 21-26. april 1985. National Academy Press, Washington DC 1986.

Cristy, Francis T. jr.: Terretorial Use Rights in Marine Fisheries; Definitions and Conditions. I: Collected Essays on Terretoriality and "Law of the Sea" in Coastal Fishing. FAO 1982.

Dancke, Trond: Opp av ruinene. Gjenreisningen av Finnmark 1945-1960. Gyldendal 1986.

Davis, Anthony: Property Rights and Access Management in the Small Boat Fishery. I: Lamson/Hanson (ed): Atlantic Fisheries and Coastal Communities. Halifax 1984.

Dikkanen, Siri: Residence and Work Organization in a Lappish-Speaking Community. Samiske Samlinger VIII Oslo 1965.

Drivenes, Einar Arne: Fiskarbonden og gruvelusk. Universitetsforlaget 1985.

Drivenes, Einar Arne. Åkerbruk og fedrift i Altafjorden på 1800-tallet. Hovedoppgave i historie, Tromsø 1975.

Durrenberger, E. Paul: Chayanov, Peasants and Economic Anthropology. Academic Press inc. 1984.

Durrenberger, E. Paul, og Palsson, Gisli: Ovnership at Sea, Fishing Territories and Access to Resources. American Ethnologist 14(3) 1987.

Eidheim, Harald: Aspects of the Lappish Minority Situation. Universitetsforlaget, Oslo 1971.

Falkenberg, Johs.: Bosettingen ved Indre Laksefjord i Finnmark, opptegnelser fra 1938. Nordnorske samlinger II, første bind, del 2 1941.

Feit, Harvey A.: Conflict Arenas in the Management of Renewable Resources in the Canadian North. I: National and Regional Interests in the North: Third National Workshaop on People Resources and the Environment North of 60 . Yellowknife, Northwest Terretories 1.-3. june 1983. Ottawa 1984.

Feit, Harvey A.: The Ethnoecology of the Waswanipi Cree or How Hunters can Manage treir Resources. I: Cox, B. (ed): Cultural Ecology . Toronto 1973.

Feit, Harvey A.: Waswanipi Cree amangement of Land and Wildlife; Cree Ethno- Ecology Revisitet. Stensil 1986.

Flakstd, Anne Grethe: Kvinnekår i kombinasjonsbruk: Kvinnes rolle når bruksavviklinga setter inn. Ottar 1982:6 s.4-12.

Flåten, Ola; Fiskeriplanlegging og bioøkonomisk teori. I Hershoug, B;(red) Kan fiskerinæringa styres? Novus forlag 1983.

Forman, Shepard: Cognition and the catch: The Location of Fishing Spots in a Brazilian Costal Village. I: Ethnology, vol 6 1967 s.417-426

Freeman, Milton M.R.: Appeal to Tradition; Different Perspectives on Arctic Wildlife Management. I Brøsted ofl. (red); Native Power. Univ.forlaget 1985.

Freeman, Milton M.R. og Carbyn, Ludvig N. (ed): Traditional Knowledge and Renewable Resource Management in Northern Regions. Edmonton 1988.

Freeman, Milton M.R.: "Graphs and Gaffs". A Cautionary Tale in the Common Property Resource Debate. I: Berkes, F. (ed): Common Property Resources. London 1989.

Freeman, Milton M.R.: The Alaska Eskimo Whaling Commission: Successful Co-Management under Extreme Conditions. I. Pinkerton, E.; Co-Operative Management of Local Fisheries. Vancouver 1989.

Geertz, Clifford: Local Knowledge. Further Essays in Interpretive Anthropology. New York 1983.

Gerhardsen, Gerhard Meidell: Statsbåtene, fiskefarkoster bygget med statsbidrag. Fiskeridirektoratets skrifter Vol 1 nr. 3 bergen 1944.

Gibbs, Chirstoper J.N. and Bromby, Daniel W.: Institutional Arrangements for Management of Rural Resources: Common-Property Regimes. I: Berkes, F.(ed); Common Property Resources. London 1989.

Gjessing, Guttorm: Norge i Sameland. Gyldendal 1973.

Goody, Jack: The development cycle in domestic groups. Cambridge University Press 1958.

Grima, A.P. Lino, og Berkes, Fikret: Natural Resources; Rights- to- Use and Management. I: Berket, F: Common Property Resources. 1989.

Hansen, Jostein: Porsanger, ressursforvaltning, livskarriærer og kulturtradisjoner i et etnisk sammensatt område. Nordisk Samisk Institutt, prosjektnotat nov. 1988. (1988a)

Hansen, Jostein: Kultur, næringstilpasninger og etnisk identitet i et ressursforvaltningsperspektiv. Nordisk Samisk Institutt, prosjektnotat nr. 5 jan 1989. (1989a)

Hansen Jostein: Verdier knyttet til lokal og samisk sedvanebasert bruk av utmarka. Foredrag på utmarksseminar i Tana 10-11. mars 1989.

Hansen, Jostein: Et komparativt perspektiv på ressursforvaltningen i sjøsamiske bosettingsområder i Finnmark. Seminarinnlegg i Balsfjord 13-14. februar 1988. (1988b)

Hansen, Jostein: Primærnæringene som en del av kulturen i framtida. Foredrag på NSI-fagdager 8-9. desember 1988. (1988c)

Hansen, Lars Ivar: Handel og levekår i det samiske jakt- og fangstsamfunn. Heimen 3, 1985 (s.126-139)

Hardin, Garrett: The Tragedy of Commons. Science vol. 162 1968.

Hastrup, Kirsten og Ramløv, Kirsten (red): Feltarbeide: Opplevelse og metode i etnografien. Akademisk forlag 1988.

Heitmann, Kari: Alta-væringene og Alta-saken; Sosial identitet og politisk konflikt . Hovedoppgave ved Institutt for sosialantropologi , Universitetet i Oslo 1984.

Hoem, Anton: Yrkesfelle, sambygding, same eller norsk. Universitetsforlaget 1976.

Hovda, Per: Norske fiskemed. Landsoversyn og to gamle medbøker. universitetsforlaget 1961.

Højrup, Thomas: Det glemte folk. Livsformer og sentraldirigering. Institutt for europeisk folkelivsgranskning og Statens byggeforskningsinstitutt, København 1983.

Høgmo, Asle: Det tredje alternativ. barns læring av identitetsforvaltning i samisk-norske samfunn preget av identitetsskifte. Tidsskrift for samfunnsforskning bd. 27 1986, (s.395-416)

Jakobsen, Tore: Kartlegging av fjordressurser av kysttorsk i Finnmark og Troms. Havforskningsinstituttet (stensil) 1987

NFFR-prosjekt nr.I 701.56

Jakobsen, Tore: Coastal Cod in Northern Norway. I: Fisheries Research nr. 5 1987, s. 223-234.

Jentoft, Svein: Fiskerinæringa som null-sum-spill. I Hersoug, Bjørn; Kan fiskerinæringa styres, Novus forlag Oslo 1983.

Jentoft, Svein; Almenningens tragedie- statens ansvar? Tidsskrift for samfunnsforskning 1987 s.369-390.

Jentoft, Svein: Organisasjon og ansvar. Universitetsforlaget 1981.

Jentoft, Svein, og Kristoffersen, Trond: Fisheries Co-Management, The Case of the Lofoten Fishery. Human Organization 1989.

Jorion, Paul: Chayanov Should be Right: Testing Chayanovs Rule in a French Fishing Community. I: Durrenberger (ed): chayanov, Peasants and Economic Anthropology. Academic press inc. 1984.

Kalstad, Johan Albert: Utmarka som økonomisk ressurs for samene ved kysten. OTTAR 4.1982.

Kalstad, Johan Albert, og Storm, Dikka: Bosettingsmønster og næringsliv i kystsamedområdene. En oversikt. OTTAR 4.1982.

Kerblay, Basile: Chayanov and the Theory of Peasantry as a Specific Type of Economy. I: Shanin, T: (ed) Peasants and Peasant Societies. Penguin 1971.

Kleivan, Helge: Økologisk endring i Labrador. Foredrag 1961, stensil Universitetet i Oslo.

Kolle, Nils: Omlegging av loddetorskefiskeriet fra kyst- til bankfiskeri i mellomkrigstiden, og hvordan dette påvirket deltakende fiskere fra Finnmark. Hovedoppgave i historie, Bergen. (Udatert, ca 1980)

Kolsrud, Knut: Sjøfennane i Rognsund. Institutt for folkelivsgransking Universitetet i Oslo. Opptrykk 1978.

Kristensen, Aslak: Mausund. Vedlikehold og endring i et norsk fiskevær. Universitetsforlaget 1985.

Macaulay, Ian: Policy Solutions are Fishermens Problems. I: Byron, R: Public Policy and the Periphery. ISSMR-seminar 1987.

McCay, Bonnie J.: Systems Ecology, People Ecology and the Anthropology of Fishing Communities. Human Ecology, vol 6 nr.4. 1978.

McCay, Bonnie J.: The Culture of the Commoners: Historical Observations on the Old and New World Fisheries. McCay / Acheson (ed) The Question of the Commons, Tucson 1987.

Minde, Henry: Folketilveksten i Alta 1690-1825. Hovedoppgave i historie, Universitetet i Tromsø 1975.

Minde, Henry: Stein og Brød, Skifernæringa i Alta fram til 1940. Alta 1983.

Minde, Henry: Trekk fra Samenes historie i Alta. Altaboka 1982.

Moran, Emilio F.: Human Adaptability. An Introduction to Ecological Anthropology. North Scituate, Mass. Duxbury press 1979.

Mosli, Jens Halvdan: Næringskombinasjoner i sjøsamiske lokalsamfunn. I NOU 1988:42.

Mosli, Jens Halvdan, og Gjerde, Arild: Samiske næringers plass i samfunnsplanleggingen. DIEDUT 5, 1983, Nordisk Samisk Institutt.

Mook, Reinhard. Flyttemønster og levevilkår i noen samisk pregede lokalsamfunn. Nord-Refo 3, 1972.

Mook, Reinhard: Sosioøkonomisk tilpasning i et samiskpreget utkantsamfunn i Indre Nord-Troms. Sosialøkonomen nr. 4 1970.

Munro, Gordon R.: Fisheries, Extended Jurisdiction and the Economics of Common Property Resources. Canadian Journal of Economics XV, nr.3 august 1982.

Nesheim, Asbjørn: Traits from Life in a Sea-Lappish District. Oslo 1949.

Netting, Robert M.: Cultural Ecology. Cummings Publ. co. 1977.

Nielsen, Jens Petter: Altas historie, bind 1; De glemte århundrene 1520-1826. Alta kommune 1990.

Nielsen, Jens Petter: Det samiske innslaget i befolkningen i Altafjorden. Upublisert, Alta kommune 1985.

Nielssen, Alf Ragnar: Næringsvirksomheten i Finnmark på 15- og 1600-tallet, ensidig eller variert tilpasning? Heimen 3, 1985.

Nielsen Reidar: Folk uten fortid. Gyldendal 1986.

Nielssen, Alf Ragnar: Næringsvirksomheten i Finnmark på 15- og 1600-tallet, ensidig eller variert tilpasning? Heimen 3, 1985.

Nilsen, Ragnar: Arbeidsliv mellom storsamfunn og lokalsamfunn. Upublisert, 1987. (Porsanger og Storfjord).

Nilsen, Ragnar: Gjenstridige fjordfolk. FORUT Tromsø 1990.

Nilsen, Øystein: Varangersamene. Nesseby kommune/Varanger Samiske Museum 1990.

Nordisk-Samisk Institutt: De samiske kyst- og fjordområder. Rapport fra seminar i Lakselv 23-25. april 1982 (DIEDUT 1.1983)

NOU 1978:18 A: Finnmarksvidda, natur-kultur.

NOU 1988:42 : Næringskombinasjoner i samiske bosettingsområder.

Oakerson, Ronald J: A Model for Analysis of Common Property Problems. I "Common Property Resource Management" Washington 1986.

Paine, Robert: Coast Lapp Society I. A Study of a Neighborhood in Revsbotn Fjord. Tromsø Museum 1957.

Paine, Robert: Coast Lapp Society II. A Study of Economic Development and Social Values. Universitetsforlaget 1965.

Paine, Robert: Innlemmelse av et utkantstrøk i det nasjonale samfunn. Tidsskrift for samfunnsforskning 1964.

Pedersen, Steinar: Bruken av land og vann i Finnmark inntil 1.verdenskrig. Utredning for Samerettsutvalget 1986.

Pedersen, Steinar: Modern Tecnology and the Devastation of the Resource Base of the Coastal Saami. I Broadbent, N.D. (ed): Nordic Perspectives on Arctic Cultural and Political Ecology. Umeå 1989.

Pedersen, Steinar: Utmarksressursenes betydning som grunnlag for bosetting og kulturell identitet i bygdene i Tana. Innlegg på utmarksseminar i Tana 1989. (b)

Pedersen, Steinar: Retten til fiske ved Finnmarkskysten. Artikkelserie i "Finnmarken" 4.7. -8.7. 1988.

Pinkerton, Evelyn (ed): Co-operative Management of Local Fisheries. New Directions for Improved Management and Community Development. Univ. of Colombia Press, Vancouver 1989.

Rappaport, Roy: The Sacret in Human Evolution. Annual Review of Ecology and Systematics 2:1971 s. 23-44

Ressursutvalget for Finnmarksvidda: Finnmarksvidda, naturkultur. NOU 1978 18A

Rettig, Bruce R., Berkes, Fikret, og Pinkerton, Evelyn: The Future of Fisheries Co-Mangement: A Multi-Disiplinairy Assessment. I Pinkerton (ed) Co-Operative Management of Local Fisheries 1989.

Rygh, O.: Norske gaardnavne, 18. bind (Finnmarkens amt) Kristiania 1924.

Røkkum, Arne: Hushold som tema i antropologien. TFS 1979 bd. 20.

Saugestad, Sissel: Endringer i husholds økonomiske grunnlag, en undersøkelse av husholds inntektskilder i Helgøy 1962 og 1978. Publ. i serien: Regionale integrasjonsprosesser i Nord-Norge, ISV, Universitetet i Tromsø 1979.

Saugestad, Sissel: Omsorgsbonden. TFS 3-4 1980.

Saugestad, Sissel: Two Sides of the House. I Cohen, A.P. (ed) Belonging. Manchester Univ. Press.

Sinclair, Peter: Why Canadian Fisheries Policy Hinders Regional Development. - The Case of Newfoundland and Labrador. I Byron (ed) 1987, Public Policy and the Periphery Problems and Prospects in Marginal Regions.

Smith, Carsten: Utredning til Fiskeridepartementet om fiskerireguleringer og samiske rettigheter. Upubl. 1990.

Tronstad, Roger: Monopolhandel i Finnmark på 16- og 1700-tallet. Heimen 3:1985, s. 141-145.

Tonstad, Per Lars: Urbefolkninger i nord. Davi Media 1988.

Tønnesen, Sverre: Retten til jorden i Finnmark. Univ. forlaget 1972/1979.

Tønnesen, Sverre: Kap. 4 i NOU 1978:18A, Finnmarksvidda, natur-kultur.

Usher, P.J.: Indegenous Management Systems and the Conservation of Wildlife in the Canadian North. I Alternatives- Perspectives on Sociology, Technology and Environment, bd.14, hft. 1 1987.

Vayda, Andrew, og McCay, Bonnie J.: New Directions in Ecology and Ecological Anthropology. Annual Review of Anthropology. 4: 1975.

Wadel, Cato: Marginal Adaptions and Modernization in Newfoundland. St. Johns 1969.

Wadel, Cato: Husholdsøkonomiens plass i sysselsettingspolitikken. I Nilsen, Reiersen og Aarsæther(red) Folkemakt og regional utvikling. Pax forlag 1982.

Wadel, Cato: Lokalsamfunn, hushold og bedrift. I Høst/Wadel (red): Fiske og lokalsamfunn. Univ.forlaget 1980.

Wallman, Sandra: Eight London Households. Tavistock publications London 1984.

Westrheim, Sonja: Seterdrift i Finnmark. Mag.gradsavhandling ved Institutt for folkelivsgransking , Oslo 1978.

Wheeler, Polly: State and Indegenous Fisheries Management. The Alaska Context. I Freeman/Carbyn (ed) Traditional Knowledge.. Edmonton 1988.

Wolf, Eric R.: Peasants. Prentice-Hall, New Yersey 1966.

Ytreberg, Nils A.: Finnmark Landbruksselskap 1859-1959. Vadaø 1959.

Ytreberg, Nils A.: Handelssteder i Finnmark. Trondheim 1942.

Årbok for Rognsund. Utgitt av Rognsund skole 1983.

Aarseth, Bjørn : Kystsamenes bosetting i rikspolitisk sammenheng. OTTAR 4:1982.